

HÍD

IRODALOM • MŰVÉSZET
TÁRSADALOMTUDOMÁNY

APRÓ ISTVÁN, BOŠKO IVKOV, B. FOKY ISTVÁN
ÉS NAGY SÍVÓ ZOLTÁN PRÓZÁJA

FENYVESI OTTÓ, PAP JÓZSEF ÉS BODA OLIVÉR VERSEI

BORI IMRE EMLÉKÉRE: BODNÁR GYÖRGY
ÉS POMOGÁTS BÉLA ÍRÁSA –
CSÁKY S. PIROSKA BIBLIOGRÁFIÁJA

HATVANÉVES A MAGYAR SZÓ
FISCHER JENŐ, VUKOVICS GÉZA, NÉMETH ISTVÁN
ÉS CSORBA ISTVÁN ÍRÁSA – ÁCS JÓZSEF RAJZA

KÖNYV-
SZÍNI- KRITIKA
KÉPZŐMŰVÉSZETI

2004

November–december

E számot szerkesztette
Bordás Győző és
Buzás Márta

TARTALOM

- Apró István: Az a nap (novella)* 1469
Boško Ivkov: Szenteste (esszé) 1475
Fenyvesi Ottó: Trombita harsant vala (vers) 1483
Pap József: 10+1 limerik (vers) 1485
B. Foky István: Visszavádítás (regény, XI.) 1488
Boda Olivér: két verse 1504
Nagy Sívó Zoltán: Partok (emlékezés) 1507

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT

- Börcsök Erzsébet: Az öreg nő álma (novella)* 1513
Fejes Imre: Újvidék főtere 1517

Juhász Géza köszöntése

B. Szabó György: Hungária-sorozat 1518

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

- Bodnár György: A Čirpanova utcai kilátó (tanulmány)* 1519
Pomogáts Béla: Bori Imre avantgárd triptichonja (megemlékezés) 1529
Csáky S. Piroska: Adalékok Bori Imre bibliográfiájához (1993–2004) 1532
Bányai János: A „szétbonthatatlan szövevény” (méltatás) 1549
Sáfrány Attila: A kereszt jegyében (tanulmány) 1553
Kerekes László: Egyforma időben érezni (esszé) 1563
Jung Károly: Pótlások Bálint Sándor bibliográfiájához 1574

AZ A NAP

APRÓ ISTVÁN

Az a nap úgy kezdődött, hogy több kilométeres dugóba kerültem az elővárosban. Nem, így akármelyik nap kezdődhet, az a bizonyos inkább úgy kezdődött, hogy egy busz sávjába keveredtem a számomra ismeretlen külvárosban, és kis híján rám mászott egy nagy kék csuklós. Azért kényszerültem ismeretlen terepre, mert nem a saját kocsimmal voltam, fogytán volt az üzemanyag, és nem voltam benne biztos, hogy meddig elég a tartalék. Lejöttem hát a gyorsforgalmiról, egy kis kútnál tankoltam, azután pedig igyekeztem valahogyan visszavergődni a főútra. Viszont ahogy most belegondolok, ez sem túl érdekes, ez is előfordulhat bármikor.

Az a nap úgy kezdődött, hogy a munkahelyemre menet, a gyalogátkelőnél egy erősen kifestett arcú női hullát láttam egy előttem veszteglő kocsiiban. Igen, azt hiszem, ez az, ami igazán szokatlan volt azon a reggelen. A hídra felkanyarodó sávban torlódtak a kocsik, egészen a gyalogátkelőig beállt a sor. Én a járdaszegélyen egyensúlyoztam, először átnéztem a közvetlenül előttem álló kocsik fölött a túloldalra, majd amikor felberregett a motor, tekintetem a benn ülőkre siklott. Csak egy pillanatra láthattam őket, a sor megindult, és a kocsik továbbhajtott. Viszont az a pillanat kizökkentett álmos fásultságomból. A vezető ülésén egy nő feje nyugodott, felakadt, tágra nyitott szemekkel, teste pedig kicsavarodva a másik ülésen végződött. Ahogy a kocsik elindultak, a nő feje megbillent, de a szeme nem mozdult, és egészében élettelennek látszott. Semmi kétségem nem volt afelől, hogy az a nő egy hullá.

Másrészt viszont eléggé valószínűtlennek tűnt, hogy egy pasas a reggeli csúcsforgalomban teljes lelki nyugalommal furikázzon egy női hullával. Átgondolva valószerűtlen, mégis, abban a pillanatban egészen biztos voltam benne, hogy nem tévedtem, igazán halott volt az a kifestett nő.

Nahát, ebből tudtam, hogy az a nap már nem lesz olyan, mint a többi. Külsőleg persze semmi jelét nem adtam sem meglepetésnek, sem pedig egyéb érzelmi hatásnak: ennek egy nagyvárosban igazán semmi értelme. Zöldre váltott a lámpa, és nyugodt léptekkel átkeltem a túloldalra, öt perccel később pedig benyitottam az irodámba. Munkatársaimnak nem említettem az esetet: ilyesminek igazán semmi értelme egy nagyvárosi irodában. A rendőrséget sem hívtam fel: még csak ki sem röhögnének, talán udvariasságból megkérdeznék a rendszámot, de én még a kocsi színét és típusát sem figyeltem meg. Este, amikor hazaértem, nem meséltem el, mit láttam – ugye érthető: semmi értelme nem lett volna. Viszont hordoztam magamban a képet egész nap, a nő fennakadt szemei velem voltak, és a feje élettelen billenése is egyre felidéződött az agyamban. A kicsavarodott teste pedig egyenesen izgatott, pedig nem volt felcsúszva a szoknyája, vagy ilyesmi.

Emlékszem, egyszer, talán ugyanennél az útkereszteződésnél egy vékony, kopaszodó alak egy meztelen női kirakatbabával rohant át a túloldalra. Első pillantásra az is eléggé meghökkentő volt, de aztán az ember magában elröhögte magát, és utána az irodában meg otthon is elmesélte, mit látott.

A nő középkorú volt, biztosan nem kövér, de talán túl sovány sem. Az arca szép is lehetett, de nem biztos, mert amint már mondtam, túl feltűnő volt rajta a smink. Az elnyíló vaskos ajkak nagyon bordóak, a pofi vastagon púderozva, és biztosan műszempillája volt. Blúz és szoknya, vagy talán könnyű nyári ruha volt rajta. És harisnya. (Talán mégis fel volt csúszva kicsit a szoknyája?)

A férfi arcát nem láttam – annyi idő alatt vagy a nőt, vagy a vezetőt nézhettem csak meg – de abban biztos voltam, hogy teljesen nyugodt volt, magától értetődő természetességgel állt a lámpánál és kapcsolt egyesbe, amikor mehetett. Mint aki reggelente szinte mindig egy női hullával az ölében szokott munkahelyére autózni. Vagy ha mégsem, most viszont éppen azt teszi, és kinek mi köze hozzá. Foglalkoztat ez a pasas. Próbáltam elképzelni olyan szituációt, amelynek következtében

magam is hasonló helyzetbe kerülhetnék. Szabadon engedtem a fantáziámat, de minden variáció teljesen valószerűtlennek tűnt. Úgy tűnt, semmi esélyem ebben az életben, hogy egyszer esetleg egy női hullával az ölemben álljak meg a zebrán és meghökkentsek bárki járókelőt, aki véletlenül besandít a kocsimba. Végül is, ebbe bele lehet nyugodni, vannak még egyéb érdekes dolgok is az életben. Egy idő után felhagytam a képzelgéssel, és a magam részéről hagytam volna a dolgot a jelentéktelen, véletlenszerű emlékképek közé merülni, ahonnan idővel majd végleg kitörli a feledés.

Elmerültem a tennivalókban, és csak délután léptem ki az utcára, amikor egy közeli kerületi hivatalban akadt elintéznivalóm. Útközben arra a megbeszélésre gondoltam, ami még aznap estefelé várt rám, így akkor sem jutottak eszembe a reggeli képek, amikor ugyanazon a gyalogátkelőhelyen haladtam át. Így aztán tényleg meghökkentem, amikor a vaskos irattartóval a kezemben beléptem a hűvös terembe.

A hivatalban ott ült a halott nő. Élénk volt, kacarászott, gesztikulált az üveg mögött a többi hivatali Micikével, csak akkor lett szenttelen, megint olyan halottszerű az arca, amikor elhúzta a tolóablakot, és felvette a kapcsolatot egy ügyféllel. Ha kérdezték, már egyenesen látni véltem rajta a hullamerevség jeleit, mire válaszolt, olyan lett, mint egy több napos vízihulla. Velem már nem is maradt ereje szóba állni, a beszédcentrum és az arcimikáért felelős idegek úgy látszik, már bomlásnak indultak, csak a legelemibb motorikus funkciók működhettek, azok segítségével fonta rá szederjes, műkörmös ujjait aktáimra, és vont a be őket az ablakon a már tekintélyes kupacba.

Persze nem tettem szóvá, hogy ismerem.

Pár perc múlva ismét az utcán bandukoltam, és megint a tárgyalásra gondoltam, amikor a tőlem talán harminc méterre levő parkolóban egy kocsni furcsamód vagy egyméternyire megemelkedett, majd egy másodperc töredékére valósággal felfúvódott, aztán szélvédője és oldalablakai szétfröccsentek, csúf sebeket ejtve a közelben álló többi járművön és az épületek vakolatán. Sok ablak is betört.

A robbanás után talán egy percig is dermedten álltam. A közelben elsüvített néhány lemezdarab, törmelék, de a lábam a földbe gyökerezett, nem ugrottam be a tőlem csak egy lépésre levő biztonságos kapualjba. Pedig el is találhatott volna valami. Aztán elindultam a füstölgő

kocsi felé. A kormos törmelékek között két test feküdt: egy férfi arccal a földnek, meglehetősen szétroncsolódott állapotban (az egyik lába cafatokban lógott, és gyorsan nagyobbodó vértócsa kúszott ki alóla), a másik kicsit odébb egy nő – az a nő, a hulla a kocsiban, akit reggel láttam! Ő hanyatt feküdt, és teljesen sértetlen volt, még koromfolt sem piszkította be erőteljes sminkjét. A szeme most is tárva-nyitva, a szája kissé elnyílt, a teste furcsán kicsavarva, mintha egy autó első ülésén . . .

Most megint elbambultam, alig érzékeltem a körülöttem támadó futkosást, kiabálást. Bámultam a nőt, s csak lassan figyeltem fel a rendőrrre, aki már jó ideje rángatta a könyökömet:

– Maga itt volt? Látta mi történt?

*

Vállat vontam: ez egy ilyen város, az ember napjában háromszor is összefuthat ugyanazzal a hullával.

*

Az a nap úgy kezdődött, hogy több kilométeres dugóba kerültem az elővárosban. Nem, így akár melyik nap kezdődhet, az a bizonyos inkább úgy kezdődött, hogy egy busz sávjába keveredtem a számomra ismeretlen külvárosban, és kis híján rám mászott egy nagy kék csuklós. Azért kényszerültem ismeretlen terepre, mert a kölcsönkért kocsiban voltam, fogytán volt az üzemanyag, és nem voltam benne biztos, hogy meddig elég a tartalék. Lejöttem hát a gyorsforgalmiról, egy kis kútnál tankoltam, azután pedig igyekeztem valahogyan eligazodni. Viszont ahogy most belegondolok, ez sem túl érdekes, ez is előfordulhat bármikor.

Az a nap úgy kezdődött, hogy a parkolóból a munkahelyemre menet, a gyalogátkelőnél egy erősen kifestett arcú női hullát láttam egy előttem veszteglő kocsiban. Igen, azt hiszem, ez az, ami igazán szokatlan volt azon a reggelen. A hídra felkanyarodó sávban torlódtak a kocsik, egészen a gyalogátkelőig, vagy tán tovább is beállt a sor. Én szórakozottan a járdaszegélyen egyensúlyoztam, és átnéztem az összevissza zsúfolódott járművek felett. Szememmel a folyót kerestem, de az füstgázba és ködbe burkolózott. Mire a lámpa a gyalogosok számára zöldre váltott, valahol elöl, a hídnál tisztulhatott a kép, mert megmozdult a dugó. Ekkor

pillantottam be a közvetlenül előttem álló kocsiba, és mielőtt a vezető a pedálra lépett s elhúzott volna, megláttam a nyitott szemű nőt.

Hát igen, erre emlékszem, eléggé szuggesztív volt a kép. A nő feje a vezető ölében pihent, nagy, kifestett, hosszú műszempillás szemei teljesen fennakadva, mintha a férfi arcát figyelné. De hát ilyen figyelem, ilyen rácsodálkozás nincs: a nő és a tekintet halott volt. Ebben teljesen biztos voltam, bármennyire is abszurdnak és valószínűtlennek tűnik, hogy valaki a reggeli csúcsforgalomban egy hullával furikázzon keresztül-kasul a városon. Az ebből esetleg kibontakozó történetre viszont nem emlékszem. Pedig biztosan szóttem magamnak belőle egyet.

Esetleg ki akartam találni, hogy miféle dráma, vagy éppenséggel hétköznapi esemény rejtőzhet a dolog mögött? Hogy ki lehetett a nő meg a férfi? Aligha. Az égvilágon semmit sem tudtam róluk, rémtörténetek kiagyalására pedig soha nem éreztem indíttatást. A városi elidegenedésről, a rohanó közönyről is túl olsó lett volna akár csak elmélkedni is. Talán korábbi hullaélményeim nyomába eredtem volna: Igen, ez lehetséges.

Tíz évvel korábban láttam ilyen közletről autóban hullákat. Akkor reggel is dolgozni mentem. A drávaszögi kisváros külterületén, a kaszárnya előtt állt, az úton keresztülfordulva és teljesen kiégve a rendőráutó, benne két elszenesedett testtel. A kaszárnya mögötti dombról, a kerítés mellől lötték ki a páncéltörő lövedéket. A két közlekedési rendőrnek esélye sem volt velük szemben, hiszen ha számítottak is volna ilyen képtelenségre, a leselkedőket nem láthatták. A kerítés melletti bokrok és nem utolsósorban maga a kaszárnya, teljes védelmet jelentett a támadóknak. A Jugoszláv Néphadsereg helyőrségének közelsége, amelyben én és egészen biztosan a két rendőr is szolgáltunk néhány évvel korábban. Gyáva és indokolatlan gyilkosság volt, egy az első közül, amely egy új, véres korszak eljövételét jelezték. A szénné égett, füstölgr testek szaga tette egyértelművé az üzenetet, nem csupán számomra, hanem a többi rendőr számára is, akik egyre nagyobb számban érkeztek. Nyilván méricskéltni, fényképezni, helyszínt biztosítani jöttek, azt kellett volna csinálniuk, de inkább csak körülállták a füstölgr Zastavát, és hitetlenkedő pillantásokat vetettek a laktanya felé. A kerítés mögött csend volt, senki nem mutatkozott. Egy-két fojtott hangú káromkodástól eltekintve idekint is nagy volt a csendesség. Nem volt

értelme nyomozni, krétával rajzolgatni az aszfaltra, vagy repeszeket gyűjteni. A tűzoltók letakarították az utat, és a rendőrök is elmentek. Amikor beszálltak autóikba, csak sejtették, de maguk sem hitték, hogy hamarosan ők is hasonló sorsra jutnak.

Bementem a városba, és a postánál leadtam jelentésemet lapomnak. Az újság később nyilatkozatban határozta el magát írásaimtól, amelyben terroristáknak, bűnözőknek tituláltam a lesből, a közlekedési rendőröket hátba lövő dicső szerb szabadsághősöket. Nem neheztettem érte.

Viszont az a női hulla a kaotikus, mégis alapjában véve békés reggeli csúcsforgalomban egészen más. Különös, de nem igazán nyugtalanító. Egy ilyen városban több ezer hulla – hogy is mondjam – produkálódik reggelente, talán nem is annyira meglepő, hogy akad közülük egy, legalább egy, aki munkahelyére (vagy akárhová) igyekszik a reggeli csúcsban. Az előbbiekre visszagondolva egyáltalán nincs baljós üzenete.

Maradjunk is ennyiben. Akárhogyan is kezdődött az a nap, mégiscsak olyan nap volt, mint a többi. És ti, akik idegesen, hajszoltan benne futkostatok, de nem láttatok még, vagy régen láttatok baljós napokat, nem rebegtetek hálát érte. „Holtfáradtan” beestetek este lakásotok ajtaján, kapkodó falatokban vacsoráztatok, aztán frissen bontott sörökkel lerogytatok a tévé elé.

– Micsoda egy nap! – sóhajtottatok, és veletek én is, hála az égnek.

2001

„Gyakran jut eszembe Péterfy Jenő kijelentése: Mindenki, aki magyar-nak született s így akarva, nem akarva vállalja szenvedésünket, kárpótlást kap azáltal, hogy Arany Jánost eredetiben olvashatja.”

Kosztolányi Dezső

SZENTESTE

BOŠKO IVKOV

1.

A szenteste már a karácsony böjtjének reggelén elkezdődik.

Az egész nap ugyanis az azt befejező estére irányul. Majdnem minden, amit aznap végeznek a házban, annak van alárendelve, vagy ha nincs is, rá való tekintettel végzik okvetlenül. Vagy egyáltalán nem végzik el. Hanem – különösen, ha az a valami nagyobb és több figyelmet igénylő munka, és nem sürgős – akkor, na, egy későbbi időpontra, karácsony és Szent István után negyed- vagy ötödnapra, de ha lehet, legszívesebben a pravoszláv újév utánra halasztják.

Mert nem jó, bizony, a karácsony előtti napot, hát még a szentestét, legkevésbé pedig az ember lelkét felesleges munkával és túl sok gonddal terhelni ilyenkor. Kiváltképp nem ajánlatos úgy megszentésteleníteni, hogy bosszankodunk és dühöngünk, szidalmazunk és veszekszünk, szitkozódunk és átkozódunk. És Istent káromolunk – azt semmiképp. Még úgy se, hogy valami csúnyát gondolunk.

Sőt, még azzal sem csorbítani, hogy akár gondolatban is, az utána következő napokkal, a ránk váró munkával foglalkozunk.

Mert karácsony böjtje nem a hipp és a hopp, hanem a csendesség és a békesség, az eszmélkedés és a számvetés napja. A megszámláltatásé, mindenekelőtt önmagunkban. A számadásé, hogy mennyi emberség szorult az Isten képére és hasonlatosságára teremtett emberbe.

Ezért karácsony böjtjén, ha csak lehetséges, az ember teljesen szakítson *hétköznapi* mivoltával, azzal, amilyen csúnyának, meggondolatlannak, bűnre hajlónak látszik, amennyire lealacsonyodik hétköznapi napokon. Ehelyett most szívvel-lélekkel a magasságosnak, az örökkévalónak:

Istennek szentelje magát.

Isten márpedig csak akkor jó az emberi lélek szentélyébe, ha az tiszta és rendezett, megvilágosodott és alázatos: maradéktalanul felkészült Őrá, és sarkig tárt kapuval fogadja az Ő érkezését.

Ami pediglen azt jelenti: előre *örvendezvén hitében*, melyben ez eljövotelt illetően még árnyéka sincs a kételynek.

S ezen az egy hiten kívül egyetlen más vágy és zavar ne legyen szívében.

Ha leszáll, a Szentlélek oda száll, ahol csend és béke honol, s messzire elkerüli a tolongást meg a forgatagot, a szenvedélyt meg a haragot, az üvöltözést meg a dühkitörést.

Mert nem is az Ige: Isten – a hallgatás.

S a munkálkodás a megvilágosodás csendjében.

S amidőn leszáll, némán, hangtalanul lépdel Ő, akképpen, ahogyan a mindenségben sem hallik áramlása a Fényességnek, mely pedig Ő maga.

Ezért karácsony böjtjén, de szentestén fölöttébb, az ember teljesen vetkezzen ki önző és kapzsi mivoltából, mondjon le kevélykedő és hiú, parlagian földi „méltóságáról”, hogy Őhöz lehessen méltó. A végsőig töredelmesnek és jelentéktelen porszemnek kell lennie, hogy elég nagy és tágas legyen ahhoz, hogy befogadhassa az Úr végtelen szentlelkét.

Aki nem száll magába, nem magasztosul fel Istenben.

Márpedig nem magasztosul fel Istenhez a fatönc, a kőszikla és a rög, a csont és a vér, hanem a hímpor, a homok és a hamu. A magvak magva. A por pora. A gondolat.

Nem az anyag, hanem a lélek.

Mindezt nem tudván, de sejtven, érezvén még az olyanféle is, aki nem tartja meg a karácsonyi böjtöt, amiképpen egyetlenegy a többi közül sem az esztendőben – egyébként a *hívők* legtöbbször ilyen –, karácsony böjtjén azonban, egészer a szentestéig, bizony, egy falatot nem

vesz a szájába, hogy legalább tessék-lássék, annyira-amennyire megtisztuljon és feloldozást nyerjen.

Még egy pár *hitetlen* is akad azért, aki karácsony előtti napon szívesen vállalja a böjt keresztjét. No persze nem a hite, hanem – egészen más miatt: hogy jobb étvágyal essen neki a vacsorának.

De még az ilyen ínyenckedők kisdud ravaszkodásaiban sincs semmi szentségtörés.

Mert még az a Magasságos Mindenható sem, hát még a többiek – őszbe csavarodott, öreg, sőt ősi isteneink – nemcsak a Félés meg a Rettetés, a Feddés meg a Büntetés miatt vannak itt, hanem hogy ők legyenek a Bizalom és a Bizodalom, a Mentsvár és a Védőkar, a Könyörületesség és a Megbocsátás letéteményesci.

Itt vannak, a fejünk fölött és mibennünk, hogy megvédelmezzenek és megszabadítsanak: másoktól és mimagunktól.

Nem halnunk – élnünk kell értük.

Eszerint! tchát, hogy együnk is, igyunk is – az egészségünkre meg az ő nagyobb dicsőségükre.

Nemcsak böjttel és imádsággal, hanem kenyérral és borral is dicsértessék és dicsőíttessék az Úr neve és szentleke – természetesen azzal a mértékletesen fogyasztott kenyérral, tudván, hogy mikor elég, és azzal a mértékletesen ivott borral, amikor még csak dalt fakaszt, nem civa-kodást is!

Mert az Úr – maga az élet.

S az Élet Szeretete.

Ekként tehát kenyérral és borral is ünnepelhetjük Őt. Tán úgy a legjobban, nem is munkával a szent napon!

Hiszen a munkában töltött, közönséges hétköznapiakat követő közönséges vasárnap is arról kapta nevét, hogy *vásár nap*, vagyis a dologtalanság szent-heverd-el napja.

Meg hát maga a Jóisten is, a világosságot meg az életet adó, a teremtés műve után már nem annyira a Munkálkodás istene. Ettől fogva Ő az Ész. A Gondolat. Az éber. A Szem. A rezzenéstelen.

A Létezés vasárnapjai vasárnapjának szent ünnepe Ő mindenestül.

S a karácsony napja mellett, és előtte, ugyan hol találsz te nagyobb vasárnapot a karácsony böjtjénél?!

Aznap tehát a nagyvállalkozók is tartózkodnak majd a nagy vállalkozásoktól, meg a kapzsi kiskereskedők sem fognak angróban kereskedni. Sőt még a nagytiszteletű tisztelendők is elállnak bő lére eresztett prédikációiktól, mert:

Azon a napon a csend és a fényesség tanúsítja és teszi Istent.

A parasztember, magától értetődően, aznap is ellátja a jószágot, áldott és áldást hozó minden marháját, mert hiszen ennél elmaradhatatlanabb és istenfélőbb ima tán nincs is a világon. Azzal a különbséggel, hogy az esti etetést némileg korábban elvégzi: hogy egy kissé távolabbra essen magától a szentestétől, ezáltal az is korábban kezdődjék, tovább tartson és teljesebb legyen. Nagyobb. És még ünnepélyesebb.

S a havat is, még hajnalban, elsöpri ez a mi népünk, az udvarban, az utcán egyaránt. Amiképpen, még hajnaltájt azt is, a gazda vagy az asszonya friss olajjal tölti fel az örökmécsest a gondosan letörölgetett ikon alatt abban a *tiszta szobában*, melyet erre a napra még külön is föltakarítottak, ámbátor előtte sem laktak benne, nem is rumlizhatott, nem is piszkíthatott abban senki. Kora reggel gondja lesz rá a gazdurnaknak, hogy halat szerezzen be, de az is lehet, hogy már előtte való nap elvetette ennek gondját. Délután, hacsak nem intézte el még hajnalban, meghozza a karácsonyi tuskót. Késő délután, de még világosan, megbontja a szalmakazlat, elegendő szalmát tép, annyit, hogy szétterítse a padlón az ünnepi asztal alatt meg az egész szobában, ahol az asztal van. S diót is hoz a padlásról. Meg aszalt szőlőt az evenkáról, a gallyszárítóról. Búza közé eltett almát is a padlásról vagy a hombárból. S aszalt szilvát is, ha van, vagy beszerezhető. Sőt aszalt füget meg napsütötte narancsot is Krisztus napsütéses országából. Meg egy üveg dunszt is kerül mindenképpen a spájzból, s teszik a kemence vagy a sparhelt közelébe, hogy ne legyen olyan vad hideg...

Ja, igen: jóféle pálinkából is tölt abba a félliteres, terebélyes díszüvegbe, a borból pedig, abból az aranyszínűből meg a vörösből, az iccékbe.

Majd amikor mindezzel megvan, és megmosdott, legvégül, a már megterített vacsoraasztalnál, úgy, álltában, keresztet vet. De nem ám csak úgy kutyafutásban, sebtében, mint hétköznap szokta – amikor néha nem is tudni, hogy igazából keresztet vetett-e, vagy pedig csak egy legyet hessentett el az orra alól –, hanem akkurátusan megadva a módját,

ünnepélyesen és áhítattal. S egy tisztán, fennhangon elmondott miatyánkkal fogja magát és egész háznépét, valamint a szentestei terített asztalt megtömjénezní. Meg azzal a dióval, e földi és túlvilági „gyümölcszel” fogja a szobában a kereszt jelét elhinteni oly módon, hogy a szoba minden sarkába letesz egyet. S a fiatal „karácsonyi” búzában ő fogja a méccsest meggyújtani . . .

Majd ezután jöhet az eszem-iszom, no meg persze egy jó kis dumcsizás sok mindenféléről. Hja, szóba kerülnek az elhunyt hozzátartozók is, sőt el is beszélgetnek e megboldogultak árnyaival, akik ezen a szent éjszakán eljöttek régi, máig is élő otthonukba, itt, abban a szalmában hajlékra lelték, és várják, hogy szelíden megérintse őket az Úr szelíd szentlelke.

A karácsony böjtjére cső halaszthatatlan dolgaikat nagy sebbel-lobbal elvégzik majd a városiak is. Rohanásban, idegeskedésben, dohogva, majdhogynem szitkozódva, megveszik azt a kis szalmatőreket, az lesz – fogjuk rá! – a „betlehemi” szalma meg a karácsonyi fatönk, akárcsak azt a „karácsonyi búzának” titulált hervatag „tollsöprűt”, mely egy műanyag joghurtos pohárban kelt ki . . .

A rengeteg elintéznivaló közben, amikor – látszólag – maga miatt szaladgál, ezen a napon sem veszi észre, hogy valójában saját magára sincs ideje, hát még istenére. Ebben az ünnep előtti piaci és piacozó forgatagban meg az őt nyomasztó zűrzavarban szem elől téveszti, hogy szem elől tévesztette önnön leglényegét: a lelkét. S hogy úgy készül az Istennel való találkozásra, mint a lázas ispotályos az orvosi vizitre.

Végül akkor pontosan úgy is várja be Istent – ha egyáltalán meglátogatja őt! –: mint a gondozóorvost a gyorssegélyszolgálatól.

2.

Hej, attól a pirosuló halászlétől kipiroslik az egész ebédlő, meg az ember lelkében is valami!

Utána a sült hal jön. Majd a mákos metélt. A gyümölcs meg a bor . . .

Valamikor az est folyamán, ha nem tették meg már kora reggel vagy napközben, a gyerekek odakötözik apjukat a székhez, amelyen ül, s nem engedik el, amíg „ki nem váltja magát” pénzzel vagy valami mással: merthogy a karácsony előtti nap az apák napja is.

A vacsora meg az apjuk „megsarcolása” után a fiatalság apraja felkerekedik, és elmegy betlehemezni.

A négy keleti király – Heródes, Gáspár, Menyhért és Boldizsár – a téli gönc fölé húzott fehér gyolcsingben-gatyában meg a két, subás pástorgyerek szőrkuksmával a fejében, hosszú bottal meg kolompokkal a kezében viszi majd a belül istállólámpával vagy elemlámpával kivilágított betlehemet. Krisztus születését hírül adva járnak házról házra.

Azt, amivel az alkalomhoz illően, megajándékozzák őket, egy kis zsákba gyűjtik, majd pedig, hazatérve, testvériesen elosztják egymás között.

Utána még egy kicsit falatoznak, a padlóra teregetett szalmában eljászadoznak, majd szófogadóan és fürgén aludni mennek, hogy mielőbb megvirradjon.

Az ünneplés örömében meg a szentestei bortól nekapirosondott házigazda pedig még sokáig fog virrasztani a tűzben parázsló fatuskó fölött, vagy – ennek híján – a meg-meglobbanó mécs láng fölött a karácsonyi búzában. Az éjszakának meg lelkének csendességében számot vet önmagával és életével. Azzal az Istennel, ki benne lakozik. Meg azzal, ki van a mennyekben. Meg hát azzal a még távolinak tetsző Ismeretlennel, aki – megadja Isten! – szelídeden fogadja és befogadja, ha majd átkel az árnyak birodalmába . . .

Valahonnan az utcáról, a falusi templom vagy valamely külvárosi tér felől, időről időre hangzavar szűrődik, házigazdánk így a közös, községi karácsonyi tuskó köré gyűlt, jócskán „elázott” karácsonyozók vidám zsvajvását is hallja még.

Valamely egészen késő éjszakai órán a ház ura hátratulja székét, fölkel, és bejárja, megnézi a jószágot az istállóban. Utána benyit alvó gyerekeihez is.

Szemügyre veszi a tűzben izzó fatönköt, egészen elvékonyodott-e: elhamvadt-e valóban az ócsztendő jószágos Öregistene? . . .

Keresztet vet, majd egy falat kenyérrrel, melyet borba mártott, eloltja a tál búzában égő mécs lángot.

Eközben talán átsuhan rajta, hogy körülbelül ötven ilyen búzaültetés után, maga is kialszik így. Erre a gondolatra azonban, miként ha rossz álmot hessegetne el, gépiesen csak legyinteni fog.

S átengedi magát a pihentető álomnak: azoknak a mérhetetlen és megismerhetetlen, földi és égi erőknek, amelyek – amikor így ernyedten, magatehetetlenül, álomba hanyatlott – hol a halandóság sekélyébe, hol

pedig az örökkévalóság mélyvizeibe mártogatva elringatják majd őt, hogy azután hegyen-völgyön, tengereken át vigyék, és a holnapi megszentelt nap fényes partjain letegyék.

Az évek során a szentesték mindenki életében egymásra halmozódnak, észrevétlenül egymásba töltődnek, úgyhogy évtizedek múltán egyetlenegy: egy egész élet végtelenül hosszú és pirosló, meleg és feledhetetlen Szentestéjévé oldódnak.

Ámde egész eddigi életemnek ebből az egyetleneggyé vált szentestéjéből örökkön-örökké előugrik egy különálló is, amely évtizedek múltán sem hajlandó beolvadni, beleveszni egyetemesen kialakult szentestéképzetembe.

Szó van pedig kora gyermekségem egy réges-régi karácsony estéjéről. Talán olyan hét-nyolc éves gyerkőc lehettem akkor . . .

Abban a régebbi házunkban, a szülőházamban, akkor már minden szentestei előkészület megtörtént.

Mi, gyerekek, tetőtől talpig kimosakodva, s akkor először, még hozzá arra az estére, vadonatúj, jó vastag és puha, meleg flanelingekbe kirittyentve . . .

A halászlének az a paprikás jó szaga már örömteljesen bemelegítette és áhítattal bevilágította az egész házat bévülről, míg ellenben a hajlék nádfedelére az esthomály szürkés-kék ködpárájában mintha már leszállni látszanék a szentlélek, melynek lengedező, vibráló, homályló sziluettjében mintha inkább a Jézus, semmint az Úr arcása ismerszik meg jobban.

No, ekkor, a most már megboldogult Danko bátyám meg én, átmentünk a tőzsomszédságban lakó Dáda anyóhoz, hogy a hátsó udvarban nála szedjünk egy nyaláb szalmát a karácsonyi terítéshez. Ahogy ott cibáltuk, a kezében levő kulccsal a bátyám véletlenül elakasztotta az ingét a kigombolt mellényke alatt – és reccs, elszakadt . . .

Máig nem tudom, melyik volt a nagyobb: a bánatom az elszakadt ing miatt, vagy a szepegésem, hogy édesanyám leszedi rólunk a keresztvizet.

A bánatom, minden bizonnyal.

Különben is, hogy édesanyám megszidott volna – ha egyáltalán volt ilyen, márpedig el nem maradhatott –, arra bizony én már jó ideje nem emlékszem.

S annak a fene nagy bánatnak csupán az emléke maradt meg. Még-hozzá – szelíd és derűs emléke. Megmosolyogtató.

Amin nem is csodálkozom, a legkevésbé sem.

Mert már azon a kissé kesernyésre sikeredett szentestén is – tisztán emlékszem, mintha tegnap lett volna! – abban a tántoríthatatlan hitemben vigasztalódtam, hogy Isten szeme vigyáz ránk, nemkülönben mélyen átérezve azt is, hogy Jézus – velünk van . . .

Minélfogva kétséget kizáróan tudtam, hogy minden veszteségemért kárpótlásban részesülök: a könnyeim – fölszárítván, a szenvedéseimért – megjutalmazván.

Igazából azonban leginkább az a gondolat, őszinte remény, mélységes bizalom, az a vakítóan fényes *kinyilatkoztatás* vigasztalt meg, hogy sem én magam, sem a fivéreim, sem a húgom, noha apátlan árvák, mégsem vagyunk a nélkül a Mennyei Atya nélkül.

Majd ennek a tiszta és érintetlen, de egyúttal mérhetetlen hitnek a sűrű szövésű, meleg és megnyugtató palástja alatt, sugárzó, mosolygós arccal, el is szunnyadtam azon a szentestén, karácsonyesten.

Azóta és innen tudom:

Ha valakit valaha is, de gyerekkorában különösképp, *besugározott* az Égi Fényesség, élete végéig besugarazott lesz.

Még akkor is, ha később, élete folyamán, meginog hitében.

Sőt, ha ez a hite gyengül, vagy teljesen megszűnik hinni, akkor is.

Mi több, éppenséggel akkor, a valamikori gyermeki hit sugarassága a kétségbeesésnek abban a sötétségében válik még sugárzóbbá.

Íme hát, ezért is tudom olyan jól, miszerint egyáltalán nem tudom, hol fogok találkozni Istenurammal: hitem legmagasabb fokú felmagasztaltságában-e, vagy megátalkodott hitetlenségben-e vajon?

TROMBITA HARSANT VALA

FENYVESI OTTÓ

Németh Istvánnak Újvidékre

Aracs, hektárnyi Paradicsom,
a pusztában egy templomnak romja,
szentélyében őseink szelleme
néhanap összegyűlik. Képzeltbeli tornyából
olykor ellátni Bizáncig. Látni a Kárpátok
büszke bérceit, látni a Bánságot és Torontált,
a Tisza torkolatát, Tordát és Elemért,
hol Kis Ernő, a vértanú nyugodna.
Aranynak, mirhának itt már semmi nyoma.

Tábornok úr, áldott legyen az Édenben!
A sírok kifosztva, a csontok ebek harmincadján.
Egykoron látható volt a faluvégi kendergyár,
a kacsáktól hangos úsztató.
Nyugalomnak híre sincs már,
kincseket hajszol és halmoz a világ.
A primitív vidékiség veszélyzónájában
szemünk hozzászakott a távoli horizontokhoz.
Ajunkra hiába tolnak véget nem érő mondatok.

Vajon micsoda trombita harsant vala,
mily erő feszülhetett a toronymak,
a pilléreknek, hogy mind-mind leomlottak.

Másnak Stonehenge jutott,
kincseket rejtő piramisok, paloták,
a kozmosszal vetekedő kőfal.
Fároszok, világgraszoló csodák,
s körüljárják őket a turista-hordák.
Nekünk ezek a leomlott falak maradtak.

Etruszkok, Buddhák? Mit nekünk póliszok, inkák!
Itt Isten lakozott, a falak közt szentek tanyáztak,
s a papok égnek emelték a kelyheket.
Királyok és más hatalmasságok is jártak erre.
A templom oltalmat nyújtott az erőseknek
és a gyámolításra szorulóknak,
a kétkedőknek és tétováknak,
a homályban rekedteknek és a fényben élőknek,
és az istentelencnek, ha valóban élnek ilyenek.

Dacolva állnak a kopár falak, némán
hallgatják az idő vonulását, az elégiákat.
Baglyok huhognak, és pacsirták énekelnek.
Szemünk előtt némi pára még remeg,
ezredvégi délibáb. Mennyi vérrel jelölt csapás.
Visszavárjuk a szenteket, a szerzeteseket.
Vajon miért számúzték őket életfogytiglan?
Körülálljuk a katedrális leomlott falait,
és emlékükre imákat vélünk mormolni.

A poklok pokla már e tövisekkel övezett táj.
Dögvész és háborúk jártak e kietlen síkon.
A fájdalom túl igényes, a test pusztulékony.
Maradnak a vágyak, egypár fontos mondat;
ők majd mindent túlélnek. Egy hazának vallott
vidéket, templomot, tornyot, horizontot.
A szavak, talán, túlélnek. A romokat,
Aracsot, a világnak futott embereket
és a távolra hurcolt szerelmet.

10+1 LIMERIK

P A P J Ó Z S E F

LEHET, HOGY ELÍTÉL

Lehet, hogy elítél vagy megcsodál majd,
ki olvassa e rímes micsodákat.
Nagy könnyülés ám a rím,
be kell látnunk, társaim.
Akár a mankó a megroggyant lábnak.

RÁMKÉRDEZETT

Rámkérdezett Spísz Erik:
„Már te is írsz limerikt?!”
Hogyne! – mondtam.
Alattomban.
És vírusként netelik.

A SZAGTÉVESZTŐ

Megkért egy hölgy, ki tudtommal rég nem szűz,
mondanám meg, honnan ez a szörnyű bűz.
Ő úgy véli, kecskeszag,
s nem nőstény ám, hanem bak!
Megnyugtattam, otkolon az, kölnivűz.

TE INKÁBB HALLGASS

Gizusról kitűnt, hogy nem egy városi lány.
Szülőfaluja a bánsági Szentivány.
Afféle tenyeres-talpas
s ha pöröl, te inkább hallgass,
mert megjárod: az ülepe rádtrombitál.

KI HOL ÉRI

A hölgyet, aki szülőfalumbéli,
a férfinép most mélyen elítéli.
Mert jött és elvette egy arslán,
s azóta nincs terülj asztalkám,
meg az se, hogy: „Dugjon csak, ki hol éri!”

A CSALFA ASSZONY

Gyermekkori pajtásom, Máriás Elek,
fejveszetten sír, és kérlel: „Mondd, mit tegyek?”
mert rájött, hogy csalja az asszonya.
– Nem úgy lesz az, rá se bajszi, koma:
a többit csalja, mikor lefekszik veled.

MONDJA EGY YU HAZAFI

Mért ne lehetnék én is patrióta!
Mert, ugye, mostan . . . vagyis amióta
átváltottunk balról jobbra,
ugrott *e szó* ázsiója.
Ki nem játszik rá – mondjam? – idióta.

JELSZÓ A FALON

Fel kell ismernünk a falfirkász alakot:
a testvériségről tartott szónoklatot.
Most meg falon a jelszava,
az, hogy „MAGYAROK, MARS HAZA!”
De hát, hová haza, mikor itthon vagyok?!

EGY TÓBAI

Három éve darvadozom Tóbán.
Nem lazacon! Elélek pityókán.
Nincs vérmes reményem:
kevéssel beérem.
Csak az legyen – dohányom s itókám!

A KERÉNYI

Itt húzódtam meg a poros Kerényen.
Babon tengődöm meg zsíros kenyéren.
Nem mondom, volt az is:
néha piáltam is,
de pia nincs többé s az sincs – reményem.

AZ OLVASÓ ÍRJA

Aki beéri a rímmel, limerikkel,
magára vessen, ha azt mondják rá – *nikkel*.
Nos, e szóból érteni kéne,
mert az olvasó véleménye:
nem rímelni, hanem *költeni tudni* kell!

VISSZAVADÍTÁS

Laza regényféle a kutyabőrről (XI.)

B. FOKY ISTVÁN

A SZÁJBARÁGÓSOK VÉREHULLÓ PILLANATA, MIKOR A TÖVISSZÚRÓK MÁR A MADÁRKARÁCSONYRA GONDOLNAK

És megint Maruska. Maruskának határtalan érzéke volt az emberek cserbenhagyásához. Mondhatni, szinte sportot űzött abból, hogy ha valamit kihallott a lakótelepi mendemondákból az emberektől, akkor szépségesen aludt rá egyet, hogy pihentesse, babusgassa kissé a továbbítástól, aztán másnap, esetleg harmadnap csak leadta az újdonságot valamely megfelelő helyen.

Esetünkben Pecsovics volt a főkolompos abban, hogy a sándori városelnöki jelölt kiléte napvilágot látott. Mert még aznap, mikor vele kapcsolatban kampányolni kezdtek, Pecsovics fogta magát, és beállított Maruskához, hogy körülnézzen nála.

– Mondtam már az Olimpikonéknak, hogy valamilyen összkomfortosan baromi kéroval dobott meg az önkormányzat – mondta Maruskának, ahogy helyet foglalt nála, és maga mellé telepítette a kútásó festményét.

– Te, te nekem itt ne kérózz, mert te se időben, se fizikálisan nem vagy abban a korban, amiben tetszelegni óhajtozol – mondta Maruska a vendégnek, közben beszoigálta eléje azt a birspálinkát, amit a Remete küldött neki a Miniatyából.

Pecsovic kóstolgatta kis ideig az italt, aztán magába öntötte, mint ökörkortyot küld le az izmos. Közben előállította a kedves tájékat ábrázoló, kútásó festette képet, mondván:

– Csak hogy lássad, kivel van dolgod: az iszapbirkózók atyja küldi neked annak reményében, hogy valaha is pártfogásodba veszed!

– Hallom, hogy Martinnak új nője van – mondta bosszankodva Maruska, közben a kútásó lehetetlenebbnél lehetetlenebb figuráit pislantgatta le a képzőművészeti alkotásnak titulált fürmedvényfélérről.

– A medvével kapta kötélvégre – mondta Pecsovic.

– Akkor lássuk a medvét!

– Már te is tudsz róla? – ugrott a mennyezetnek Pecsovic szemöldöke.

– Mindenről idejekorán értesülök, drága barátom, így ennek is utánajártam, minekután csak kipattant burkából a titok, hogy az a fenenagy állatbarát még bekeverhet a gyerekeim életébe – mondta sok-sok malíciával a hangjában Maruska, miközben azon kapta magát, hogy önkéntelenül is Pecsovic elé biggyesztett mindabból, amit nagy nehezen sikerült összekaparnia a minőségesebbjéből a Zöldikén. Gondolta, hogy vigye kánya, több is veszett Mohácsnál, csak egyék dugig a jóember, közben talán belőle is kisorfolhatja annak lényegét, ami az utóbbi időben ugyancsak emésztette.

Pecsovic evett. Csupán fél kézzel intézte az anyagot a szájába, hogy a másikkal meg kissé közelebb kerítse magához a nappali színésznőt, aki ezen már-már fölhaborodni látszott, mikor egykori alkalmazott gazdája egészen közel húzta magához, és a fülébe deklamálta:

– Azt mondják, hogy tűz van a lábad között . . .

– Valami van – mondta túlságosan csendesén a színésznő, s volt a hangjában most mindabból a lágyságból, ami különben is jellemzője volt intim megnyilvánulásainak. – Ha bét is mondanál, esetleg ráfigyelhetnél a lángok mozgására . . .

– Aron alul nem adod?

– Egy Nyurga, egy búbos . . .

– Adunk-veszünk?

– Mindennek ára van . . .

– Már valaha is dönthettem volna rajtad . . .

– De nem döntöttél, s jól döntöttél . . .

– P. nemesvad, annak több fölététel jár – dörmögte most Pecsovics olyan pózban, mint aki evés közben gondol a párzásra.

– Előbb a hozom. Mi van azzal a szűkseggüvel? – kérdezte most már nagyon idegesen Maruska, és mindjárt odébbgörgött látogatójától, aki mit sem adva a helyzetváltoztatásra, tovább tömte magába a füstölt kecskesajtot meg turistaszalámit, amit a színésznőnek a szegediek hoztak kedveskedésül. Miután Pecsovics az ételre ráöblített a keze ügyében álló birspálinkából, s megjegyezte, hogy ennek a gyönyörűségnek az alapanyaga bizonyára eper volt, ami manapság már kuriózum, fogta magát és kiegyenesedve még odavetette, hogy az a bizonyos Kóhalmi, a Sándornak nevezett személy valójában egy serdülő medve, a hivatalos pótanyja pedig senki más, mint nevezett zoopedagógusunk, aki után Maruskának ennyire érdeklődnie tetszik.

– Csak azt nem tudhatom, hogy honnan jutott a füledbe, abba a te drágalátos koncentrációs befogadódba annak ténye, hogy Nyurga P. szűkölű – mondta már az ajtóban állva, fél lábbal a folyosón.

– Ilyet én nem mondtam, te hóbortos! De valóban szűk lenne Etelköz annál a caskánál?

– Akkor más mondta, és az már más tészta – mondta Pecsovics, és egészen megfélekedett róla, hogy az evés közbeni mozdulatát nem fejezte be, és hogy annak a párzási mozdulatnak talán inkább Maruska fogadott lányán lenne a legmegfelelőbb helye.

Ennek a látogatásnak lett aztán amolyan nemkívánatos következménye, hogy másnap a délelőtti órákban a Remetének újabb látogatója akadt a Kamenita-háton.

Kint üldögélt szép csendesen a lazán, s azzal volt elfoglalva, hogy dörzspapírral alakítson a protézisén, mert az ínysorvadás már fokozottan jelentkezett nála, és a műfogsor-pótlék ki-kibillent eredeti helyzetéből, minekokán a nyelvét harapta véresre evés közben, szóval ennek a hiányosságnak kiküszöbölése közben figyelte meg, hogy valamely természet asszonyosság hozzá igyekezne, ha nem rettegne Földet Söprő Búbánat látványától.

– Jöjjön csak, jöjjön! Búbánat a légynek se árt! – kiáltott le az asszonynak a Remete, majd még hozzátette: – Attól még a vendég is megmarhatja a gazdát!

– Mit tetszett mondani? – kérdezte a kocka alakú nőszemély, ahogy nagy lihegtében csak-csak fölért valahára a lazára, s odauilt a Remete mellé az óriási fatörzsre.

– Hogy Búbánat nem bírhatja a marhát – mondta a Remete.

– Doktor Kis-Palicsné, doktor Pösztörke Piroska, doktor – mondta a kocka alakú asszonyság, közben parolára nyújtotta a kezét.

– Molcer Martin, doktor nélküli – fogadta a bemutatkozást a Remete.

– Tetszik tudni, ez mostanság így szabályos, hogyha a férj is az, a felcség, akkor . . .

– Meg vagyunk értve, így hirtelenében is, inkább arról csevegjünk, hogy kegyelmed nem sztomatológus-c netán, mivel éppen a kimenős fogtoldalékomon dolgozom ezzel a dörzspapírral, hogy visszabillentsem eredeti egyensúlyi állapotába az ínyemen – mondta a Remete, s tárgyi bizonyítékként fölmutatta a jelzett darabot, mire alant Búbánat fölnyögött és párat vakkantott is, mire emberünk jónak látta a kutya ebbéli viselkedését föltárni a vendégnek: – Azt gondolja szegénykém, hogy a Kamenita-háti ásatások valamely emberi maradványával csalogatom, mivel túlságosan belemélyed a régészkedés tudományába!

– Igazi, vérbeli színész! – lelkendezett a vendég. – Imádom azokat az embereket, akikből közvetlenül következik foglalkozásuk vénájának csordogálása!

– Szóval? – nézett most komolyan a vendégre a Remete.

– A jogtudományok doktora vagyok, meg jelen pillanatban a községi választási bizottság elnöke, és mint olyan, hivatalosan teszem tisztem eme kies tájon, hogy helyrerántsuk a helyreránthatókat, azaz lássuk a medvét!

– A medve köszöni az érdeklődést, de elvan valahogy ebben a semmirekellő világban, a maguk személyes érdeklődését nélkülözendő is! – így a Remete, miközben visszaharapta a szájába a fogpótlódarabot, és már azt próbálta gondolataiban eligazítani, hogy ki köpött a levesükbe, még mielőtt hozzáláthattak volna az élvezetéhez.

Dr. Kis-Palicsné, dr. Pösztörke Piroska vérbeli jogásznak mutatkozott ezekben a pillanatokban, mert hallgatott. És a hallgatása úgy nyúlt, akárha rétestésztát készített volna elő töltelékágyanak.

– Már leadták a dróton, ugye? – kérdezte a Remete.

– Ó, most a nagy rendező van szólalóban önből? – kérdezte amaz.

A Remete szó nélkül fogta a lábánál heverő kézikosarat, melyben valamilyen madárféleség látszott üldögélni, s leindult a dombról. Dr. Kis-Palicsné, dr. Pösztörke P. méltatlankodva követte, súlyát az alig lábön maradátság határán billegtetve alá, s miközben arról áradozott, hogy ebbe a furcsa történetbe még sokaknak lesz beleszólása, a Remete megkérte, hogy túlságosan ne rikácsoljon, mivel a kosarában leledző madárféle nemigen bírhatja az ilyen és az ehhez hasonló hangnemet.

– Miért? Milyen madár ez a jómadár? – kérdezte az asszony.

– Holló! És kotlik!

– Egészen bolond, teljesen meghibbant – mondta az asszony, és olyan durranással tette ülepét a földre, hogy Búbánat ijedten inalt odébb eme szokatlan és fölöttébb furcsa izgatástól. Dr. Kis-Palicsné, dr. Pösztörke kétségbeesetten vette észre, hogy a Remete még csak meg sem fordult mindarra, ami mögötte történt, s hagyja őt esetleg egyedül talpra erőlködni, ami az ilyen és ehhez hasonló, kocka alakú asszonyságoknál nemigen szokott rövid időn belül sikerülni.

– Maga, kedvesem, aztán nem gatyázik, maga után akár négykézláb is fordulhat jobbik oldalára a század – lihegte most már izzadó homlokkal az asszony, s miután leértek végképp a dombról, a hollókotlóssal bíbelődő Remetének diadalittasan odamondta, hogy igazi jöveteli célja pedig az lenne, amit a Kerti Törpe üzent.

– Nocsak! Mindjárt ezzel kellett volna kezdenie, asszonyom! Mert erre az invitálásra én bizony nagyon régen várok – mondta a Remete, miközben a hollót bevitte a pincelakásba, hogy nyugodtan kotothasson ott tovább, mindenkitől kímélten. Mikor kifordult a gádorból, az asszony már gépkocsija sofőrülésén pihegett, és kézmozdulatokkal jelezte a Remetének, hogy ő a segédvezetői helyre pályázhat.

– Ennyire sürgős az alku? – kérdezte a Remete.

– Honnan tudja, hogy alkuról van szó? – érkezett kérdésére a kérdés.

– Mert errefelé minden magától értetődő – mondta a Remete, s miközben helyet foglalt az asszony mellett, még azt is kifejtette, hogy ennek a hollóakciónak hézagpótló szerepet szántak.

– Miért már, no! Hol lenne nálunk a hézag? – kérdezte most határtalan ironiával a hangjában a községi választási bizottság elnöke, közben kényszeredetten vergődött arckifejezésén a hökkenet tükröződése.

– Akárha a centrumban is – motyogta a Remete, s volt most ebben a hangban valami félelemkeltő, mintha sámáni jövődőlés birtokába jutott volna. – Talán még Mátyás madarát is újra kell gyűrűzni adott esetben maguknál, hát gondoltuk, hogy erre az esetre fölfejlesztjük a most már mindinkább ritkaságot jelentő hollóállományt . . .

Útközben még fölvtették Dörzsöltet, hogy a Remete ne érkezen a megbeszélésre csupasz kézzel. S így fölszerelve jutottak aztán az Üvegkalitkáig, ahol a Kerti Törpe fészkel. És már az sem volt föltűnő, hogy a város első embere a bíborba burkolt teremben fogadta őket, ahol csak nagy ünnepekkor és egyéb világot megváltó esetekkor tárták szélesre a bejáratot, hogy beférhessen rajta Európa.

– Utánfutó nélkül nem megy a jöhet? – kérdezte széles mosoly kíséretében az Üvegkalitka ura, majd szinte menten megbékélni látszott azzal a gondolattal, hogy Dörzsölt jelentősége az egész hercehurcában amúgy is jelentéktelen lehet, hiszen érzése szerint Molcer Martin máig már könnyen emészthető falattá lett a konyhán. Ezt a gondolatot mindjárt megosztotta vendégével a Kerti Törpe, mondván:

– A lényeg az egész jelenség motorján van, nemde? Az utánfutó pedig, mint színpadi díszlet, akár ráadás is lehet esetünkben, ezért ülünk mihamarabb munkához!

A Remete most már jó szimattal vette tudomásul, hogy itt egyenlő tárgyalófélként kezelik, és ha még valami harapnivaló is előkerül az asztalon álló italok mellé, akkor neki lesz mit a tejbe aprítania a mai nap hozadékaként.

Kivárt. És amazok is kivártak. Mintha valakire vártak volna. És megérkezett a vendég: uzsonnaidőben malacsült került az asztalra. A megboldogult ugyancsak illatozó darabkái mellé aztán fölsorakoztatták a saláták és egyéb zöldségek hadát, a könnyebb emészthetőséget szolgáló.

– Térjtek a tárgyra, azaz szúrjatok a sültből, aztán ilyen villásreggeli hangulatban elcsevegünk mellékes dolgainkról – mondta a Kerti Törpe, mint aki legjobb hangulatban találtatott ma reggel mindazzal, ami komoly problémát okozott mostanság neki.

– A közös ügyeinkről lenne szó? – kérdezte Dörzsölt.

Kerti ránézett a hivatlan vendégnek éreztetett emberre. Dörzsöltnek melege lett a gallérja körül a Törpe nézésétől, s lassan vörösödni kezdett a füle, mint mindig, ha fölöslegesnek vélték valahol.

– Nekünk a napvilággal van bajunk valahol – mondta a Remete, majd lassan és komótosan, vigyázva persze, hogy a zsírosabb falatokat elkerülje, valami mélységes nyugalommal az arcán még kifejtette, hogy ha valaki a napvilágra alkudozik, akkor ne az éjszaka keserveit vegye számba, mert arra vannak a virrasztók, mégha hivatalból is kirendelten netán. Szavaira nagy csend ülte meg az Üvegkalitka bíborfészkét, és látszott a jelenlevőkről, hogy sehogy nem tudhatják értelmezni a színész előbbi szavait.

– A rébuszokat hagyhatnánk másra, Martin! És a medvéket is, mégha serdülő állapotúak is, és szinte veszélytelenek . . . A ti elszabadult fantáziátokról van szó, amit úgy tárgyiasítottatok, hogy jelen pillanatban veletek a tőke, nálatok a mennyei hatalom buzgalma, és a szőlő nektek látszik érlelődni, csak tudnám, hogy mindezt hogyan csináltátok?!

A Kerti Törpe szavai mélyen kongtak a teremben, az egész hangulata egyéni töprengést tükrözött, de az egészen átsütött valami az aggódás hangnemének súlyos gondjaiból, és ha valaki most, ebben a pillanatban látta volna az Üvegkalitka urát, akkor valamikor azzal dicsekedhetne, hogy ő bizony látta a város első emberének hirtelen öregedési folyamatát. És mivel senki nem szólt erre se, a Kerti folytatta gondolatmenetét, most már kissé világosabban is netán, hogy a zsidó templom felvirágoztatásába is valaki beszállt, hogy a sándori pópa meg a Miniatya valamilyen vállalkozásba kezdett nagy hirtelen, csak nem tudni, hogy milyen pénzen, és hogy a szentkúti búcsút meglovagolva, valaki azt a bizonyos mlakai vizet a saját malmára hajthatta, mert itt a városi központban annak utána minden visszafelé látszik csordogálni, és ezt az állapotot kellene közösen kezelésbe venni, ha ők is úgy gondolják megfelelőnek a helyzetet.

– Helyzet az van, csakhogy a szó hiányzik – mondta most már nyugodtan Dörzsölt, mert a Kerti Törpe előbbi szavai után gyorsan fölfogta annak tényét, hogy a ló előállt, csupán fel kell rá kapaszkodniuk.

A Remete rendezett. Először a gondolatait rendezte kissé, s nem tudhatta fölfogni, hogy a város megmondhatója beadja a derekát, földre szállni látszik ezekben a pillanatokban, ami egyenlő lenne a csodával.

A Remete arcáról a többiek felé az tükröződött, hogy nagyon is jelen van, miközben emberünket leginkább az foglalkoztatta, ami az egész színpadi játék mögötteseként érződött fel sejtéseiben, s miközben arra összpontosított, hogy a lényeg csapdáját földerítse, kényszeredetten mosolygott a többiekre, két falat között ingázva a villásreggeliből.

– Mi ösztönemberek vagyunk ott a Kőhalom környékén – mondta most csendesen. – A napvilág szerintünk sosem lehet eladó valami, mert annak magasabb régiók parancsolnak . . .

– Megkapod a téglagyárat – mondta a Kerti.

– Téglagyárakat – helyesbített a Remete.

– Tiéd lehet a Kamenita-hát – folytatta Kerti.

– Az már az enyém, minden bajával – mondta a Remete.

– A korzói házad is a rendelkezésedre áll – sietett a felsorolással Kerti Törpe, mint aki mihamarabb túljutni igyekszik az anyagiak felsorolásán.

– Újjávarázsolva, persze – mondta a Remete.

– Mi így vadítunk vissza, Molcer Martin, de . . . – szusszant ki a levegő hirtelenében a Törpéből, hogy aztán újabb lélegzetet véve, kiröpítse magából a nagyágyúnak vélt kérelmet: – Te az emberünké légy, a földön és a mennyekben!

– Ámen! – mondta áhítatosan a Remete, miközben a malac farkának végén csámcsogva arra gondolt, hogy milyen könnyű a visszazármaztatás, ha az ember időben jó lóra tesz, és nem köti az ebet a karóhoz.

– Piroska, rögzítse szerződésbe a hallottakat, és aláírásra holnap kiviszi a Kamenita-hátra – mondta a Kerti Törpe, azzal nagy nehezen fölállt, intett a többieknek, és meglehetősen fűrgén távozott.

Amazok nem szóltak semmit. Még azt sem észrevételezték, hogy közben a személyzet a maradék sültet és miegyebet szépségesen összcsoomagolva a Dörzsölt kezébe nyomta, aki volt olyan epés, és izgágán konstatálta, hogy kollégája a szebbik nemből úgy iszkolt tova, mint akit kergetnek.

– Piri korosztálya gyenge volt a fakszon, úgy látszik, mostanra is gyengéje maradt nagy egoizmusa – mondta Dörzsölt.

– Dr. Kis-Palicsné, dr. Pösztörke Piroska – mondta a Remete.

– Csupán arra lennék még kíváncsi, hogy hogyan jutottak a medve nyomára?

– Ennek én nyomára jutottam, Martin!
 – Csak most mondod? Én vagyok a leginformálatlanabb egész Etelközben? No, ezt megfizettetem veled, ha addig élek is!
 – Pecsovics helyére Maruska került . . .
 – Az idők változnak, az emberek soha . . .
 – És Maruska Pösztorke jobbkeze, a balban pedig a mérleget tartja!
 – Minden világos, baszod alássan! – mondta a Remete barátjának, mikor elhagyták az Üvegkalitkát.

Egy darabig cél nélkül ténferegtek a téren, mint akik élvezik a levélhullást, aztán egyik pillanatban azon kapták magukat, hogy ott állnak Martin korzói háza előtt.

– No, innen is lesz kit kilakoltatni, Martin!
 – És lesz mit rajta rendbe hozatni, a kutyafáját!
 – Segítsék neked ott kint a terepen? Vagy egyedül is elbajlódsz a népeddel, ha előállnak a lincseléshez?

– Csak semmi pánik! Vannak még csodák a tarsolyunkban – mondta a Remete, és a malactetem maradványaival a hónalja alatt, füttyörszve indult a Korzón a Tiszti kaszinó irányába.

Dörzsölt fejcsóválva nézett utána, aztán kiköpött, nem tudhatni, milyen gondolatok készítettek ilyen megnyilvánulásra a Remete jobbkezeit, aki káprázatosan kitervelte a város vezetőségének mennybemeneteli katasztrófájának előidézését, egyben kinevettetését is.

A Remete állta a szavát, és miután másnap, amikor dr. Kis-Palicsné, dr. Pösztorke Piroska elibe tette a pártok közötti szerződést, amit már Kerti Törpe előre kézjeggyével illetett, ő is minden gondolkodás nélkül aláírta az okiratot, s meghagyta az asszonynak, hogy mielőbb látni akarja az újabb kori kutyabőr, melyben a város visszaszármasztatja ősei jussát, amit a régi rendszer lekopasztott róluk.

– Csak akkor lépek a szerződés értelmében, mikor maga elém teszi a visszaszármasztási papírokat – mondta a távozó nő után a Remete.

– Már dolgoznak rajta, s úgy történik, ahogy a leírtak diktálják, de önnek is lépnie kell a meghagyottak szerint, és mielőbb hívják vissza a jelöltetési listáikat a városi választási bizottságból – mondta a Kerti Törpe jobbkeze.

– És még valami, ami nekem és a sándoriaknak fontos, asszonyom!
 – Éspediglen?

– Úgypediglen, hogy idén karácsonykor mi álljuk a szeretetünnepi habot a tortán a főtéren; a szájbarágók helyett mi tövisszúrók tartunk madárkarácsonyt az embereknek, hintve közjük ily mód a szeretet morzsáit – mondta a Remete, és még hozzáadta, hogy jókor fog jelentkezni az esemény megrendezésére, az önkormányzatnak csupán a fenőkről mint szükséges rekvizitumokról kell gondoskodnia ebbőlileg.

És Molcer Martin most végképp magára maradt gondolataival annak érdekében, hogy a sándori helyi közösségi embereket valahogy meggyőzze annak igazáról, ami szemlátomást ellenkezett tartásukkal és gondolkodásukkal. Martin nem mondhatni, hogy remekül érezte magát az áruló szerepében, aki végeladást csinál mások bajából, de ha arra gondolt, hogy az embernek mi dolga ezen a világon, akkor nyugtatta magát és háborgó lelkiismeretét annak tényével, hogy üzlet a világ, egy vég nélküli kiárusítása az ember-árunak, és az ilyen fogyasztói cikk is, mint az ember, alázatosan veszi sorsa beteljesülését.

Egérszürke. Minden bizonnyal, hogy ő lenne a megoldás ebben az áldatlan állapotban, gondolta a Remete, és mérhetetlen szorongásainak megváltóját kebelbarátjában látta, akinek szuggesztív jelensége, illetve mondanivalójának mélységes tartalma bizonyára meggyőzhetné a sándori helyi közösség tagjait arról, hogy az egyetlen helyes út, a megfelelő cselekvés ebben a pillanatban csupán a domb gazdája által választott lehetett.

– Üres konyhán bolond a szakácsnő, nemde? – kérdezte mintegy önmagától a Remete, és izgatott mozdulatokkal tárcsázott maroktelefonján, amit Csattanó Maszlagtól volt örökölt, hogy Egérszürkét hívja.

– Halló! – jelentkezett a hívásra Egérszürke.

– Itt Martin!

– A kamat hamarosan esedékes lesz, barátocskám! – mondta Egérszürke.

– Igen, igen, azaz most már balhé van készülöben, és jó lenne, ha a te jelenlétedben történhetne meg a színvállásom a sándoriaknak – mondta a Remete, majd bővebben is kifejtette a fejlemények történetét.

– Ösmérveim vannak a hallottakról, öregem! És ne tedd keresztbe azt a két szép öklöd, hanem trombitáld össze a népet estebéd idejére, és én megteszem a magamét az érdekedben – mondta Egérszürke, s volt valami bizonytalanság a hangjában, ami megütötte a Remete fülét.

– Itt is kasszírozni akar? – kérdezte, miközben a maroktefont tette biztos helyre, minekutána már fogta is magát, hogy Magvaszakadt Janó portáján legyen mielőbb.

Janó Csalogánnyal ült szép kettesben a Szentkút fái alatt, melyekről úgy hullott a levélrengeteg, mint záporok az égi nedű. A két jó barát éppen arról beszélgetett, hogy ha szavuk lehetne a városi önkormányzatban, akkor legelébb is nyelvet kellene telepíteni a kápolnába, hogy teljes legyen a zarándokhely harang dolgában is.

– Isten! – mondta a Remete, és közéjük ült.

– Isten! – mondták amazok, és Csalogány feléje nyújtotta a demisont, amiből kortyolgattak volt, és a tartalmát most megosztani gondoltak a jövevénnel.

A Remete gondolkodás nélkül magába döntött legalább öt ökor-kortynyt az italból, mely jelenséget Magvaszakadt Janó olyan megjegyzéssel illetett, hogy jelen esetben túlságosan komoly dolgokról lesz szó a továbbiakban, ha a szóvivő ekkora bátorsági erősítőt lötytyint magába a kétszerfőzöttből.

– Egy kutatóra lenne mielőbb szükség – nyögte a Remete amazok fülébe, kissé levegőszomjasan, mert a Csalogány pálinkája égette a nyeldeklőjét.

– Kutató az lenne, csak honnan a kutatnivaló? – kérdezte Csalogány.

– Azt kellene kikutatni itt valakinek, hogy miért vagyunk mi ilyen istenverte állapotban mostanság – forrósította a hangulatot a Remete, közben azon törte a fejét, hogy ezeknek most kiskanállal vagy lakodalmassal adja-e be mondókáját.

– Istenverte? Azért nem lesz ez túlzás kissé, mikor mindenki olyan nyomorult állapotban van, hogy a majmok tőlünk visszakapaszkodnak a fára védelmet keresni – fejtegette gondolatait a Csalogány. – És különben is, a Miksa ifiúr népszerűsége már-már eléri a mennyezetet, s mint olyan, bejuthat a Guinness-be!

– A jó isten seggibe! – dörrent a Remete hangja Csalogányra, aki akaratlanul is belekottyantott a kérdéses témába. – Éppen ezen a ponton akadt fel az ügyünk, mert rossz néven vették a városiak, hogy gúnyolódni merészelünk velük!

Amazok hallgattak. Jó hosszan hallgattak, már-már azt gondolhatta volna róluk a pártatlan szemlélődő, hogy valamely kövületi állapot

következett be rajtuk, minekokán csak a pusztá mozdulatlanság, tétlenség lesz ezen a környéken a szokás.

– Akkor nincs polgármester-jelölésünk? – kérdezte a Csalogány, aki kissé előbb tért magához a meglepetésből társánál.

– Nincs! – mondta a Remete.

– És mi nincs még? – kérdezte szinte önmagától Magvaszakadt Janó.

– Minden más van, csakhogy annak is olyan ára van, ami korlátozza a mozgásterünket – mondta a Remete, és újra a pálinka felé fordult.

– Ki fogja előadni ezt a történetet az embereknek? És valamilyen alkufélét látok ebből előhámozódni, ha nem csal a szimatom – mondta Magvaszakadt Janó a Csalogánynak, akinek arcán akkora csodálkozás feszült, hogy le lehetett volna róla kaparni.

– Ezek meglincselnek bennünket, Remete . . . – lihegte két korty ital között, majd elmélázva arra nézett, ahol a Tűzevő fészkelődött be a putrijába, és némely szolgáltatásokat végzett neki. – Engem az a nő bekap, ha kijátsszuk az adut, hogy nemigen lehetünk a magunk ura ezen a területen . . .

– Hozzuk össze az embereket estebéd felé, hogy szót értsünk velük mihamarabb – mondta a Remete, aki túlságosan izgatottnak látszott ahhoz, hogy még a Tűzevő érzületeivel is foglalkozzon.

– Itt lesz a gyülekezet, csakhogy mi hol leszünk, ha színt vallunk ilyen mód, ahogy föltérképezted előttünk az egészet – sóhajtott Magvaszakadt Janó, és előszólitotta gyerekeit, mármint a gondnoki ház körül lebzselő lurkókat, hogy fussák össze esti hatra a sándori helyi közösség népes táborát.

A Remete meg fogta magát, és a Szent-tó takarásában visszakullogott a portájára, ahol a Miniatyá foglalkozott távollétében a Búbánattal.

– Rendes kis jószág a maga ebje, Remete! Csak mintha vékonyodna az orrcimpája, nemde? – kérdezte Martintól az atya.

– Nincs tréningben az ebadta, már-már ki kellene vinni szarvasgombáztatni ökelmét, és akkor rendbe jönne az orra kondíciója is – mondta a Miniatyának a Remete, majd még hozzátette azt is, hogy tél elején, mikor a hó eluralja a környéket, Búbánatot a vadászokhoz csapja, hogy hajtóként kissé fölemlékeztesse eredeti adottságának szerepkörét, mikor a vaddisznók nyomába erednek a környék puskásai.

Miniátya kissé kókadtnak látszott, de mindennek ellenére a Remete mégis előhozakodott a bajával, mármint azzal a balhéval, ami elé még a mai napon néznek, ugyanis a színvalláshoz a pap segítségéért is szüksége lenne.

– Eladtad őket? Te jó isten, ki vagy a mennyekben . . .

– Másnapos már ez a világ, Miniátya, nem olyan, amilyen tegnap még mutatkozni látszott – mondta a Remete. – Magam se sejtettem, hogy ez lesz a nóta vége, és most kérném, hogy tegyen valamilyen lépéseket annak irányába, ami lelkileg enyhíti az esetlegeseket . . .

– Egyetlen ilyen lehetőség van, fiam, csakhogy annak is ára van, akárha a te meggondolatlan hadműveletednek – mondta a Miniátya, és lassan, komótosan kifejtette annak tényét, hogy ha ezt a területet sikerülne neves kegyhellyé fejleszteni, akkor szóba jöhetne valami megfoghatatlan, ám mégis tetszetős kielégítése a népi léleknek oly mód, ahogy még ebben a világi életben sehol és senki nem alkalmazta az effajta csodatevést.

– Éspedig? Mi lenne az, ami több minden e világinál?

– A boldogság teljes megélése – suttogetta a Miniátya.

– Lehetne ezt pontosítani, illetve világosabbá tenni, hogy miben rejlik földi léte? – húzódott közelebb az atyához a Remete.

Az atya homloka izzadni látszott. A téglagyarak ura most látta először a papot olyan lehetetlen állapotban, hogy megborzongott arcboréneke szürkességétől, ahogy ott ült, és a lehetetlent próbálta kimondani, ami akárha a hivatásába is kerülhet netán.

– Kollektíve boldoggá avatjuk őket – suttogetta alig hallhatón, és nem nézett a Remetére, tekintete valahol a Kamenita-hát csücskén motozott réveteg.

– Hiszen boldogok ezek . . . amikor az igát húzzák, atyám, akkor talán a legboldogabbak . . .

– Neked, Martin! De az egyháznak? Hallottál valamikor a boldogáavatásról, amit csak egyeseknek adatott kieszközölni?

– Nem én! . . . Illetve nemrég, valamiké . . .

– Azért! . . . De mi megtesszük a tőlünk telhető a Pópával, aztán a jó isten kegyelmezzon nekünk – mondta az atya, sóhajtva fölkerelkedett, és amikor az óriási szőlőtőkék mellé ért, az egyikbe akkorát rúgott, hogy róla a szemek számlálatlan gurultak alá a betonút felé.

– Az áráról nem mondott semmit – állapította meg a Remete.

Odébb, a Kamenita-hát déli oldalán fehérbe öltözött, bokros növényű gyedei mutatkoztak a vidék flórájának.

– Virágzik az orgona? Ilyen őszi időben ez ritka szokásai közé tartozik a cserjésnek! – mondta a Remete, mikor aztán hirtelen kimerevült, akárha mozgásában megakasztott filmtekercs lett volna, mert egy lehetetlen színűnek is mondható pillangó telepedett a kézfejére.

– A magyar színjátszó lepke lesz minden bizonnyal – hallotta maga mögül Egérszürke hangját, s olyannyira meglepődött, hogy szólni sem tudott amannak jártassága miatt a lepkehatározóban. Annyit azért tudott Egérszürkéről, hogy passzióból kutatóskodik, és a botanika megszállottja, de hogy a rovarok világában is könnyedén mozog, az újdonság volt a Remetének is.

– Az orgona is . . . és most ez a lepke – dörmögte kelletlenül, mint aki bizonyos benne, hogy a ritkaságok eme kettőssége valamilyen lehetetlen helyzet előfutáraként toppantak az életükbe.

– Előbb jöttem, hogy letisztázzuk a helyzetet, Martin! – mondta Egérszürke, és volt valami a hangjában, ami azt sejtette a Remetével, hogy jiddis vonalon sem fenéig tejfel manapság az egész hacacaré.

– Kész tények elé vagyok állítva, barátom, és ezen még a te fene nagy eszed se tudhat segíteni! – mondta a Remete.

– Téged csupán barátilag kértek fel valamire, aminek bizonyára megisszuk a levét, de az egész színjátéknak a hozadékát is nézzed, barátocskám! . . . Két egymásnak feszülő pont között ingázni sosem volt könnyű feladat, de te alkalmas vagy arra, hogy mindkét félnek arányosan megfelelj, csak a száraz tényeket körül kell szőni egy megfelelő történettel, amiből természetesen engem meg a többieket kihagyni méltóztatysz!

– Nem fog menni – nyögte a Remete, miközben a kézfejére időközben visszarebbent lepkét hessintette odébb.

– Mert nekünk semmiben se arcunk, se nevünk, drága barátom! A háttér vagyunk csupán a körülmények szolgálatára! – mondta Egérszürke, és miközben intett a barátjának, hogy üljön a kocsiba, még kifejtette annak fontosságát, hogy elgörögnek az Itatóig, ahol fölcspontik a Vidám Ördögöt, és akkor egyben lesz a csapat.

Vidám Ördög a szélmalommal bajlódott. Szedte is a Jóságost az égről, csak úgy cifrázódott belőle a szó, hogy tenné már valaki a kopaszok közé, amikor a délit terelgeti errefelé, mikor neki az északnyugati volna inkább inyére.

– Amaz a domb, ott a tóhajlatban lefogja az igazi szélérőt, a déli meg olyan, mint a lóhúgy – mondta a Vidám Ördög, miközben betessékelte őket a rezidenciába, melyhez hasonlót itt-ott látott még a környéki ember.

Belül is jól megvetették bizony a kényelem és a pazarság ágát, mert ott nem volt ami nem volt, a többi meg olyan szájtátira kerekítette a vendég tekintetét, hogy pislantani is elfelejtett.

– Mi az ipse? – kérdezte suttogva Egérszürkétől a Remete, mikor Vidám Ördög valami kínálnivalóért ment a ház másik részébe.

– Kutató – mondta amaz egykedvűen. – És aki kutat, az talál is!

– Mi után kutat?

– A boldogság után . . .

– Boldogság – sóhajtott a Remete, és volt a hangjában valamely sóvárgásból az után, ami itt a szeme előtt teljesedett ki a maga valóságában.

Eszegettek. Iszogattak. Csendben. Mintha mindenki valamilyen belső monológgal lett volna elfoglalva. Egymás tekintetéből próbálták kiolvasni a másik gondolatait. Ez a csuda nagy némaság a Remetének nem volt szokatlan, szokta ő azt bizony, mikor egyedül virrasztott a szerepei fölött, s mint az olyan ember, aki egyedül sakkozik önmagával, neki is oda kellett képzelnie a mások gondolatait az övéihez.

– A Tűzevőbe is befektetünk valamicskét, hogy legyen már sárfürdők is, amit ha egybekötünk a domb delejével, akkor itt magas lóról beszélhetünk a gyalogsággal – mondta a Vidám Ördög, és a Remete ebből értette ki, hogy ezek ketten már mindent megbeszéltek.

– Hogy kerül az összképbe a Tűzevő? Ki a fene maga, hogy boldog és boldogtalant ismer? – kérdezte idegesen új ismerősétől a Remete, és látszott az orrcimpája remegéséből, hogy ugyancsak felfokozott idegállapotba került bizonyos személyek emlegetésétől.

– Nyugalom, Martin, nyugi! A Vidám Ördög jót akar, elhíheded, ha mondom! A Tűzevő meg az olasz ágon futott be a képbe, és kérnélek, nehogy eszedbe jusson esetleg az eltűnt értékkel kapcsolatba hozni! –

kérlelte barátját csitítva Egérszürke, akinek szemlátomást kellemetlen volt, hogy a minden lében kanál Ördög említést tett akaratlan a gyászos kimenetelű eseményről is.

Újra csend lett körülöttük, csupán rágóizmaik rándulása mutatta, hogy ki-ki a maga módján evéssel próbálja most levezetni indulatait. A Remetéről jól olvasható volt a kétely, minekokán fölmerült benne a kérdés, hogy Egérszürke miért mártotta történetükbe a filigrán kis emberkét is, aki szemlátomást élvezte az előállt helyzetet, és mintha magában legbelül kedélyesen röhögött is volna hozzá.

– Vidám Ördög tősgyökeres sándori, Martin! S mint ilyenre, nagyon is szükségünk van rá, esetünkben ő lesz a lengéscsillapító, mielőtt a kátyúban derékba törik a szekerünk! – mondta Egérszürke, s miközben indulni készülődtek, még hozzátette: – És különben is, Vidám Ördögnek kapcsolatai vannak a Fekete Máriával, és erre a kapcsolatra neked a hegyen még nagy szükséged lehet, ha mondom!

– Nagyon is értem, hogy most már semmit se értek – dörmögte kényszeredetten a Remete, s látszott róla, hogy idő kell neki az események megemésztéséhez.

– A kegyhely felvirágoztatása összetett munka, s engeddd, hogy abba beleszóljanak a profik is, ami egyáltalán nem lesz károdra – tuszkolta kocsijába őket Egérszürke, hogy végre a Szentkút irányába gördüljenek, ahol nem kis feladat várt rájuk a vidék mindenbeli felhizlalása érdekében.

BODA OLIVÉR KÉT VERSE

LUCIDA INTERVALA

I.

Ah, önkezemmel vetni véget férges élcstemnek
Mily gyönyörű is lenne!
Feleségül kérni a Szőke Halált,
S Ő boldogító igennel felelne!
Magas erkélyről rugaszkodni el, oda fel,
Fel a mélykék messzeségbe,
És széttárt karral, lehunyt szemmel, boldogan,
Édesen zuhanni a Mélybe!

II.

Vagy törött üveg-vonóval játszani creimen,
Mint feszes fémhúrokon
Csikorgó szcenádót, míg el nem tűnsz
Belőlem Élet-testvér, Te rút rokon!
Vonzó ölelésedben létezni vérfertőzés,
Forró csókod nem kívánom,
Hiába minden, másé a szívem,
Nem vagy és nem is lehetsz a királylányom!

III.

Ah, igen, nézd: én sokkal hatalmasabb
 Istenség előtt hullok alázattal térdre,
 S ragyogó gyémántgyűrűt húzok jegyesem,
 A hajadon Halál-hercegnő kezére!
 Ujján az ékkő földöntúli fénye
 Sorsom villantja élém gyász-felöltőjében:
 Felséges Heroinám fehér fátyla
 Ringatja lelkem az Elmúlás bölcsőjében . . .

IV.

Vagy úgy végezni, mint a Fájdalom
 És Boldogtalanság Angyal-költője:
 Üres szobában, a Világtól távol,
 Ködös aggyal lőni magam főbe,
 Míg künn az áprilisi tavaszban a fákat
 Puha, rózsaszínű virág lepi:
 Rád gondolni s meghúzni a ravaszt, miután
 Másodszor elhangzott: „I'm so happy . . .”

TUDATHASADÁS

*A hosszú házasság nem boldogít,
 Aki hamar meghal, az boldog itt.*

Shakespeare: Rómeó és Júlia
 (Kosztolányi Dezső fordítása)

Álom volt: holtan találtatok rám:
 Hófehér vánkösök közt feküdtem:
 Leendő nászágyam koporsóm lett,
 Vértől volt mocskos menyasszony-ruhám!
 Poros és szakadt szárnyal repültem
 Szőke angyalként a Holdig! Ó, seb,
 Mi szabad lelkem forrása voltál,
 Kinek éles penge nyitott utat,

Ereimből csapolád le létem!
Ah, szomorú szemem nem ragyog már,
Halvány kéke szerelmet nem kutat,
Szép testem majd földben rothad! Régen
Tiszta, szűz boldogságot kerestem,
Most meglelém azt: pazar esküvőm
Hajnalán távozám e világból!
Élet! Ablakodon csak belestem,
S elszörnyedve a látványtól, ütőm
Megállásra kényszerítém! Sárból
Már készítik új, örök palotám!
Én, ki az Áldott Bűnbe merültem,
Eldobva magamtól Ajándékok:
Egzisztenciám-férges kalodám,
Poros és szakadt szárnnyal repültem
Vidám angyalként a Holdig! Nézd, ott,
Lótuszvirág-nyoszolyán lebegek,
Koszorúslányaim a daloló
Csillagok; köröttem táncot járnak,
Sugár-kezük összeér; fellegek
Fátyla nyel el; így hívtak: Haldokló
Arája a Szent Öngyilkosságnak!

Októberi számunkban közöltük először verseit, kiragadva néhányat tervezett első kötetéből. Most viszont a hírt is kénytelenek vagyunk közölni: Boda Olivér mindössze huszonegy évet élt.

PARTOK

NAGY SÍVÓ ZOLTÁN

A katonaság ellenőrizte már a folyót. Váratlanul megjelenő motorcsónakja-nagy robajjal húzott el a fürdőzők előtt. Az őrzőjáratot vezető altiszt a bal part felé mutatva figyelmeztetett egyik nap: ott senkiért nem felelünk. Így akart véget vetni átruccanásainknak. Miután fölszármolták a bácskai parton a strandfürdőt, egyre többet voltunk a másik parton.

Szép volt a fövényes lakatlan túlsó part. Ha átúsztunk, az érintetlen homokfoltokat kerestük a fűzfabokrok közt, és meztelenül napoztunk. A lányok is átúsztak néha a tiltott partra. Ők is napoztak, kicsit távolabb tőlünk, és nem épp meztelenül. – Szűzek a fűzek közt – jelentette mókára kész megfigyelőnk, ha fölfedezte a part üdvöskéit. Most ezt a felfedezett partot tiltották, mely pótolta úgy-ahogy a strandfürdőt. A kabinos, hordókra szerelt tutajocskán bontakoztak ki a barátságok, kezdődtek a nyári szerelmek, melyek megerősödve a másik partra vágytak: a tiltottra. A fürdő eltűnése után elnéptelenedett a part. A folyó közelében élő szerbek már alig jártak a Tiszára. A kihalás képét vette föl a táj, nyomot hagytak rajta a történések. Olyan lett, mint az idő: háborús.

A lányok a part menti szőlőkben szerveztek néha találkozókat. Ezek aligha pótolhatták a folyó élményeit. A papok is beleszóltak már a résztvevők lelkébe. Talán ezért nem volt megszokott hangulatuk. Lepleztek valamit, ami nyilvánvaló volt. A győzelembe vetett hitet leplezték. Háborús pikniknek neveztük már egyaráan az ilyen összejöveteleket.

A hivatalos rendezvényekben is sok volt már a háborús, a katonás: menetelés, díszlépés a rögtönzött tribünök előtt, a futballpályán, fapuskás gyakorlatok, indulók: „Visszatért szép Délvidékünk, visszaadta Horthy nékünk, vigyázott mireánk” – cseng vissza a délvidéki induló. Ám mi is vigyáztunk már magunkra. Egyre több szó esett a háború lehetséges kimeneteléről, a zsidók küszöbönálló összeszedéséről.

ZSÚR

Játékaink már a közeledés útját járták. Minden szép volt ezen az úton: lényének légköre, választékos modora, szíves kedvessége, külleme, a fekete kötelező munkaköpeny, a dús fekete hajára biggyesztett kötelező Bocskai-sapka; minden, amit viselt. Tizenévesek voltunk. Az első találkozások lehetőségét a reggelek hozták. Úgy néztem, hogy az utcájukba akkor érjek, amikor kilép a kapun. Ő is számolgathatott, mert mindig sikerült ajtóközelben találkozni. – Megvárta, ha már meglátott. Ez a „véletlen” már a kibontakozó érzés vállalása volt. Az iskolával kapcsolatos szóváltás alkalom volt csupán a közeledésre.

Már a szemek nászánál tartottunk, amikor váratlanul zsúrra hívtok. Zsúrra, mely előtt ők, a ház kis barátai játszani, bújócskázni szoktak a Telepen. Az akkori falu az ő fatelepükön vásárolta az építkezéshez szükséges faanyagot. Kölcsönre főleg. Most csupa kölcsönre vásárolnak – magyarázta fivére, Lévi, aki fogadott bennünket, és hogy amit most elvisznek, aligha fizetik meg. A fatelep csak délelőtt dolgozott. Így is gyorsan fogyott az áru. Boszniából, Szerbiából már nem szállítottak fát. Sokan már az adósság elhalasztása vagy törlése reményében vásároltak.

Másra jó most a fatelep, folytatta már derűsebb hangon Lévi: Játsszatok! Még soha nem játszottak ennyit a testvéreim, mint mostanában. A fenyőillatot árasztó deszkatömbök közt folyt a játék. A valamikori munkaszünetet jelző sándarab most a játék, a bújócska kezdetét jelezte. A kereső egy ráúttással jelezte, hogy indul az elbújók, a magukat rejtegetők megkeresésére. A bejáródott kis csapat otthonosan mozgott a deszkatömbök közötti folyosókon. Ki-ki a maga párjával. Engem ő vezetett. Csak jól elbújni, jó rejtekhelyet találni, figyelmeztetett, és tudta, hogy hol vannak ilyen helyek, ahol elbújhatunk, de össze is bújhatunk egy kicsit. Csendben, szó nélkül, hogy ne hallja a kereső. Csendben, közel egymáshoz. A szárításra beállított réseken lestük a

kereső közeledését. Mozdulatlanul, néha egymáshoz tapadva. Minden leütés után jobban és biztosabban. Talán a nyolcadik körnél tartottunk így együtt, amikor taps ütötte meg a fülünket. A mama tapsolt a teraszon. Uzsonnára hívta a társaságot. Bánatos, meleg szemmel nézett rám, és gyengéden magához húzott, majd eltolt egy kicsit, és a kezemnél fogva vezetett az oszlopon lógó sinderab alá a játék kiértékelésére.

A mi csapatunk győzött.

Az uzsonna számomra szokatlanul jó volt. Habos kávé kuglóffal, utána hűtött málna. Ő szolgálta fel. A mama egy hintaszékből figyelt bennünket. Mivel új voltam a társaságban, főleg velem beszélgetett, faggatott inkább. Jól ismerte a családomat, különösen anyámat, aki szépen varr, és ügyes asszony. Szép volt ez a délután. A kapuig kísérték ki barátaim, ahogy falun szokás. Este volt már. Fenyődeszkák illatát lengette a szellő.

Másnap korábban keltem. Alig vártam, hogy lássam, ám nem volt sehol. Sem az utcán, sem az iskolában. Késve érkezett, a második csengetés után lépett lihegve a tanterembe. Rám se nézett. Tanárunk, aki igazgató volt, szintén késett. Kíséretével járta az osztályokat. Hozzánk tízpernyi késéssel érkezett. Felállással üdvözöltük. Nem adott engedélyt a leülésre. Így szokott tenni, ha fontos mondanivalója van. Csendben vártunk, de a csend hosszabb volt a szokottnál.

Ebbe a hosszú, kínos csendbe hullottak akadozó szavai: Sajnálattal közölte, hogy egy időre el kell válni zsidó iskolatársainktól, mert így követeli ezt hadviselő hazánk nehéz helyzete. A szülőket üdvözölte, és reményét fejezte ki, hogy ez átmeneti rendelkezés; hogy nem kizárásról, kirekesztésről van szó.

Megkövülve álltunk.

Ő fejére tette a Bocskai-sapkát, fölvette táskáját, és az ajtó felé indult. Az igazgató a vállát érintette egyik kezével, és a másikkal ajtót nyitott a zsidó lány előtt. Szebb jövőt, mondta Lea, és kilépett a folyosóra, ahol már várták őt sorstársai.

Adjon az Isten mindannyiunknak, mondta az igazgató úr, és intett, hogy leülhetünk. A tanterem az utcára nézett. Ülve is láhattuk elvonnulásukat. Az egyik fiú, talán Berger, levette a sapkáját, a Bocskait.

Zsúron voltam zsidó barátaimnál. Tudhatták már, hogy mi vár rájuk, és engem is meghívtak.

A zsúr utáni történések csakhamar felismerhető képpé alakultak: az egyik barátom látta az utcaseprésre kirendelt jó hírű zsidó orvost, aki mellére tűzte az I. világháborúban kiérdemelt kitüntetéseit, és úgy söpörte az utcát. Már garázdálkodtak a nyilasok. Az egyik tanárunk is az lett. Így mesélték a jól értesültek. Nevéről ítélve német volt. A nyári szünetben próbált toborozni a leventevezetők között.

Megtörtént a zsidók összeszedése.

Ezt a szót használta az akkori falu: „összeszedték a zsidókat”. Az utca beszédében sok szó esett a zsidó vagyon elkobzásáról, a ki mit vitt el, mi hova került kérdéseit latolgatták az emberek. A jól értesültek tudni vélték, hogy mi hova került; de nyugtatták is magukat, hogy az értékes holmit, szőnyegket, képeket, műértékeket az „ejtőernyősök”, a Magyarországról ide költözött tisztviselők és a hozzájuk közelállók kaparintották meg, mielőtt még megtörtént volna a hivatalos leltározás.

A RUHÁK

A ruhák, melyeket szétkapkodtak a leltározók, most árulkodó mivoltukban terhelték a lelkiismeretet. A gazdjukra szabott ruhák, melyek most átalakítva, megcsonkítva vagy eredeti formájukban járkáltak közöttünk gazdát cserélve. Az ő ruhái is. A tweed kabátját egy ismert lányon láttam, és elszorult a szívem. Hol is lehet, milyen ruhán viseli a szalagot. A származását megjelölőt – Jude. – Hogyan viseli?

Igazgatónk, aki valószínűleg nehéz szívvel nyitott ajtót Leának, alkalmasint kántoroskodott is. Háborús fohászokat énekelt a templomban. Ma is visszahallom az egyiket: „Ki ülsz az égben vihar felett, én Istenem, hallgass meg engemet. Hozzád száll hő imám, ajkam dadog, hazámért reszketek, magyar vagyok . . . – Más népekre ha haragod vagyon, a magyarra ne haragudj nagyon; ne haragudj rá, bűnét ne keresd, bocsáss meg néki, sajnáld és szeresd.”

A fohász már a félelmet fogalmazta meg. A hivatalos rendezvények, felvonulások ugyanezt a félelmet leplezték. Fel-felvonultunk a templomtér sarkán álló honvédszobor előtt. Leginkább a Klapka-indulóval: „Fel-fel, vitézek a csatára . . . Mennydörög az ágyú, csattog a kard, ez lelkesíti csatára a magyart.”

Leventék, középiskolások, „frontharcosok”, tűzoltók. Ha beintett a szerb karmester a leventezenekarnak, helyben meneteltünk, hogy „meg-

fogjuk a lépést”, hogy „egyszerre és a zene ütemére lépjen az egész menet”. Katonásan – ahogy illik – ilyen felvonuláshoz. Bal-jobb, bal-jobb, bal-jobb, biztattak a vezetők. Bocskai-ruhák, díszmagyarba öltözött asszonyságok, párták, pántlikák, falragaszok: – „Csonka Magyarország nem ország, nagy Magyarország mennyország.”

A harcra, kitartásra buzdító szavalatok elmaradhatatlan részei voltak már a kulturális rendezvényeknek. „Igen, fiacskám, háború van. Nagy vérhullásos zivatar, és a küzdő népek sorába első most is a magyar” – szavalta idősebb barátom egy rendezvényen az újvidéki Leventetothonban.

A pesti háborús slágerek már a győzelmet láttatták: „Jöttök majd győzedelmesen Pesten át dús virágszőnyegen, és száz leány zengi büszkén a dalt, hogyha visszajöttök majd.”

Múltidéző emlékek, sorsunkat meghatározók 1944 őszén, a szabadság első napjaiban.

MOZI

A játékfilmeket megelőző filmhíradók és az újságok győzelmekről, bekerítő katlancsatákról, ellenséges hadtestek felszámolásáról adtak hírt. A nézők a „majd csak megfordul” keservével reagáltak a mozivásznak előtt. Volt már garantált fejadag, melyért sorba kellett állni. A cséplésnél ellenőrök vették számba a termést. Utcáinkon ricinust termeltünk a hadiiparnak. Meleg holmit küldtünk a keleti frontra.

– Csak hogy jut oda? – kérdezte szerb szomszédom. A „végnapjait élő vörös birodalom” katonái a filmhíradókon továbbra is felemelt kézzel sétáltak át a „jövendő győztesek” oldalára. Az „önkéntes foglyok” között sok volt a nem szlávos arcú, a ferde szemű.

FORDULAT

Az ilyeneket nemsokára megismerhettük. A szerbek mihamarabbi fölszabadulásukat várták az olyan rádióhírek hallatán, melyek szerint a bánáti parton partizánbandák ütötték fel a fejüket, és hogy folyik a felszámolásuk. Sok minden utalt már az összeroppanásra: a honvédek lövészárkokat ástak az elnéptelenedett parton. A leventeparancsnokok

a toronyból kémlelték a másik partot. A Bánátból átszivárgó hírek ezúttal pontosak voltak: megjött végre a muszka.

Rövid, de alapos tüzérségi előkészítés után jöttek át az oroszok a Tiszán. Fél óra alatt rohanták le a magára hagyott falut, mert a hátvéd hamar abba hagyta az értelmetlen ellenállást. A honvédekkel és a csendőrökkel hagyták el a falut a magyarországi tisztviselők. Az élen járó falusiak is velük mentek.

A várt partizánokból nem sokat látott a falu. Az oroszok nyomában járhattak, mert hamar előkerültek, miután elcsitult a harci zaj. Mi is ezt vártuk inkább, mint a fölszabadulást: mert nem tudtuk megérteni, hogy mitől és kitől szabadultunk föl: amikor „bejöttek”, tizenévesek voltunk, mikor „kimentek”, még nem voltunk felnőttek. Négy év alatt kellett volna megérteni előbb a „magyar föltámadást” és a „történelmi visszatérésünk jelentőségét”, majd ezt a fölszabadulást és visszatérést, mert újra visszatért a vergődő szülőföld.

Hazát váltott újra.

SZÁZ ÉVE SZÜLETETT BÖRCSÖK ERZSÉBET

AZ ÖREG NŐ ÁLMA

BÖRC S Ö K E R Z S É B E T

Ült az asztalnál, gerincét megtámasztotta a börszék támlájánál. Itt, a rokoni környezetben minden szertartásosság leolvadt róla. Sima szürke haját a füle mögé toltta, fejét elpilledten hajtotta félre, s csak hogy tegyen valamit, képeslapokat forgatott.

A beszéd témákat már kimerítették, mindenki hallgatott. A mélypontig lehúzott ebédlőlámpa ontotta a kékes fényt az asztal fölött, a radiátor szürke fémteste a kellemes félmeleget. A lélek elernyed ilyenkor. A bordó asztalterítő tele volt szórva színes hazai és külföldi lapokkal. Unaloműzéseként azokat lapozgatták. A ház büszke volt ezekre a drága lapokra, s a vendégeket is mindig megörvendeztette.

Az öreg nő sovány ujjai simogatták a fényes, síkos lapokat, bár gondolatai el-elkalandoztak. Egyik-másik képnél hosszabban időzött. Néha összeszűkítette szemhéját, hogy ne fájdjtsa a sok ragyogás, vagy egészen becsukta, hogy senki észre ne vegye azt a cseppnyi szúrást, amit a rivalgó kép nézése okozott. A legtöbb reklámkép volt.

„Nocsak! Hisz én is ilyen otthont álmodtam magamnak valamikor!”

Egyszer csak megakadt a keze. Szeme elnyílt az újabb látványosságon. Majdnem lélegezni is elfelejtett. Öregesen, roskadtan ült, de szeme hipnotizáltan, egy helyre tapadva legelte a képről áradó színeket, fényeket. Hangot sokáig nem adott. Sőt, a kezével eltakarta, hogy más ne lássa. Egy hatalmas, színes nyomású képre bukkant a külföldi lapban.

Valóban a cinkográfia remekműve volt. A tompa, ködszerű tűzvörösnek, óranyanak és a topázkéknek gyönyörű keveréke. Ilyesmi a

valóságban nem is létezhetett. Az épületek mesebeli paloták. Csupa ciráda, csupa dísz. Csillog rajta a fényes és a feketedő óarany. A díszek, színes ikonfoltok, a foglalat körülöttük ötvösremek. A hatalmas tér csupa fényes gránitkocka. S az egészet, az utcát, a teret, a levegőt, az eget átfürösztí egy mesebeli fátyolos, mégis izzó vörös szín . . . Rábökött a képre, és megszólalt.

– Gyerekek! . . . (Mindig így szólította őket.) Mintha, mintha én jártam volna itt valamikor . . .

Rokonai kíváncsian hajoltak közelebb. Megnézték a képet, elolvasták a hozzá fűzött szöveget, ráálmétkodtak egy kicsit, majd csendesen nevetni kezdtek. A házigazda úgy nevetett, hogy rengett bele.

– No, édes hűgám! Most jól melléfogtál! Biztosítalak, hogy te ott nem járhattál!

Bosszankodott. Egy kicsit előntötte a pirosság, úgy magyarázkodott.

– Tudom, hogy én nem lehettem ott, de a kép nagyon, nagyon emlékeztet valamire . . .

Nem mert időzni a tárgynál (még nevetségesebbé váljon?), hogy mint egy nyűgös gyerek, hajtogasson egy ideát, ami belopakodott a gondolataiba, apró csillámokat villantat meg előtte a múltból, egy elfakult, elmosódott gondolatláncolatból. „De igen! De igen! Én ezt láttam! Én ezen a helyen jártam valamikor, vagy ilyen hasonlón! Itt van elraktározva a fejemben. Ott lapul az egyik agytekervényben.”

A valóságban nem lehet erősködni vele. Amikor maga is bizonytalan még, és csak imbolyog, mint lápon a lidércfény. Még vén képzelgőnek tartanak, és kicsúfolnak. Tovább kell lapozni szépen, nyugodtan. Elfelejtetni az egész dolgot, de nem felejtetni . . . ! Van már egy szilárd pont, a kép, van már egy gondolatrög, amelyen el lehet indulni . . . Szépen, lassan, mikor magára marad. Mikor ideje jut rá . . . a karszék mélyében vagy az utcán, a hazamenetelés csöndjében vagy az elalvás előtti magányban. El lehet indulni egy fonálon, hogy a motoszkláló, messziről vibráló különös képzelettársítás gombolyagához eljusson.

Hanem a képet, azt elvitte magával a rokon háztól. Nem a hóna alatt, nem a táskájában, lopva, vagy elkunyerálva, hanem a szembogarában, sőt annál is mélyebben. Megtalálta a mását is. Szépen, óvatosan bontogatta ki a burokból azt a csodálatos rejtekhelyet, amelyet képzeletvilágnak neveznek. Mindig szerette a szépet. Természetben, alkotás-

ban, tettben, hangulatban, érzésben. Már mindenki elhagyta. Tovaszőkött az ifjúság, az életerő, útjára libbent a legkedvesebb, a gyerek. Vágyai, akarásai megfeneklettek, megszurkultek. Csak egy tartott ki híven, a szép szeretése. Minden, ami az életben szépet jelenthet.

Ült az ablaknál, kedvenc fészkében, a pamlag meleg odújában összekuporodva. Nézte a szálló felhőket, szélről verdesett téli ágakat, illetve, láttában sem látva őket. Ez az a pillanat, amikor a csavargáshoz szokott szellem kiszáll hitvány porhüvelyéből, és a világban elkóborog. Térnek, időnek fittyet hány, mint a mesebeli madár, és csodálatos perceket él meg . . . Álmodott, mert mégis álom volt az a Vörös tér. Nem is régi álom, mert csak öreg szív tud ilyesmit földézni. Akkor, akkor a fölébredés nem rögzítette a képet. Elszállt, mint egy sóhajtás, szépen, észrevétlen kihúzva szívéből egy fullánkot, ami ifjúkorából ott maradt, csak éppen eddig nem tudott róla.

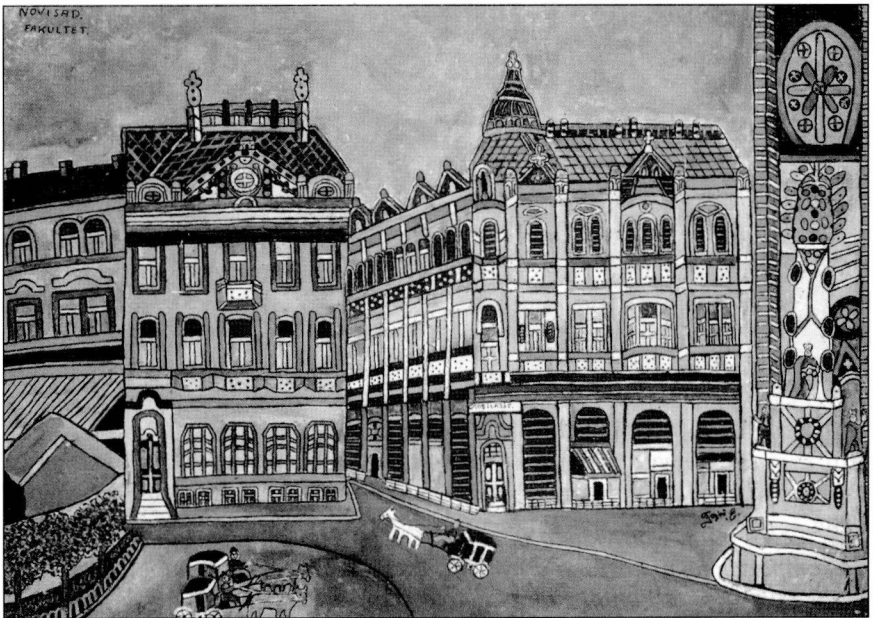
A foszforeszkáló Vörös téri kép visszahozta az álmot. Mégis, ő járt azon a téren, csak az nem a Vörös tér volt, hanem egy másik város. Ifjúkora városának a képe. Hogyan hasonlíthatott emerre, csodálatos!? Még csodálatosabb a csatangoló emberi szellem, amely ilyen bűvészmutatványokra képes . . . Eljött az álom, és miért? Felékesítette, aranyba vont a ő ifjúkora városát . . . Talán ilyen is lesz száz év múlva, a főtér aranypalotákkal beépítve, kupolás épületekkel kirakva, színes ikonokkal, szobrokkal ékesítve és mesebeli fényekkel elárasztva, mintha éjszaka is nappal volna . . .

Száll, kóborog álmában, a múlton rágódó, bitangoló öreg lélek. A háttérret nézve, száz évvel előre. Ha az időt keresi, fiatal magamagát, harminc évvel visszafelé. Éjszaka van, de nem érzi az éjszakát. Talán valahol sötétség is van. Itt tűzfényben úsznak a paloták, mintha rejtett tüzek sugároznának az épületekből. Seholy élőlény. Mintha senki sem lakna az aranyvárosban. Ő fiatalkori alakjában kószál az éjszakai utcákon Valakivel. Nem látja magamagát, csak érzi, hogy ő az, aki akkor volt. Vékony a teste, ruganyos a járása. A haját szabadon járja a szél. Egy percre, talán csak egy villanásra látja a társa sziluettjét, amint mellette halad. Azután már nem is látja, egymásra nem néznek, csak mennek, mennek örökre összetartozón, egymást megvallva, hangtalanul.

Tűzpiros fény, nagy némaság, beszédes csönd . . . Akik járták ezt az utat, azok tudják, mit ér. Akik nem, azoknak hiábavaló beszélni róla.

Futnak az agytekervények, finom barázdák sokasodnak, rakodnak a képzetek, egyik a másik után. Millió és millió van. Az egyik halványul, fakul, elmosódik, a másik élénken él az emlékezet fényénél . . . Hopp! Itt valami szakadás van! Itt valami hiányzik! Egy szomjas fiatal lélek másként várta valamikor! Az álom harminc esztendő múlva bukkan rá a hiányosságra. S a nagy varázsló, a vén gonosztevő vagy jóvátévő harminc esztendő múlva simítja el a csorbát, s odaűzi a megsanyargatott, soha szóhoz nem jutott agybarázda mákszemnyi pontjára, mint egy virágot, ezt az önfeledt éjszakai sétát.

Csillognak a paloták, úszik a tűzpiros fény, sehol egy lélek, és ők csak mennek, mennek, mennek egy örökkévalóságig . . .

Fejes Imre: Újvidék főtere

JUHÁSZ GÉZA KÖSZÖNTÉSE

*A Forum Könyvkiadó B. Szabó György Hungária-sorozatának
e kompozíciójával köszönti a nyolcvanéves Juhász Géza irodalomtörténészt,
a Forum Könyvkiadó egykori főszerkesztőjét,
az Újvidéki Művészeti Akadémia nyugalmazott egyetemi tanárát*

KÉRDÉSEK ÉS VÁLASZOK

A CÍRPA NOVA UTCAI KILÁTÓ

Bori Imre emlékére

BODNÁR GYÖRGY

Ez év április 22-én hetvenöt éves korában meghalt Bori Imre, a vajdasági magyar irodalom, kritika és irodalomtudomány korszakos alakja, s nehéz feladatként hagyta utókorára gazdag életműve felmérését. Én, aki negyed évszázadon át társa lehettem az újvidéki Hungarológiai Tanszék és a magyar akadémiai Irodalomtudományi Intézet együttműködésében, csak az első visszapillantásra vállalkozhatom – keresve nézőpontomat a személyes közelség és a történelmi távlatok között. A kettő kettős élményt és emléket akkor tudom életszerűen felidézni, ha megismétlem Bori Imre ama ritkán előforduló sorait, amelyekben egymásra vetül az irodalomtörténész beszédhelyzetének lírai rögzítése és tárgyának elemzése. Németh Lászlóról írta 1963-ban: „A . . . könyveivel eltöltött órák, amelyek immár hónapokká mérhetőkké szaporodtak fel az elmúlt húsz esztendő alatt, az olvasás gyönyörűségeinek legkellemebbjei közül valók. Nyugodtabb olvasói élményt nem tud felidézni emlékezetem a könyvek között eltöltött esztendőkben annál, amit ő nyújtott nyugtalanságaival, világot bebarangoló érdeklődésével, a gyűjtött kincsekből élményt formáló hevével . . .” Ez a lírai helyzetkép a vidékies Círpánova utcai Bori-lakást idézi fel előttem könyvfalaival, könyvhegyeivel és túlcsonduló papírjaival, ahova tudományos konferenciák után gyűlik össze a baráti társaság – program nélkül is őrizve szellemi közös nevezőjét, a különböző helyeken tenyésző magyar irodalom egyetemességének tudatát –, vagy vajdasági magyar írók bemutatkozását ünnepli tovább az abbagyhatatlan eszmecserékben. Ez a személyes világ engem mindig a magyar reformkor szellemi szigeteire emlékeztetett, amelyek között atyafiságos látogatókként közlekedtek az írástudók. Termékeny műhelyek voltak ezek a lakhelyek, az alkotó nyugalmat itt még nem szívta fel az irodalom professzionális szervezeteinek lázas élete. S termékeny volt a Cír-

panova utcai magánműhely is, hiszen számtalan kritika és tanulmány, s mennyi megkomponált kötet, monográfia és összefoglaló mű született benne. De lakója sohasem lehetett bezárkózó aszkétikus filozófus. A régi korok írástudójának szerepét is vállalnia kellett, akit kötelessége elszólt a még meg nem osztott szellemi élet más tereire is, az egyetemi katedrára, a folyóirat-szerkesztőségbe, az irodalmi társaságokba, vagy a társművészek fórumaira. Így életműve a kritikától a szintézisig ível, miközben bejárja az utat a szűkebb régió témaköreitől az egyetemesen felfogott magyarországi irodalomtól át a kapcsolattörténetig, s a világirodalmi és esztétikai komparatistikáig. Ilyen értelemben vállalta a regionalizmust, s a délvidéki magyar irodalom múltjának identitását keresve, még az éles vitát is. Eközben azonban természetes közege volt az egyetemesség eszméje a magyar nemzeti irodalom felfogásában.

Ez a közeg persze nem légtüres térben helyezkedett el. Metaforikusan úgy is fogalmazhatnánk, hogy a Čirpanova utcát Tito Jugoszláviája vette körül. Akinek a történelmi sors olyan pályatörténetet jelölt ki, amely a 20. század ötvenes éveiben indulhatott, annak szemlélete aligha alakult függetlenül a második világháborút követő világpolitikai kényszerektől és lehetőségektől Közép- és Délkelet-Európában. Amelyeknek fő hatása abban nyilvánult meg, hogy a politika közvetlenül és intézményesített módon akarta érvényesíteni érdekeit az irodalom és a művészetek önálló világában is. Amikor – a hetvenes évek elején – Újvidék és Budapest között megindult az irodalomtudományi együttműködés, Jugoszlávia már régen szakított nemcsak a szovjet hegemon politikával, hanem a szocreállal is. S a szomszéd szocialista országból érkező vendég – ma már el se hinnénk – meglepően nyitottnak, európainak, polgárinak, jól élőnek, elevennek és színesnek látta azt a világot, amely Újvidék utcáin, üzleteiben, vendéglőiben és kulturális intézményeiben megmutatkozott. A Tito-korszak diktatúrájának is bizonyára megvoltak a maga falai, amelyek azonban főként nem a művészeti alkotás belső tényezőit és létfeltételeit korlátozták a keresésben, hanem a hatalmi rendszer és ideológia bírálatát, vagy például a nemzeti problémák és a soknemzetű állam ellentmondásainak felvetését. S Bori Imrének is meg kellett kötnie a maga kompromisszumait, amelyek háttere a szomszédból nem látszott, s amelyek Magyarországon olykor éles vitát váltottak ki. A Čirpanova utcai magányban azonban olyan szemlélet formálódott, amely a majdnem-szabadságot fejezte ki a művészetfelfogásban. Ebben Bori Imre – írásaiból úgy látszik – belső gátlások nélkül alakíthatta gondolatmenetét művelődése, mű- és életmű-élményei, valamint szellemi karaktere függvényében. Érthető, hogy a politikai kötöttségek és a művészi szabadság feszültségét főként az az irányzat oldotta fel irodalomszemléletében, amely egyszerre fejezte ki a 20. század társadalmi lázadását és a művészetek forradalmait öntörvényű létezésükért. Ez az avant-

gárd, amely gondolatmenetének hamar vonatkozási pontja lett. S az is érthető, hogy a politika és művészet hallgatólagosan felfüggesztett ellentétét úgy élhette át, mint aki az eredendő bűn nélkül született meg, tehát a kor magyarországi irodalomszemléletéből nemcsak a szocreál utóvédharcait és a realizmussal fedezett szocialista konzervativizmust utasította el, hanem a hagyományos – irodalmon kívüli – mértéket és a nemzeti öncélúságot is. Ez vezetett el egyetemességeszményéhez, önelvű irodalom- és irodalomtörténet-felfogásához, új hangsúlyaihoz és hiánypótlásaihoz.

A Cirpanova utcai műhely és a jugoszláviai rendszer kölcsönhatását persze a más közegből jött, más utakról érkező külföldi barát sem képzelheti közvetlennek és mechanikusnak. Számol vele, hogy Bori Imre szemléletének kialakulását és alakulástörténetét össze kell még vetni azzal a művelődéstörténeti háttérrel is, amelyet a hamarabb kinyíló jugoszláv könyvkiadás a világ új irodalomtudományának és eszmei irányzatainak bemutatásával feltárt; s meg kell vizsgálni, közvetítettek-e a jugoszláv nemzetek modern irodalmi ösztönző értékeit a magyar 20. század kritikusának és irodalomtörténészének. E kérdések válaszai tölthetik meg élettellel azt a teret, amely Bori Imre pályájának politikai közege és művészeti szabadságeszménye között létezett.

Én azonban következtetések helyett egyelőre csak felvetésekre és Bori Imre gondolatmenetének rekonstruálására szorítkozhatom. S ebben is csak az 1984-es válogatott tanulmánykötetét követem – legalább utalva persze, ahogy az utószó ajánlja, a Juhász Ferencet és Nagy Lászlót bemutató *Két költőre* (1967), a szecessziótól a varázslóig a modern magyar irodalom kalandos útját végigkísérő öt tanulmánykötetre (1969–1979), s olyan monográfiákra, mint a Kasákról (1963), Krúdyról (1976), Móriczról (1982) és Kosztolányiról (1986) szóló. Mindezt azonban nem a magam mentségére írom, hanem hogy azonnal bekerüljünk Bori Imre tárgyválasztásainak, irodalomszemléletének és gondolatmenetének összefüggő alakulástörténetébe. Mert ő élete végéig párhuzamosan művelte a kritikát, a belső indítékú tanulmányt, a kutatást módszeresen kiterjesztő munkát, a monográfiát meg az alkalmi írás és a konferencia-előadás műfajait. S aligha véletlen, hogy életműve rendszerezését két különböző kötet keretezi: egy kritikai és irodalomtörténeti tárcagyűjtemény, a *Hétől hétre* (1998) és egy hatalmas tudományos kompozíció, *A magyar irodalom modern irányjai I–II.* (1985–1988). Az életmű és keretezése azt sugallja, hogy Bori Imre nem hierarchizálta a műfajokat: témái és kifejezőmódjai lehettek esetlegesek, de írásainak sora nemcsak anyagát gazdagította, hanem továbblépéseinek irányát ugyancsak megszabta és önmagából építette fel a szintéziseket is. S ami még fontosabb: ritkán szól ki tárgyainak értelmezéséből, de objektív szövegeiben is kifejezi szemléletét, sőt világképét.

S ez alkotja meg igazi gondolatmenetét, amelyet egyszerre állít elénk az életmű időrendje és a különböző időpontokban született tanulmányokból felépülő irodalomtörténet. Ez utóbbit Bori Imre maga rekonstruálta említett válogatott tanulmánykötetében.

Az időrend a történelem menetének lenyomatát őrzi az egymás után születő tanulmányokban, ezek a pillanatok azonban a múltnak nem mozdulatlan kövei, hanem rétegek, amelyeket a mindenkori jelenek visszakérdezései alkotnak. A Bori-életmű időrendje e kettős megközelítésben néhány meglepő lenyomatot mutat, jellegadója azonban az a természetesség, amellyel a kritikus irodalomtörténész korszakalkotónak tekinti a hatvanas–hetvenes években még vitatott íróegységiségeket. Meglepetéssel ma mindenekelőtt az 1962-es József Attila-tanulmány újraolvasása szolgál. Tudománytörténeti jelentőségű, hogy Bori Imre ilyen korán felfedezte József Attila gondolatmenetének lételméleti szakaszát, s egyidejűleg jellemző, hogy vonatkozási pontja az egzisztencialista szépirodalom és nem Heidegger. S máig alig van párja Bori Imre Szentkuthy-tanulmányának, amely nemcsak 1970-ben volt irodalomtörténeti hiánypótlás. Párhuzamosan a természetes gesztusok közé tartozott – többek között – Németh László egyáltalán nem defenzív értékelése a hatvanas években, a börtönben készült Déry-regény, a *G. A. úr X-ben* modernségének elemzése, a „pálya szélén” játszó Mándy Iván és Mészöly Miklós alakjának kinagyítása, az 1956 utáni magyar költésztörténeti tablón Weöres Sándor és Pilinszky János, valamint Juhász Ferenc és Nagy László egymás mellé állítása, a magyar avantgárd bemutatása a 20. század fő irányjai között, s végül olyan – új korszakváltást sejtető – költők felfedezése, mint Orbán Ottó és Tandori Dezső.

Bori Imre 20. századi organikus irodalomtörténetében – mint annyi más érvényes rendszerezésben – az új Ady fellépése a modern korszak nyitánya. Az ő értelmezése szerint (1977) az *Új versekben* az egyetemes modern életérzés kifejezései tűnnek fel, amelyek azonban együtt élnek a társadalomtörténeti és nemzeti meghatározottságú „magyar” versekkel. Ezek nem annyira kontrasztjai, mint inkább kiegészítói a párizsi lírai tudósításoknak. Míg korábban Ady a századvég költészetének sima jambusait használja, az új dalban elsősorban a jelképekre bízva az új költőiség kifejezését. Mert a 20. század elején Magyarországon a fő kérdés: költőnek lenni. Paradigmatikus program ez, amely magába foglalja a modernizálódó Magyarország valamennyi dimenziójának feszültségeit. Ebben a gondolatban Bori elfogadja a korszak uralkodó megnevezését, az esztétizáló modernség fogalmát. Amikor azonban Ady művészetének teljességét tartja szem előtt, akkor a szecesszióban találja meg a fogalmi kulcsot. Szerinte az új Ady majdnem egy fél évszázad költészetét reprodukálta Reviczkytól a szürrealizmusig. Nagy fordulata akkor következett be, amikor az emberi világ és emberi sors együttes poetizálása lehetővé vált számára.

Következtetése szerint a hagyományos tükröződési elmélettel mindezt már nem lehetett megközelíteni. A *minden egész eltörött* élménye és víziója után az 1910-es években Adynak már nincs köze a nyugatos költészethez, a világháborúban pedig az egyetemes emberi létezés mélypontját fedezte fel. Felerősödnek költészetében az expresszionista vonások, még akkor is, ha az utókor ezeket alig vette észre. Sőt egy-két versét mintha a szürrealisták fogalmazták volna meg. Ebben a gondolatban Bori Imre már az avantgárd korszakából kérdez vissza, amit *A Nyugat és a modern magyar irodalom* (1978) című tanulmányában be is vall. Tudjuk – írja itt – hogy a Nyugatot indulása után hamar külső és belső viták kísérték, s 1916-ban Babits Kassákkal vitatkozó cikke a folyóirat liberalizmusának határait is megmutatta.

De Bori Imre a Nyugatban is azt a teljességet keresi, amelyben egymást feltételezi egy új társadalmi élmény, új világtkép és új irodalmiság. Ezért kapcsolja be gondolatmenetébe Lukács György drámaelméletből kiinduló teljességkoncepcióját. Lukács Bródy jellemzéséből indul ki: *Bródy Sándornak nem sikerült (. . .) a közönséges élet egy közönséges megtörténetét (. . .) az egész életet jelentővé összesűríteni, drámaivá tenni. Ez a felismerés vezeti el Borit Lukács György Ady-értelmezéséhez, amelyet Horváth Jánosé mellett a legtávolatosabbnak és legérvényesebbnek tekint. Lukács szerint Ady költészete abból a világból nőtt ki, amely a magyar drámaírást megfojtotta. Ady Endre lírájáról mind erősebben foszlik le minden véletlen. Az igazi kultúrában – idézi Bori – minden szimbolikussá válik. Csak a mítosz tartja fenn annak az időnek az emlékét, mikor a formák még nem szakadtak le a teljes világnak testet adó kifejezésről.*

Ezekben az írásokban – miközben poétikailag is meggyőzőek – nincs poétikai elemzés vagy hivatkozás. Csak 1981-ben kezdi keresni Bori a versszerűség kritériumait a 20. századi magyar költészetben. Ez a tanulmány lényegében a szabadvers vers-szerűségéről kialakult vitához kapcsolódik. Czöbel Minka *ritmikus prózájából* indul ki, s megállapítja, hogy Adyék új versének vers-voltát még legádázabb ellenségeik sem vonták kétségbe. Az ellentétet Kassák törekvése élezte ki. A vele vitatkozó Babits Mihály azonban nem ellenfele prózaversének vers-szerűségét, hanem újszerűségét kérdőjelezte meg. Válaszként Kassák a szabadvers definiálására vállalkozott, amikor azt a lényeg struktúrájának, a belső struktúrának minősítette. Meghatározása akkor válik távlatossá, amikor a vers kifejező elemét a ritmusban és a szóban találja meg. Az avantgárd költői gyakorlatának ismeretében és egy mély irodalmi érzékenység birtokában Bori poétikai előtörténet nélkül is rekonstruálni képes a vers-szerűség végső kritériumait kereső gondolatmenetet. Feltűnő azonban itt a strukturalista elméletek hiánya, amelyek bizonyára kiterjesztették és továbbvitték volna az okfejtést.

Eddig úgy érezhettük magunkat, mint a csillagász, aki a látható égitestek mozgásából már tudja, hogy egy még nem látható bolygónak is működnie kell a rendszerben. Ez a bolygó, vagy talán új Nap Bori számára az avantgárd. Érthetetlennek találja, hogy a magyar irodalomtörténet-írás szégyelli a magyar és világirodalomnak e találkozását. Pedig az avantgárd gyökereit mélyrehatóan látja abban a társadalmi fejlődésben, amelyben nem következett be az értékrend kapitalizmusra jellemző átalakulása. Ezért következtetésképpen Bori egy új periodizáció szükségességét fogalmazza meg (1974). Ezután kinagyítja a szürrealista automatikus írás módozatait, s egyetért Gáspár Endrével, aki Kassák szürrealizmusában a kívülről vett téma elvetését látja a belülről hozott kedvéért (1978). Majd a szürrealizmus legnehezebb kérdésével néz szembe: van-e igazi regénye ennek az irányzatnak? Válasza szerint a szürrealizmus kulcsszavai – vágy, álom, csoda, mítosz, teljesség – arra vallanak, hogy számára a valóság iránt támasztott új igény a lényeges, nem pedig a doktriner formák egyébként is reménytelen megkövetelése (1981). S végül Bori ismét Babitscsal szembesíti modernségfelfogását, midőn az 1932-es *Új antológiát* elemzi. Szerinte Babitsnak ez a válogatása a magyar avantgárd kiiktatását célozta meg az irodalmi közéletből (1980). Perdöntő kérdés persze az is, hogyan viszonyult Kassák 1932-ben az avantgárd folytathatóságához, s hogy ma feltételezzük-e a fejlődésrajzban a késő modernség új korszakalkotó létét.

Ady és Kassák után Bori Imre költészettörténeti gondolatmenetének harmadik pillére természetesen József Attila. A szilárd alapot e pillér számára is az avantgárdban találja meg. Úgy látja, hogy különösen abban a korszakban, amelyben József Attila alkotott, minden európai irodalomra az avantgárd törekvések ütötték pecsétjükét. De ez a szempont nem vált olyan hatékonyá a kutatásban, mint amilyen lehetett volna. Pedig József Attila költői művében is ez az irányzat játszotta a felszabadító szerepet. S ez nem kerülhet meg akár képalkotási módjáról, akár versépítkezéseinek modelljeiről, vagy eszményeinek és eszméinek felméréséről van szó. A Nyugat hőskorának esztétikai paradigmája a húszas években nem ideál már, s e kor új nemzedékei voltaképpen radikálisabbak József Attilánál. S Bori Imre e ponton a provokatív megfogalmazást is vállalja. *A Szépség koldusa* – írja – korszerűtlen verseskötöny. József Attila valójában ezután kezd tájékozódni, felismeri és követi az új népiességet, de még mindig tájékozatlan a modern költészet kérdéseiben. Nem tudja például, hogy az avantgárd mozgalmak állandó változásban vannak, s ezért történik meg, hogy lekésik Kassák *vonatáról*. A húszas évek második felében viszont a szüntelen keresés teszi modern költővé József Attilát: az expresszionizmus után felfedezi a szürrealizmust, s költői képzeletét, valamint képalkotását egyaránt felszabadítja. A harmincas évek első felében az *én és a világ* értelmezésének új programjával állt elő – az elvesztett harmónia visz-

szaszterzése reményében. Ekkor fedezte fel Marxtól a gazdaságfilozófiai kéziratokat és Freud szövegeit. A két eszme ötvözésétől remélt harmónia lehetőségébe vetett hit az alapja nagy ódáinak és elégiáinak. Azonban törékeny egyensúly ez, amely végül is a freudizmus felé billen, hogy az egzisztenciális létezésre lehessen a vezető szólam József Attila költészetében (1980).

A negyedik pillért alkotó Weöres Sándor-tanulmány Bori Imre költészettörténetében korábban született (1964). S talán ezért még nélkülözi az avantgárd vonatkozási pontját. Önelvű értelmező leírás ez, amilyen Bori Radnóti-monográfiája: elmélyült, de nincs olyan széles láthatára, mint a felfedező vagy vitatkozó írásainak. Weöres Sándor költői alkatát – Bori véleménye szerint is – az objektivációra való törekvés határozta meg, s a teljesség álma, amelyet az ember – születése pillanatában elvcsztett, amidőn kiüzetett a természet egységéből. *A rongyszönyeg*-ciklus még impresszió-gyűjtemény, de benne a közvetlen benyomás már nem eredeti alakjában, hanem átképzetten van jelen. Az elemi élet kifejezésvágya különbözteti meg Weörest élményköltő elődeitől. Az ember a mennyből való kiüzetés következményeképpen a létezés-tudását feledte el, Weöres mítoszai pedig a teljesség utáni vágy kifejezései. Ezekben csak vékonyka cselekmény vonul végig, s tájképei látomások. Személytelen személyesség ez. Élet és halál nem érdekel – sugallja a költő, s nem igyekszik megörökíteni személyét, életét, vágyait, érzelmeit, hanem a benne alig ismert mélyréteget akarja felfekasztani. Gondolatmenete így zenei gondolatmenet is, amelyben zenei mozzanat a kettősség is. Az égi és a földi elv váltakozó képviselése.

Bori Imre virtuális költészettörténetében a következő – második világháború utáni – fejezetet kortársi kritikái írásokból kell rekonstruálni. A közös szemlélet ugyan ebben a reflexióban is megteremti a folytonosságot, de irodalomtörténeti dialógusra korszakok, irányzatok és életművek között a kortársi kritikában kisebb hangsúly esik. A szerző szemléletének állandó értékei különösen fontosakká válnak a radikálisan megváltozó új történelmi és társadalmi korszakban, amely csak ellentétekben tudott gondolkodni. Bori szerint viszont az írókat a kritikában sem szabad egymással szembeesítve interpretálni, hanem önnön életművük és művészi temperamentumuk tanulságait kell követni. Ezért az új korszaknyitók közül előítéletek nélkül vállalja Pilinszky János, Juhász Ferenc és Nagy László egyidejű interpretálását. S mivel Pilinszkyt tanulmányban elemzi, következtetéseiben az általánosítás szférájában marad, és folytathatja költészettörténeti gondolatmenetét (1964). Eszerint Pilinszky a Babits-iskola eredményeihez kapcsolódik, s nem forradalmárként lépett fel, de sajátos verstípusában a *legtávolabbi pontig* akart eljutni, ami után a semmi következik. Számára a végső bizonyosság a vers, a végső ok pedig az Isten. S e két eszmény háttérében megjelenik a magány, az embernélküliség, valamint

a természettel való találkozás lehetősége (1964). Juhász Ferenc és Nagy László értelmezésében Bori Imre némi előkészületek után – mondhatnánk – azonnal a monográfia műfaját választja, amelyben le tudja írni a kor hatását, a költői egyszersőség új változatát, majd az egyéni poétikai forradalmak folyamatát és hatását, amely egy lírai újromantikában vagy – Juhász Ferencnél – barokkos képvilág uralmában ölt testet. A részletek lírai leíró elemzése a monográfiában is hiteles lehet, de csak többlépcsős elvonatkoztatással vezethet el a költészet-történeti összefüggésekhez. Tudománytörténeti jelentőségű, hogy Bori Imre már a hatvanas évek közepén (1967) monográfiát írt Juhász Ferencről és Nagy Lászlóról, de ebből távlatos irodalomtörténeti gondolatmenet kipárlása csak a hasonló műfajú Bori-művekkel együtt és azokkal adekvát módszerrel lehetséges. Ami ugyancsak a jövő feladata.

Bori Imre párhuzamosan születő epikatörténeti munkáiban Ady Endre korszaknyitó szerepét Krúdy Gyula tölti be. 1978-ban róla is monográfiát ír, majd egy évvel később feldolgozza utolsó pályaszakaszát is, s innen nemcsak az író kérdez vissza Szindbád és a vörös postakocsi korábbi történeteire, hanem az irodalomtörténész is. Bori szerint Krúdy pályatörténetében az első Szindbád-kötettől a *Hét bagolyig* egy szecessziós szakasz alakul ki. 1922 után radikális változás következett be Krúdy életművében, s ekkor már az író nem tud vállalni érzelmi és eszmei közösséget sem hőseivel, sem a világgal, s hideg szemmel és tárgyilagosabban tekinthetett rájuk. A húszas években már nem költ, hanem figyel, nem lefest és nem idéz meg, hanem leír. Írásaiban funkcióját veszti az emlékezés. A krúdys vonásokat mintegy kiürítette, megsemmisítette és lefokozta. Immár nem a világot szemlélte az emberben, hanem az embert a világban. A *Boldogult úrfikoromban* a *Varázshegy*-szituációt mutatja be, hőseit egyfajta időtlenségbe emelte, s magába fogadta a modern tárgyias prózai törekvéseket. Utolsó műve, a *Purgatórium* Szindbádjá pedig már a pusztá lét tagadó hőse, aki az örültek házában küzd elméje épségének visszaszerzéséért, tehát ugyanúgy a *Semmi ágán* láttatja hőseit, mint József Attila.

De már korábban a mítosz vonásában mutatta be Pap Károlyt (1966), s az avantgárd mértékéhez tért vissza Szentkuthy-tanulmányában (1970). Ez utóbbi dolgozata voltaképpen Szentkuthy Miklós fogalmainak és gyakorlatának lefordítása a szürrealizmus nyelvére. Tudomásul veszi, hogy Szentkuthy látszólag a szürrealizmus tagadójaként lépett fel, mert a barokk művészet felől közelítette meg a szürrealizmusban felvetett esztétikum kérdésköreit. Míg a francia szürrealizmus a francia romantikára alapozta elméletét, Szentkuthy Ben Jonson klasszikus naturalizmusával kapcsolatban veti fel a realitás és az irrealitás problémáját. A *Prae* teljes szürrealista elméleti alapvetés, illetve ennek egyik variánsa, hiszen az asszociációknak egész rendszertana is készen van benne, akárcsak az emlék és a vágy tipológiája. Szentkuthy tehát a régi és az új epikat

különbözteti meg, ám az újban nem Proust és Joyce eredményeit akarja továbbfolytatni, hanem a 20. század derekának prózai törekvéseivel találkozik.

A hatvanas években gondolatmenetének igazolását Bori Déry Tibor negatív regényképében találja meg (1964). Abból indul ki, hogy a *G. A. úr X-ben* lakói az egzisztenciális lét természetes állapotába, elemi formájába jutottak el, de ennek föltétele a természet megölése volt. A négy ősi elem világában a lemeztelenedett lét képe jelenik meg, a semmi ágán ülő emberiség látványával. Ebben a világban G. A. úr egyéniségek helyett személyekkel találkozott, akik a tömeg alakatlan és arcnélküli tengerében olvadtak fel. Déry regényének nagy bírósági jelenete valószínűleg Franz Kafka ihlető hatására született. De ez nem karkai szellemiségű és szerkezetű világ, mert a tárgyalás operettjellege a tótágast álló viszonyok elmélyítését szolgálja. Déry regénye Bori szerint elégia típusú: József Attila tájkép-miniatúráit Déry hatalmas és embertelen tájképpé alakítja. Tehát absztrakt képeket alkot, amelyek ugyancsak a poetizált elidegenültség kifejezései. Elmélyült regényelemzés ez a tanulmány, amelyben azonban a továbbhaladó idő bizonyára hiányolja a poétikai és narratológiai szempontokat.

Ontológiai határterületet fedez fel Bori Imre Mándy Iván periférikus írói világában is (1966–1968). Esetlegességeit önmagukon túlmutatónak látja, s polgári létélményében ugyancsak az elidegenülést fedezi fel, időtlenségében pedig az örök jelent. S szerinte mindezt nemcsak témákban fejezi ki az író, hanem írói eszközökben szintén. A személyesség kikapcsolása antropológiai szemléletre vall, a filmes vágástechnika, a behelyezkedő ábrázolásmód, a csökkenő líraiság, a precíz és ökonomikus leírás az élet drámai csomópontjait jeleníti meg, s a lélek rezignációjának kietlen fennsíkjára vezeti el hőseit és olvasóját.

Mándy Ivánról azért írt Bori Imre, mert ki akart törni a kor erőszakos és irodalomtól idegen kánonjából. S ezt a programját folytatta, amikor bemutatta Mészöly Miklós első regényét, *Az atléta halálát* (1968). Itt is utal arra, hogy az író a *létezés dimenzióját faggatja és méricskéli*, de a mű kohéziós pontját az írói vallomás és ábrázolás, valamint a hős és az író közös gondjában találja meg. Felismeri, hogy Mészöly Miklós a tiszta ábrázoláshoz vonzó író, aki a regényírás gondjainhoz jutva Gide *A pénzhamisítókja* kérdéskörét érinti. A futóbajnokról szóló regényt munka közben látjuk, s itt az író-hős gondjai, alkotásbeli problémái nemegyszer az író műhelygondolataiként jelennek meg. S nemzedéki vallomásként is olvasható ez a mű, amely a negyvenes évek, a megrontott érzések regénye, s a visszajáró múlt, valamint egy nemzedék elrabort örömeinek felidézése. Bori fő kérdése: vajon sikerült-e Mészöly Miklósnak egy tiszta és tárgyias művé felépíteni sokféle élményét, problémáját és gondolatát. A regény tragikuma, hogy végül is a *közvetettség* foglalta lett, s

ez egyidejűleg az író tragikuma is. *A saját verítéked a Te ügyed – idézi Bori Imre a hős töprengését –, csak az eredmény legyen tiszta, meg tapsolni való . . . Hanem hogy azt miből kell összekaparni! Nincs tanács rá, hogyan. Te vagy egyedül ott a fénycsíkban, egyedül és szabadon. Majdnem elviselhetetlenül. De a legpokolibb, hogy a pocsék vagy dicstelen eredményért is ugyanazt az utat kell végigjárni. A veríték ugyanaz. Mint a tápsó, ami mindent hajlandó táplálni.*

Bori Imre 20. századi irodalomtörténetet pótló tanulmányválogatása ezután még felvillantja az új magyar irodalmi szociográfia poétikai lehetőségét és Sánta Ferenc *Ötödik pecsétjének* elemzésében a magyar irodalomból sokáig hiányzó filozófiai gondolkodás és az életszerű regényanyag integrálhatóságát. A többit a jövőre bizza. Mert kezdettől fogva számol vele, hogy a kortárs irodalomról, irányzatokról, alkotókról és művekről szóló kritikai vagy irodalomtörténeti értelmezéseket maguk a tovább gazdagodó életművek és tovább folytatódó szellemi párbeszéddek *írják felül*. Hiszen a most rekonstruált gondolatmenet is legtöbbször olyan pályaszakaszokra épül, amelyek csak előzményei lehettek a korszakalkotó írói válaszoknak. Itt megállítva az olvasó különösen arra lesz kíváncsi, mit mondott volna Bori Imre ugyancsak távlatos és elmélyült elemzésekben arról az irodalomról, amelyet – jobb híján – posztmodernnek nevezünk. S az utókor akkor is visszakérdez, ha Bori Imre helyét keresi a modern magyar irodalomtudomány fő irányainak rendszerében. Mert egyetért vele, amikor az alkotóval vagy az ideológussal szemben a műnek akar főszerepet adni az elemzésben. S elismeri az eszközeit háttérben hagyó leíró analízis lehetőségeit is. De szívesen követné végig az így kialakuló irodalomtörténeti gondolatmenet összefüggéseit a kor poétikai forradalmával, amely legalábbis kölcsönhatásban volt a szépirodalom művészi kereséseivel és szerepvállalásaival. Persze párbeszéd ez, amely nem a művészi alkotás- és gondolkodástörténet egyik vagy másik pontján találja meg az igazságot, hanem önmagában a párbeszédben, s az általa alkotott történelmi folyamatban. Bori Imre életműve ebben az értelemben szilárd része a tudománytörténetnek és eleven függvénye a visszakérdező utóknak.

Bodnár György és Pomogáts Béla Bori Imréről szóló megemlékezése 2004. november 24-én Újvidéken az MTA Irodalomtudományi Intézete és az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének tanácskozásán hangzott el.

BORI IMRE AVANTGÁRD TRIPTICHONJA

POMOGÁTS BÉLA

Nem sokkal Kassák Lajos 1967 nyarán bekövetkezett halála előtt, gondolom, jórészt annak hatására, hogy 1965 tavaszán Kossuth-díjat kapott, megrendezték a budapesti Rákóczi úton található Fényes Adolf-teremben a művész hosszú idők óta első kiállítását, valójában festői és grafikai életművének tárlatát. Kassák, talán Béládi Miklós közvetítésével, kifejezésre juttatta azt a kívánságát, hogy szívesen ismerkedne össze a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetének munkatársaival. Ott találkozott először és utoljára vele. Néhány esztendővel korábban közreadott *A tölgyfa levelei* című kötetét akkor dedikálta nekem. Úgy tetszett, akkorra lezárult vagy szinte lezárult az elutasításnak és a gyanakvásnak az a sok évtizedes korszaka, amely munkásságát az egyeduralgoló irodalmi hatalom részéről mindig is körülvette. Attól kezdve, hogy a művészet védelmében 1919-ben Kun Bélával harcos polémiát kezdeményezett, azon keresztül, hogy a harmincas években a moszkvai emigráció és a hazai kommunista korifeusok részéről súlyos rágalmakat kellett zsebre tennie, addig, hogy a negyvenes évek végén egy hosszú évtizedre remeteségbe kényszerült.

Kassákot nem szívelte Révai József, elsősorban politikai okok következtében, és nem tudott megbékülni vele Lukács György, mindenekelőtt az avantgárd irodalommal szemben táplált ellenérzése okán. A hivatalos irodalomtörténet-írás képviselői sohasem tudtak megbékülni vele, a „spenótnak” becézett irodalomtörténeti kézikönyv hatodik kötete például a következőkkel zárja le a róla készült fejezetet: „Erős szubjektivizmusa és énközpontúsága azt eredményezte, hogy tartósan nem tartozott a szervezett munkásmozgalomhoz, sőt bizonyos pontokon szembe is került vele. Ezért foglalt el hibás álláspontot a történelem nagy sorsforduló idején is: a legtöbb esetben nem tudott a kor

kérdéseire kielégítő és helyes választ adni.” Ennek a kézikönyvfejezetnek az előzetes intézeti vitája során pedig többek, így Béládi Miklós, Bodnár György és Rába György Kassákot védelmező állásfoglalását mások, így Szabolcsi Miklós és Imre Katalin nyomban siettek letorkolni. Akkoriban és a későbbiekben is csak kevesen állottak ki Kassák személye és munkássága mellett, a megítélés vezérszólamát szinte a hetvenes évek végéig nem az irodalomtörténeti, hanem pusztán az ideológiai (a hamis ideológiai) és a politikai (a szabadság- és művészetellenes politikai) álláspontok határozták meg.

Mondhatnám, kivéve Rónay György, Lengyel Balázs, Béládi Miklós, Bodnár György, Rába György és mindenekelőtt Bori Imre esetében, ez utóbbi már a hatvanas évek közepétől, mind Kassák Lajos, mind a magyar avantgárd irodalom ügyében határozott és egyértelmű „perújrafelvételt” jelentett be a magyarországi irodalompolitikával, a hivatalos irodalomtörténet-írással szemben. Ennek az irodalomtörténeti „perújrafelvételnek” a máig érvényes dokumentuma és eredménye négy könyv: az 1967-ben Körner Évával együtt megjelentetett *Kassák irodalma és festészete* című monográfia, továbbá Bori Imre „avantgárd triptichonjának” három kötete: az 1969-es *A szecessziótól a dadaig*, amely a magyar avantgárd kezdeteiről: a magyar futurizmusról, expresszionizmusról és dadaizmusról adott képet, az 1970-es *A szürrealizmus ideje*, amely a húszas és harmincas évek modernista törekvéseit világitotta meg, és az 1971-es *Az avantgárd apostolai* című kötet, amely Kassák Lajos és Füst Milán arcképét és munkásságát mutatta be.

Bori Imre szinte „vádiratnak” tetsző megállapításokkal indította „avantgárd triptichonjának” első kötetét: „Annyi előítélet, téveszme talán egyetlen magyar művészeti korszakhoz sem tapadt, mint éppen a századunkat jelentőhöz – nem véletlen tehát, hogy a »magyar avantgarde« fogalma polgárjogot nem szerzett, helyét (. . .), szerepét és jelentőségét a magyar irodalomtörténetírás nem jelölte ki, jellegét, természetrajzát nem kutatta, hatásainak körét, »mágneses terét« nem vizsgálta. S nem véletlenül, minthogy a magyar kritika teljes mértékben osztozni látszott azokban az »aggályokban« és fenntartásokban, amelyek mind jobb-, mind pedig baloldaltól az avantgarde törekvésekkel szemben elhangzottak.” Az irodalomtörténet-író ilyen módon az igazságtevés, a jóvátétel nem minden indulatot nélkülöző pozíciójából indult ki, s jutott el a későbbiek során a tárgyilagos kutatás és ítélezés elemző, tudósi pozíciójába.

Az újvidéki tudós művei valóban úttörő jelentőségűek, minthogy írójuk már akkor (a hatvanas évek közepén) az avantgárdban látta a modern magyar irodalom legfontosabb irányzatát, amikor Kassák Lajos és mozgalma még szinte teljes mértékben az irodalomtörténeti érdeklődés peremvidékére szorult, és csakis értetlen megítélésekkel vagy éppen rágalomokkal találkozott. Az, hogy Bori Imre az avantgárd irányzatát állította a huszadik századi magyar

irodalom tengelyébe, sok vitát kavart, az azonban kétségtelen, hogy kutatási eredményei alapvetően változtatták meg azt a képet, amelyet modern irodalmunkról rajzolt a korábbi irodalomtörténet-írás.

Bori Imre tanulmányai kétséggel szemléleti újításokkal gazdagították a magyar irodalomismeretet: széles körű eszmetörténeti érdeklődése, az írói alkotások művészi karakterének megragadása, az irodalmi irányzatok jellegzetes jegyeinek felismerése jelzi annak a szellemi műhelynek a minőségét, amely az újvidéki magyar tudós dolgozószobájában kialakult. Mindennek az egész magyar irodalomtörténet-írás és irodalomkritika összefüggésrendszerében is igen nagy: ösztönző, iskolateremtő és értékmentő szerepe volt, minthogy Bori akkor hívta fel a figyelmet a huszadik századi magyar irodalom „modern” és „európai” irányzataira és teljesítményeire, amidőn Magyarországon (és a többi magyar kulturális közösségben) még egy kirekesztő és dogmatikus marxista irodalomszemlélet uralkodott. Bori Imre tevékenységének ilyen módon mindenképpen korrekciós szerep jutott, sőt ennél több, hiszen könyvei, tanulmányai abban a korszakos jelentőségű szellemi küzdelemben is részt vettek, amely az irodalom, a kultúra autonómiájának helyreállításáért folyt az 1956 utáni évtizedekben.

E sorok írójának abban a szerencsében volt része, hogy nemcsak megismerhette Bori Imre irodalomtörténeti műhelyét, és nemcsak tanulságokat szűrhetett le ennek a műhelynek a gazdag eredményeiből, hanem közel kerülhetett a műhely gazdjához is. Igen gyakran lehettem a Czirpanova utcai ház vendége, máskor pedig az Újvidéki Egyetem Hungarológiai Tanszékén, a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézetében, a Magyar Írószövetségben vagy éppen a debreceni Irodalmi Napokon, a szabadkai Kosztolányi-ünnepségeken, a kanizsai írótáborban találkozhattunk, és folytathattuk, kezdhettük újra a soha véget nem érő eszmecsere-t. Természetesen nemcsak az irodalmi élet eseményeiről, nemcsak könyvekről és művekről, hanem politikáról, közös barátokról vagy éppen macskákról, akiknek Bori Imre mindig jóakaró és gondos gazdája volt. Így lettünk évtizedeken keresztül jó barátok, a barátság pedig valószínűleg többet ér minden irodalmi kapcsolatnál és egyetértésnél. Most, hogy az általa is kezdeményezett irodalomtörténeti tanácskozást megkezdjük, nemcsak a gazdag termést és időtálló műveket, közöttük az elvülhetetlen „avantgárd triptichont” létrehozó irodalomtudós, hanem a személyes jó barát emléke előtt is szeretnék fejet hajtani.

ADALÉKOK BORI IMRE BIBLIOGRÁFIÁJÁHOZ*

1993–2004

CSÁKY S. PIROSKA

KÖNYVEK

1993

A jugoszláviai magyar irodalom rövid története / Bori Imre ; [Bányai János utószavával ; a borítót és a fedőlapot Maurits Ferenc tervezte]. – 3. átdolgozott és bővített kiad. – 1993 (Újvidék : Forum Ny.) – 438 p. : ill. ; 23 cm

Utószó (355–366). – Névmutató / Összeállította Móricz Tünde (423–434).

1500 pld. Fűzve (500 pld. kötve borítóval, fülszöveggel. Toldi Éva méltatása a szerzőről)

ISBN 86-323-0346-5

Prózatörténeti tanulmányok / Bori Imre ; [a fedőlapot Maurits Ferenc tervezte]. – Újvidék : Forum ; Budapest : Akadémiai Kiadó, 1993 (Szeged : Agapé). – 247 p. ; 23 cm

Tartalom: Asbóth János (9–18); Justh Zsigmond művészregénye (19–26); Jókai és a századvég (27–52); A két Cholnoky (53–91); Modernnek lenni! : [Móricz Zsigmondról] (92–99); A „homo novus” nagysága és tragédiája : [Csáth Géza] (100–124); Török Gyula regényei (125–150). – Prózamozaikok (151–180) : Kassák Lajos „sötét világa” (151–155); Küzdelem a szecsesszióval : [Csáth Géza] (155–159); A Krúdy-effektusok (159–164); Az Édes Anna egy lehetséges nézőpontjáról (164–167); Füst Milán és a történelem (167–173); Műfaja: a vallomás : [Tersánszky J. Jenő] (173–176); Egy regényforma szélsőséges esete : [Remenyik Zsigmond] (177–180). – A prózaíró Füst Milán

* *Előzmény: Csáky S. Piroska: Bori Imre-bibliográfia (1950–1992). Magyar Tanszék, Forum Könyvkiadó, Újvidék, 1994*

(181–224); Déry Tibor kisregényeiről (225–242). Jegyzetek (243). Névmutató (245–247).

YU ISBN 86-323-0365-1

HU ISBN 963 05 6643 5

1994

Szenteleky Kornél : Monográfia / Bori Imre ; [fedőlap Maurits Ferenc]. – 1994 (Újvidék : Forum Ny.). – 201 p. ; 24 cm

Bibliográfia 196–200 p.

800 pld. Füzve. A behajtón a szerző arcképe. Jegyzet a műről

ISBN 86-323-0395-3

1997

Írók, csemények, jelenségek : Tíz év tanulmányaiból, feljegyzéseiből / Bori Imre . – 1997 (Újvidék : Forum Holding Ny.). – 227 p. ; 23 cm

600 pld. Füzve

ISBN 86-323-0422-4

Szociográfiák nyomában : Írások szociográfiákról / Bori Imre ; [fedőlapterv Maurits Ferenc]. – 1997 (Újvidék : Forum Holding Ny.). – 114 p. : 19 cm

600 pld. Füzve

ISBN 86-323-0487-9

1998

Hétről hétre : Tíz év feljegyzéseiből / Bori Imre . – 1998 (Újvidék : Forum Ny.). – 232 p. , 23 cm

1000 pld. Papírkötés

ISBN-86-323-0483-6

A jugoszláviai magyar irodalom története / Bori Imre. – Újvidék : Forum , Beograd : Tankönyvkiadó Intézet, 1998 (Újvidék : Forum Ny.; Dániel Print).

– 402 p. : ill. ; 23 cm

1000 pld. Kartonkötés

Utószó: Bori Imre / Gerold László (349–354). Névmutató / Összeállította Szántai Szerénke (385–397). Képek (355–384).

ISBN-86-323-0469-0

1999

A jugoszláviai magyar irodalom története / Bori Imre ; / Gerold László utószavával/. – 1999 (Újvidék : Dániel Print). – 402 p. : ill. ; 23 cm

1000 pld. Füzve

Bori Imre / Gerold László (349–354). Névmutató / Összeállította Szántai Szerénke (385–397)

Az előző kiadással azonos, csak fűzve

A szerzői jegyzet szerint ez a 4. kiadás

ISBN 86-323-0469-0

Krónikák írókról, könyvekről / Bori Imre ; /A fedőlapot Maurits Ferenc tervezte/. – 1999 (Újvidék : Forum Ny.). – 195 p. ; 23 cm

800 pld. Fűzve

Akikről az írások szólnak: Petőfi Sándor, Németh István, Gobby Fehér Gyula, Juhász Ferenc, Kálózi Imre, Győri Klára, Váradi-Sternberg János, Déry Tibor, Majtényi Mihály, Szenci Molnár Albert, Krúdy Gyula, Erdélyi Zsuzsanna, Bartók Béla, Tamkó Sirató Károly, Jókai Mór, Németh László, Pap József, Balogh Edgár, Kolozsvári Grandpierre Emil, Gál László, Mészöly Miklós, Csépe Imre, Csinszka (Boncza Berta), Nagy László, Lovász Pál, Bálint Sándor (Szeged), Brasnyó István, Major Nándor, Sinkó Ervin, Balassi Bálint, Burány Béla, Györe Kornél, Kós Károly, Szabó István, Balázs G. Árpád, Kányádi Sándor, József Attila, Herceg János, Tóth Ferenc, Csoóri Sándor, Lőrinc Péter, Kassák Lajos, Miroslav Krleža, B. Szabó György, Pilinszky János, Csuka Zoltán, Szelei István, Móricz Zsigmond, Illyés Gyula, Nagy Lajos, Komjáthy Jenő, Sőtér István, Maurits Ferenc, Szentkuthy Miklós, Weöres Sándor, Babits Mihály.

ISBN 86-323-0410-0

2000

Identitáskeresésben : Művelődéstörténeti tanulmányok – művelődéspolitikai cikkek / Bori Imre. – Újvidék : Forum, 2000 (Újvidék : Agapé). – 343 p. ; 23 cm

800 pld. Fűzve

Tartalmazza Podolszki József, Végel László és Gerold László Bori Imrével készített interjúját

ISBN 86-323-0498-4

2001

Ember, táj, történelem : Délvidéki olvasókönyv / [Összeállította és magyarázatokkal ellátta] Bori Imre. – Újvidék : Forum ; Szeged : Agapé, 2001 (Újvidék : Agapé). – 224 p. : ill. ; 24 cm

1500 pld. Fűzve. A hátlapon Bányai János recenziójából

A fedőlapon Oláh Sándor Akácfa című festményének reprodukciója

ISBN 86-323-0534-4

2003

Az élet és halál Ősfája alatt : Írások Juhász Ferenc költészetéről / Bori Imre; [A fedőlapot Csernik Előd tervezte]. – Újvidék : Forum, 2003 (Újvidék : Ideál).

– 141. p.; 19 cm

400 pld. Fűzve

ISBN 86-323-0591-3

2004

Ezredéve itt : Délvidéki olvasókönyv / [Összeállította] Bori Imre. – Újvidék : Forum, 2004 (Újvidék : Ideál). – 327 p. : ill. ; 24 cm

800 pld. Fűzve

A fedőlapon Sáfrány Imre Szamártövis című festményének reprodukciója
Az Ember, táj, történelem (2001) című olvasókönyv tetemesen bővített kiadása
ISBN 86-323-0604-9

TANKÖNYVEK

1994

Olvasókönyv : poétikai fogalmakkal a középiskolák II. osztálya számára / [Összeállította Gerold László, Bori Imre]. – 2. átdolgozott kiadás. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Subotica : Minerva). – 210 p. : ill. ; 24 cm

Példányszám 2000. Fűzve

ISBN 86-17-03121-2

Olvasókönyv : poétikai fogalmakkal a középiskolák III. osztálya számára / [Összeállította] Bori Imre. – 2. átdolgozott kiadás. Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Subotica : Minerva). – 201 p. : ill. ; 24 cm

Példányszám 2000. Fűzve

ISBN 86-17-03122-0

1996

Olvasókönyv : poétikai fogalmakkal a középiskolák III. osztálya számára / [Összeállította] Bori Imre. – 3. kiadás. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Bački Petrovac : Kultura). – 204 p. : ill. ; 24 cm

Példányszám 2500. Fűzve

ISBN 86-17-04774-7

2000

Az irodalom története : a középiskolák I. és II. osztálya számára / Bori Imre, Gerold László. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Subotica : Minerva). – 228 p. : ill. ; 24 cm.

1500 pld. Fűzve

ISBN 86-17-07202-4

2001

Olaszokönyv : poétikai fogalmakkal a középiskolák II. osztálya számára / [Összeállította Gerold László, Bori Imre]. – 5. kiadás. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 2001 (Subotica : Minerva). – 210 p. : ill. ; 24 cm

Példányszám 2000. Fűzve

2002

Olaszokönyv : poétikai fogalmakkal a középiskolák III. osztálya számára / [Összeállította] Bori Imre. – 5. kiadás. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Bački Petrovac : Kultura). – 203 p. : ill. ; 24 cm

2003

Az irodalom története : a középiskolák I. és II. osztálya számára / Bori Imre, Gerold László. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Subotica : Minerva). – 228 p. : ill. ; 24 cm

ELŐSZÓ, UTÓSZÓ

1993

CSÖBRÖS István

Egy szép dologrul én emlékezem : Csöbrös István kopácsi énekeskönyve / Előszó és jegyzetek kíséretében közzéteszi Katona Imre és Lábadi Károly ; [szerkesztette és sajtó alá rendezte Jung Károly ; Bori Imre utószavával]. – Újvidék : A Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete : Forum, 1993. – 206 p. ; 23 cm

800 pld. Fűzve

Jegyzet a műről a borító behajtott oldalán. – Jegyzet minden ének után Csöbrös István verseskönyvéről / Bori Imre (200–201)

ISBN 86-323-0351-1

SZENTELEKY Kornél

Nyári délelőtt : Egybegyűjtött novellák, regény : 1923–1933 / Szenteleky Kornél ; [összegyűjtötte, az utószót és a bibliográfiai tájékoztatót írta Bori Imre ; a

szövegeket gondozta Toldi Éva]. – Újvidék : Forum, 1993. (Újvidék : Forum). – 289 p. ; 19 cm. – (Hagyományaink ; 14)

1000 pld. Kartonkötés borítóval. Jegyzet a műről a borító behajtott oldalán
Utószó / Bori Imre (271–280)

ISBN 86-323-0376-7

1994

Tarka lepke, kis mese : Népmesék Arany László gyűjtéséből = Válogatta és az utószót írta Bori Imre ; [ill. Mirko Stojnić]. – 5. kiadás. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Subotica : Minerva). – 103 p. : ill. ; 20 cm. – (Házi olvasmány ; 3)

2000 pld. Fűzve

ISBN 86-17-03826-8

1995

SZENTELEKY Kornél

Szerelem Rómában : Egybegyűjtött versek, lírai prózák, versfordítások : 1923–1933 / Szenteleky Kornél ; [összegyűjtötte, az utószót és a bibliográfiai tájékoztatót írta Bori Imre ; a szövegeket gondozta Toldi Éva]. – Újvidék : Forum, 1995 (Újvidék : Forum). – 285 p. ; 19 cm. – (Hagyományaink ; 15)

1000 pld. Kartonkötés borítóval

Jegyzet a műről a borító behajtott oldalán

Utószó: Szenteleky Kornél, a költő / Bori Imre (248–257)

ISBN 86-323-0252-3

1996

SZERÉMI György

Szerémi György emlékirataiból / [válogatta és az utószót írta Bori Imre]. – Újvidék : Forum, 1996 (Újvidék : Forum). – 117 p. ; 18 cm. – (Kövek)

500 pld. Kartonkötés

Utószó (85–105)

Jegyzetek 107–115.

ISBN 86-323-0431-3

1999

SZENTELEKY Kornél

Új életformák felé : Egybegyűjtött tanulmányok, kritikák, cikkek : 1922–1930 / Szenteleky Kornél ; [összegyűjtötte, az utószót és a bibliográfiai jegyzeteket írta Bori Imre ; a szövegeket gondozta Toldi Éva]. – Újvidék : Forum, 1999 (Újvidék : Forum). – 301 p. ; 19 cm. – (Hagyományaink ; 16)

1000 pld. Kartonkötés borítóval. A borítón jegyzet a műről
 Utószó / Bori Imre (271–273) ; Bibliográfiai tájékoztató (274–290)
 ISBN 86-323-0420-8

2000

SZENTELEKY Kornél

Új lehetőségek – új köteleességek: Egybegyűjtött tanulmányok, kritikák, cikkek II. (1931–1933) : drámái; Szenteleky Kornél ; [összegyűjtötte, az utószót és a bibliográfiai tájékoztatót írta Bori Imre ; a szövegeket gondozta Toldi Éva]. – Újvidék : Forum, 2000 (Újvidék : Forum). – 395 p.; 19 cm. – (Hagyományaink ; 17)

Példányszám 1000. – A borítón jegyzet a műről

Utószó / Bori Imre (375–377) ; Bibliográfiai tájékoztató / B. I. (378–386) ;
 Jegyzet / Bori Imre (391).

ISBN 86-323-0502-6

ANDRIĆ, Ivo

Magyar Musztafa. Elátkozott udvar. A vezír elefántja / Ivo Andrić ; [Fordította Csuka Zoltán ; Az utószót írta Bori Imre ; illusztrálta Nyitrai István]. – Újvidék : Forum ; Budapest : Terebess, 1998 (Szeged : Kossuth Nyomda). – 163 p. : ill. ; 24x12 cm

Török világ Ivo Andrić műveiben = Ivo Andrić három elbeszélése a török világból. – Budapest, 1998. 155–163.

YU ISBN 86-323-0463-1

HU ISBN 963 85631 5 X

2003

Tarka lepke, kis mese : Népmesék Arany László gyűjtéséből = Válogatta és az utószót írta Bori Imre ; [ill. Mirko Stojnić]. – 6. kiadás. – Belgrád, Tankönyvkiadó Intézet, 1994 (Subotica : Minerva). – 103 p. : ill. ; 20 cm. – (Házi olvasmány ; 3)

VÁLOGATÁS

PETROVIĆ, Veljko

Ének délben : Válogatott novellák / Veljko Petrović ; [válogatta Bori Imre ; az előszót írta Herceg János ; fordította Borbély János, Csikos István, Csuka Zoltán, Herceg János, Illés Sándor, Sorg Ida és Szenteleky Kornél]. – 1994 (Újvidék : Forum Ny.). – 140 p. ; 24 cm

Veljko Petrović és a „helyi színek” : [utószó] / Bori Imre (138–141).

Fűzve

ISBN 86-323-0278-7

FEHÉR Ferenc

Erdőtlen erdő : Válogatott versek és kommentárok / Fehér Ferenc ; [válogatta és a kommentárokat összegyűjtötte Bori Imre]. – Újvidék : Forum, 1995 (Újvidék : Forum). – 162 p. ; 23 cm

Kommentárok egyes versekhez

A szerző képe és jegyzet a műről a fedőlap behajtott oldalán

1000 pld. Fűzve

ISBN 86-323-0253-1

CZIRÁKY Imre

Mifelénk / Cziráky Imre. – Becse : Rubicon, 1997 (Becse : Rubicon). – 126 p. ; 21 cm. – (Emléksorozat)

100 pld. Fűzve

Cziráky Imre novelláiról / Bori Imre (3)

NÉMETH Ferenc

A Fülep család Becskerekén : Monográfia / Németh Ferenc ; [Fülep Jenő György és Fülep Lajos írásait Bori Imre válogatta]. – Újvidék : Forum, 1997 (Újvidék : Forum). – 141 p. : ill. ; 23 cm

800 pld. Fűzve.

Jegyzetek minden fejezethez

ISBN 86-323-0452-6

RÉSZTANULMÁNYOK

A vajdasági magyar létregény kérdései (8–13) = A modern regény Kelet-Közép-Európában. – Szeged, 1994

Írók, költők Kanizsáról / 41. Kanizsai Írótábor ; [szerkesztő Papp György]. – Kanizsa : Cnesa, 1994 (Tóthfalu : Logos). – 194 p. : ill. ; 21 cm

A szöveg magyar és szerb nyelven

500 pld. Fűzve

Tájképek és látképek / A tájképeket válogatta és kommentálta Bori Imre (33–42)

ISBN 86-82117-06-1

Református évkönyv / Berényi János. – A Jugoszláviai Református Keresztyén Egyház kiadványa, 1994
Bori Imre írása (87).

1995

Jugoszláviai magyar népköltészet : 3. [köt.] / [válogatta, szerkesztette, a jegyzeteket s az elő- és utószót írta Bosnyák István]. – Újvidék : Magyar Tanszék, 1995 (Tóthfalu : Logos). – 239 p. ; 24 cm. – (Értekezések, monográfiák; 21) 400 pld. Fűzve. Jegyzet minden tanulmányhoz
A tartalomról: Folklorizmus a régebbi novellisztikánkban / Bori Imre (83–97). ISBN 86-80271-06-3

1996

Honosságunk első félezer éve : Magyarok Dél-Magyarországon, 896–1526 / [szerkesztette Bosnyák István]. – Újvidék : Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság, 1996 (Újvidék : Forum). – 91 p. : ill. ; 19 cm. – (A Jugoszláviai Magyar Művelődési Társaság kiskönyvtára. Művelődés- és helytörténet ; 5) 400 pld. Fűzve
Emlékcinkről / Bori Imre (23–35). ISBN 86-82043-38-6

1997

Az olvasás öröme / Szerkesztette Bada István és Bada Johanna ; [Andruskó Károly metszetei]. – Újvidék : Fehér Ferenc Könyvbarátok Köre, 1997 (Újvidék : Dániel Print). – 128 p. : Ill. ; 23 cm
A vajdasági magyar alkotók vallomásai. Bori Imre vallomása (49)
1000 pld. Fűzve
028(082)

1998

Dečja književnost u književnoj kritici / [priređio] Voja Marjanović. – Beograd : BMG, 1998 (Beograd : BMG). – 583 str. ; 23 cm. – (Biblioteka Udžbenici / BMG) CIR
Beleške o piscima
Ferenc Molnar i njegova dečja družina / Imre Bori (523–526)
ISBN 86-7330-070-3

2000

Vajdasági marasztaló : Tanulmányok, kutatások / szerkesztette Gábrityné Molnár Irén és Mirnics Zsuzsa. – Szabadka : Magyarsághutató Tudományok

Társaság, 2000 (Újvidék : Verzál). – 347 p. : táblázatok ... 24 cm – (MTT Könyvtár ; 3)

A vajdasági magyar irodalom / Bori Imre (91–120)

3000 pld. Fűzve

„Boldog gyermekkort idézek” : Vajdasági írók vallomásai / [a beszélgetéseket készítették Bori Mária, Mihályi Katalin, Szántó Márta ; az íróportrékat Balázs-Piri Róbert, Csapó Nándor, Dávid Csilla, Fazekas Zsolt, Ótos András és Németh Mátyás készítette]. – Újvidék : Forum, 2000 (Újvidék : Agapé). – 159 p. : ill. ; 23 cm

1000 pld. Fűzve

A tartalomból: Bori Imre / lejegyezte Mihályi Katalin (5–13)

ISBN 86-323-0497-6

2001

Književna topografija Pančeva. – Pančevo : Gradska biblioteka ; Beograd : Institut za književnost i umetnost, 2001 (Pančevo : Grafos international). – 749 p. : ill. ; 25 cm

Književna kultura na madarskom jeziku / Imre Bori (233–235).

ISBN 86-7095-085-5

2003

35 éve együtt. A jugoszláviai magyar televíziózás története. Írta és szerkesztette Kartag Nándor. – Újvidék : Forum : Családi Kör, 2003 (Újvidék : Ideál). – 369 p. : foto ill. 22x23 cm

Az aranykor után / Bori Imre (307)

ISBN 86-323-0574-3

TANULMÁNYOK, CIKKEK

1993

Utószó = Híd, 1993/1–2. 83. (Révész Hugó: Bácskai dalok, mesék. Válogatás. Dokumentum)

A családban, az iskolában : a fiatal Szenteleky Kornélról = Híd, 1993/4. 231–235.

Variációk egy Sáfrány Imre témára. Felkérés = Híd, 1993/5–6. 335.

Az első regény = Híd, 1993/5–6. 374–384. (Szenteleky Kornél Kesergő szerelem című regényéről)

Szenteleky Kornél barátnője = Híd, 1993/7–8. 524–428.

Szenteleky Kornél A Hét írója = Híd, 1993/7–8. 542–554.

- [Levélváltás Babits Mihállyal]. Bori Imre jegyzetével = Híd, 1993/7–8. 570.
 Úgy fáj az élet = Híd, 1993/9. 629–640. (Az azonos című regényről)
 Vita. A szavahihetőség próbája (Mák Ferenc nyilatkozatáról, Alföld, 1993/8.)
 = Híd, 1993/9. 667–671.
 Egy európcer Bácskában = Híd, 1993/10. 743–757. (Szenetelek tanulmányai-
 ról, kritikáiról)
 Fűszál-éposz, avagy tükör a versben = Híd, 1993/11. 801–807.
 Béládi Miklós emlékcze = Híd, 1993/11. 879–880.
 Kisebbségi csemenytörténet : Fekete Lajos írásaiból (Bori Imre válogatása)
 = Híd 1993/12. 977–984.
 Szenetelek Kornél: Nyári délelőtt = Híd, 1993/12. 991–992. (Elhangzott az
 Újvidéki Színházban december 2-án a Forum-könyvek bemutatóján)
 Az utazó = Híd, 1993/12. 941–956. (Szenetelek útirajzairól)

1994

- Tudattöbblet vagy identitás = Korunk, 1994/1. 25–27.
 Felkérőlevél / A Híd szerkesztősége nevében Bori Imre = Híd, 1994/1–4. [1]
 (A Híd körkérdése a magyarság jelenbeli helyzetéről az Itt és most című
 számba)
 Hagyomány, azonosságtudat, migrációk = Híd, 1994/1–4. 62–66. (Itt és most)
 Ua. Családi Kör, 1994. V. 28. 20–21.
 Ua. Televény (Hagyomány, azonosságtudat, migrációk) = Forrás, 1994. 10.
 74–75.
 A Híd hatvan éve = Híd, 1994/5–6. 277–279.
 Jegyzet = Híd, 1994/5–6. 389–390. (Dušan Matić Kossuth-legendája. Napló-
 jegyzet 1972-ből)
 A Kalangya betiltott számáról = Híd, 1994/7–8. 534–535.
 Egy igazi Szentkuthy-olvasó = Híd, 1994/9. 616–617. (Fekete J. József: Olvasat
 II. Újabb esszék Szentkuthyról. Sombor, 1993.)
 Pontok Déry Tibor lírájának térképén = Híd, 1994/10–11. 645–652.
 In memoriam Rehák László (1922–1994) : Híd 1994/12. 866–867.
 Kosztolányi Dezső és Veljko Petrović = Üzenet, 1994/3–4. 145–147.
 Miscellanea = Ulaznica, 138–139–140/1994. 46–51.
 „Ősz van, hervadás”. Vallomás Szenteleky Kornélról = Forrás, 1994/8. 49–54.

1995

- A vajdasági magyar létregény kérdései = Híd, 1995/3. 213–217. (Elhangzott
 Szegeden A regény mint régióink népeinek kulturális önmeghatározása
 című tanácskozáson)
 Adalékok a Kalangya 1935. 6. számának történetéhez = Híd, 1995/3. 226–231.

- Jegyzetek Nagy László költészetéről = Híd, 1995/6. 341–348. (Elhangzott 1995 áprilisában Budapesten, a Petőfi Irodalmi Múzeumban Inkarnáció ezüstben címmel megrendezett Nagy László-emlékülésen)
- Felkérő levél Versek éve 1995. Jugoszláviai magyar költők műhelye. Összeállította Bori Imre, Toldi Éva) = Híd 1995/7–8. 382.
- Jegyzet. (A szerb kultúra és közgondolkodás: Híd, 1995. 9. sz.) = Híd. 1995/10–11. 627.
- Fehér Ferenc: Erdőtlen erdő (könyvbemutató) Híd, 1995/10–11. 737–738.
- Pontok Déry Tibor lírájának térképén. „D. T. úr X-ben” (?). Tanulmányok és dokumentumok Déry Tiborról. – Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 1995. 6–13.
- Vonások József Attila, a bölcselkedő arcképén. „A Dunánál”. Tanulmányok József Attiláról. – Petőfi Irodalmi Múzeum, 1995. 56–58.
- Devianciák és deviációk, avagy a „lenyűgöző rendhagyás” egy Mészöly-kisregényben = HK, 1995. Új folyam I. 1–2. 7–14.
- Móricz Zsigmond mai szemmel = Irodalomismeret, 1995. december. 13–17.

1996

- Költő a halál árnyékában (Csorba Győző: Csikorgó) = Híd 1996/1. 80–82.
- Családragény emlékezés álarcban (Határ Győző: Életút. I–III.) = Híd, 1996/1. 82–83.
- Versek költőről és költészetéről (Juhász Ferenc: Pupillák) = Híd, 1996/1. 84–86.
- „Bagolyasszonyka én” (Kiss Anna: Genitivus) = Híd, 1996/1. 87–89.
- Gyöngédségek könyve (Tandori Dezső: Vagy majdnem az) = Híd, 1996/1. 89–92.
- Jegyzet = Híd, 1996/1. 143. (Magyar szépirodalom 1995. Tematikus szám)
- A hetvenéves Pap József köszöntése : Ház és (ott)hon : Pap József verséről = Híd, 1996/2–3. 146–148.
- P. mester gestája = Híd, 1996/5–7. 445–458.
- Emlékeinkről = Híd, 1996/5–7. 549–557. (Elhangzott Újvidéken, az Újvidéki Színházban Honosságunk első félezer éve című, a magyar millectenárium alkalmából rendezett ünnepségen)
- Bányai János: Talán így = Híd, 1996/5–7. 570–571. (Híd-díj)
- Új néprajzi összefoglaló. Beszédes Valéria: Örökség = Híd, 1996/11. 954–955.
- Bajcsy-Zsilinszky–Kosztolányi–Mann (A német kultúra a Nyugatban a 20-as években) = Forrás, 1996/9. 58–64. Ua. Híd, 1996/10. 780–788.
- Jegyzetek Nagy László költészetéről. „Inkarnáció ezüstben”. Tanulmányok Nagy László költészetéről. – Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 1996. p. 148–154.

Modernnek lenni magyar módra. „Modernnek kell lenni mindenestül (?)” = Irodalom, értelmezés, történetiség. – Szeged, 1996. p. 233–235.

Mladen Leskovac Ady-fordításai (tanulmányrészlet) = Üzenet, 1996/9. 529–535.

1997

Híd a Korunkban [Szerbek és magyarok a Vajdaságban] = Híd, 1997/6. 496.

(Elhangzott a Forum klubban a folyóirat számának bemutatásakor)

Jegyzetek Mikszáth Kálmán fél évtizedéről = Híd, 1997/7–8. 506–517.

Koncz István halálára = Híd, 1997/6. 409.

A Kezdet és a Vég : vagy a szürrealizmustól a szecesszióig [Orbán Ottóról] = HK–1997/1–2. 11–15.

In memoriam akademik Laslo Hadrovič = Rad Matice srpske, 1997. 156–157.

1998

Pipacsok a pokol fölött („Világfény kozmosz-út” Juhász-költemény = Forrás (Kecskemét), 1998/2. 83–87.

Füst Milán: A feleségem története = Füst Milán: Szellemek utcája. – Budapest, 1998. 164–171.

Móricz Zsigmond Rózsa Sándor összevonja szemöldökét című regényének bácskai és bánáti epizódjairól = Híd, 1998/3. 161–165.

Utószó = Híd, 1998/3. 343. (A jubileumi számhoz)

Szirmai-díj 1997 : Szirmai Károly emlékezete = Híd, 1998/4–5. 400–401.

Jung Károly: Összefüggések és kapcsolatok = Híd, 1998/4–5. 452–453. (Elhangzott a Forum klubjában 1998. április 17-én)

Kontra Ferenc: Gyilkosság a joghurt miatt = Híd, 1998/4–5. 453–454. (Elhangzott a Forum klubjában 1998. április 17-én)

Előszó a Vetésünk című ifjúsági antológiához (1950. XI. 21.) = Híd, 1998/9. 673–676.

Új regényekből = Híd, 1998/12. 929. (A szerk.)

Nézetek és elméletek a vajdasági magyar irodalomról = HK, 1998/1–2. 12–20. (Modernitás és kisebbségi irodalmak tanácskozás)

A Petőfi-irodalom bűvkörében = Irodalomismeret (Budapest), 1998/1–2. 16–17.

Lőkös István: Zrínyi eposzának horvát irodalmi előzményei = ITK, 1998/5–6.

Sinkó Ervin a nagyregény bűvöletében = Tanulmányok 31. füz. 45–48. (Sinkó centenáriumi tanácskozás)

1999

Jugoszláviai magyar költők műhelye : Felkérőlevél. Versek éve 1998. Összeállította Bori Imre = Híd, 1999/1–2. 2.

A ma vázlatkönyvből : Feljegyzés a reggelről (1999. április 12-én) = Híd, 1999/3–4. 113.

Fehér Kálmán Petőfi-értelmezéseiről = Híd, 1999/7–8. 436–438.

Írás fekete keretben egy csonka regényről = Híd, 1999/9–10. 582–583. (Juhász Erzsébet készülő Trianon regényéről)

Bori Imre köszöntője = Híd 1999/11. 681. (Bányai János születésének 60. évfordulójára – írásokat kérő levél)

Zempléni Árpád : Dedikálom Bányai Jánosnak, évfordulójára = Híd 1999/11. 687–691.

2000

Fehér Kálmán hatvanéves = Híd, 2000/5. 256–258.

„Künn a farkas, benn a költő” : Tolnai Ottó versei között = Híd, 2000/6–7. 383–385.

Voigt Vilmos hatvanéves = Híd, 2000/6–7. 472.

A filológus asztala = Híd, 2000/10. 787–793. (Bosnyák István hatvanéves)

Jaj! : Veszedelem, dúlás, siralom = Híd, 2000/12. 1124–1146 (Hibakiigazítás: 2001/1. 175.) (Millennium)

Mi lesz holnap? : Válasz (egy ankétára) = Híd, 2000/12. 1192–1193.

Bori Imre levele = Híd, 2000/12. 1201. [Felkérés. Variációk Vörösmarty Mihály A'magyar költő című versére]

Nádas Péter regényéről (feljegyzések) = HK, 2000/3. 22–27.

A Kassák versformáiról. In memoriam Kassák Lajos = Kassák Lajos... Budapest, 2000. 222–239.

Két költő. Részlet Nagy Lászlóról. In memoriam Nagy László = Budapest, 2000. 130–134.

Szabolcsi Miklóstra emlékezünk = HK, 2000/3. 85–86.

2001

Endrődy Sándor: Thaly Kálmán nyomában = Híd, 2001/1–2. 15–25.

Lektorai jelentés: Végel László: Egy makró emlékiratai = Híd, 2001/1–2. 51–52.

Száz éve született Németh László : Vacsora a Szilágyi Erzsébet fasorban = Híd, 2001/4. 297–310. Ua. Forrás, 2001/4. 57–59. (?)

Major Nándor hetvenéves : A szépírótól a közíróig – a közélettől a magánéletig = Híd, 2001/6. 577–579.

Majtényi Mihály melankólikus felhangú irodalomtörténete = Híd, 2001/7–8. 783–788.

- Pótlások Szenteleky Kornél egybegyűjtött írásainak első, Egy fáradt szív szerelmei című, 1988-ban megjelent kötetéhez = Híd, 2001/7–8. 836.
- Katona Imre emlékezete = Híd, 2001/7–8. 869–871.
- Szeli Istvánról egészen személyesen = Híd, 2001/9. 898–901.
- Csuka Zoltán születésének századik évfordulójára : Csuka Zoltán szabad verse = Híd 2001/9. 981–997.
- Két szomszédvár (Lendva és Csáktornya) = Híd, 2001/10. 1128–1132. Ua. Irodalomismeret 2001/3–4. 5–12. (magyar és szlovén nyelven)
- Szociográfiai irodalmunk történetéből : Jegyzet / Bori Imre (Thomka Viktor: Egy al-dunai székely község szociográfiája) = Híd, 2001/11–12. 1323–1324.
- Az Ég és föld negyven év után = HK, 2000/2. 11–16. (Vajdasági magyar újravet. I. Herceg János regényéről)
- Tolnai Ottó „versféléseiről” = HK, 2001/4. 8–13. (Vajdasági magyar újravet. II.)

2002

- Udvarszállítás (Dobričevo), egy jugoszláviai magyar nyelvsziget = Mohai Margit. Jegyzet / Bori Imre = Híd, 2002/3. 371–372.
- Szenteleky Kornél = Híd, 2002/4. 435–454. [Az MTA külső tagjaként 2002. március 18-án az MTA székházában megtartott székfoglaló előadás szövege] Ua. Irodalomismeret, 2002/3–4. 5–17.
- „Én, Kossuth Lajos”. Cseres Tibor regényéről = Híd, 2002/8–9. 1131–1142.

2003

- Versék éve 2002. : Felkérő levél = Híd, 2002/1. 2.
- Megkéssett sirató : Gion Nándor idézése = Híd, 2003/3–4. 302–304.
- Szabadtudás a múlt század első felében = Híd, 2003/7–8. 793–797.
- Jegyzet Aleksandar Tišma naplójához : Híd, 2003/3–4. 391.
- Brasnyó-művek első olvasata nyomán. Recenziók és fülszövegek = Híd, 2003/7–8. 820–824.
- „Az époszi gondolkodás állati szent virágos kertjében” = Híd, 2003/9. 885–889. (Juhász Ferenc köszöntése)
- Jegyzet Vas István verséhez = Híd, 2003/10. 1136–1138. (Fata... nolentem trahunt)
- Thaly Kálmán és „kuruc versei” = Híd, 2003/10. 1171–1179.
- Rákóczi Ferenc gyömrői beszédéről = Híd, 2003/10. 1426–1432.
- Jegyzet [Krúdy Gyula szövegéhez] = Híd, 2003/11. 1214.
- Irodalmi múzeum. Jegyzet [Péchy-Horváth Rezső szövegéhez] = Híd, 2003/11. 1318.

Kopeczky Lászlót gyászoljuk, a látót, aki nem félt kimondani... = Híd, 2003/12. 1357–1358.

Reflexiók a „tüske a szívben” témájára Fehér Ferenc életében és költészetében = HK, 2003/1. 58–60.

Jó-e a mérleg? : Mérlegen egy életmű. A Déry Tibor halálának huszonötödik évfordulóján rendezett tudományos konferencia előadásai. 2002. december 5–6. Sajtó alá rendezte Botka Ferenc. Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2003. = Híd, 2003/11. 1337–1340.

2004

Dér Zoltán kis leveleskönyvei : Dér Zoltán: Romlás és boldogság. Tanulmányok. Életjel, Szabadka, 2002. : Dér Zoltán: Játék és szenvedély. Tanulmányok, adalékok, interjúk. Életjel, Szabadka, 2003 = Híd, 2004/1. 125–130.

Vojlovica krónikája = Híd, 2004/4. 548–549.

A Híd hetven éve = Híd, 2004/5–6. 587–589.

IN MEMORIAM BORI IMRE (A HAZAI SAJTÓ TÜKRÉBEN)

Premينو Imre Bori = Dnevnik, 23. april. 2004. str. 16.

Imre Bori. In memoriam = Dnevnik, 6. maj, 2004. str. 16

Molnár Eleonóra: Búcsú Bori Imrétől / Magyar Szó, 2004. ápr. 24–25. 1., 11.

Bányai János: In memoriam Bori Imre : (Bácsföldvár, 1929. december 28.–Újvidék, 2004. április 22.) = Magyar Szó, 2004. április 23. 15.

Káich Katalin: Üzenetvivő volt = Magyar Szó, 2004. április 23. 15.

Toldi Éva: Bori tanár úr = Magyar Szó, 2004. április 23. 15.

Dudás Károly: Bori Imre halálhírére = Hét Nap, 2004. április 28. 12.

Hózsza Éva: Lábjegyzet = Hét Nap, 2004. április 28. 12.

Farkas Zsuzsa: Elment a nagy ember = Hét Nap, 2004. április 28. 12.

[Bányai János] Janoš Banjai: Bori Imre / s madarskog prevela Draginja Ramadanski = Zlatna greda, 31. maj 2004. str. 61–62.

Petrović Svetozar: Imre Bori – pasionirani čitač = Zlatna greda, 31. maj, 2004. str. 63.

Bányai János: Bori Imre : (Bácsföldvár, 1929. december 28.–Újvidék, 2004. április 22.) = Híd, 2004/7. 834–839.

Bányai János: Bori Imre sírjánál = Híd, 2004/7. 842–844.

Petrović Svetozar gyászbeszéde = Híd, 2004/7. 845–846.

Pomogáts Béla: Sokat tanultunk tőle = Híd, 2004/7. 847–849.

Bordás Győző: Bori Imre temetése = Híd, 2004/7. 850–852.

Szeli István: Üzenetváltás fényévek távolából = Híd, 2004/7. 853–856.

- Pap József: Epitáfium : Bori Imre sírkövére = Híd, 2004/7. 857.
- Pap József: B. I. koporsója mellett = Híd, 2004/7. 857.
- Kalapis Zoltán: A látó és eligazító = Híd, 2004/7. 858–863.
- Németh István: Volt egyszer egy utca = Híd, 2004/7. 864–868.
- Burány Béla: Sirató = Híd, 2004/7. 869–879.
- Fehér Kálmán: Leplezetlen ajándék = Híd, 2004/7. 880–881.
- Gerold László: Birtok vagy/és becsület : Csehov-bemutató az Újvidéki Színházban : Bori Imrére emlékezve = Híd, 2004/7. 882–886.
- Maurits Ferenc: Triptichon Bori Imrének = Híd, 2004/7. 887–889.
- Franyó Zsuzsanna: A szabadabb szemlélet jegyében : Bori Imre utolsó interjúja = Híd, 2004/7. 890–893.
- Lovas Ildikó: Kijárat az Adriára : avagy James Bond Bácskában. In memoriam Bori Imre (1929–2004) = Híd, 2004/7. 894–898.
- Juhász Ferenc: A nem látott halott : Bori Imre-sirató = Híd, 2004/8. 1005–1013.
- Kántor Lajos: Bori Imre hídjai = Híd, 2004/8. 1014–1015.
- Fenyvesi Ottó: Az irodalom élete : Bori Imre emlékére = Híd, 2004/9. 1232.
- Gerold László: Szellemidézés egy dokumentummal (In memoriam Bori Imre) = Híd, 2004/9. 1233–1235.
- Tüskés Tibor: Mészöly Miklós és a délvidéki magyar irodalom : Bori Imre emlékének = Híd, 2004/9. 1236–1243.
- m : Irodalmi igazságunk szószólója volt. A szellemóriás távozása : Dr. Bori Imre tanár úr emlékezete = Református Élet, 2004. május. 7 p.
- In memoriam Dr. Bori Imre ny. egyetemi tanár = Vajdasági Könyvtári Hírlevél V–VI. évf. 20–22. sz. 1.

A „SZÉTBONTHATATLAN SZÖVEVÉNY”

Pomogáts Béla: A költészet szigettengere

B Á N Y A I J Á N O S

Pomogáts Béla újabb könyvei sorából *A költészet szigettengere* címűt olvastam a napokban, a Littera Nova Kiadó kiadásában. A mai és a közelmúlt magyar költészetének azt a vonulatát követi nyomon Pomogáts tanulmányokat, kritikákat, esszéket, emlékezőket tartalmazó kötete, amely annak ellenére, hogy a szerző megfigyelése szerint a költészet kommunikációs válságban van, és ezért „a magyar költészet helyzete ma nem igazán biztató”, mégis fenntarthatónak és mondhatónak mutatja a költészet közösségi szerepvállalását. Van a kortárs magyar költészetnek egy másik, vagy éppen harmadik vonulata is, amely ezt a szerepvállalást nem véli többé se mondhatónak, se írhatónak, és megkísérel kialakítani egy kevésbé hagyományos költői beszédmódot, ettől remélve a költészet kommunikációs válságának feloldását. Pomogáts tudja, hogy „messze már az a kor, amelyben a magyar költő »lángoszlopnak«, vátesznek és prófétának tudta magát”, és természetesen messze már az a kor is, amelyben a költészet a közösség nevében küldött üzenetet akár a történelemnek, akár a politikának, vagy egyszerre mindkettőnek.

Pomogáts mégis, ennek ellenére, a közösségi költői szerepvállalást keresi és ismeri fel az elmúlt évtizedek költői teljesítményeiben, és ezeket tekinti a mai magyar költészet „nagy értékeinek”. Pomogáts elvárásai a költészettel szemben annak a költészetértő kritikusnak az elvárásai, aki a versnek csak a silányságot nem bocsátja meg, viszont a kritikus választott szempontjaitól való eltérést érteni és értelmezni tudja. Még akkor is, ha érdeklődésének köréből kimaradnak a másik, a harmadik, a következő vonulat költői. Vagyis Pomogáts Béla tanulmányai és kritikái úgy „egyoldalúak”, hogy eközben nem tagadják meg a másik oldaltól sem az értéket, sem az érdemet. Még akkor sem, ha szerzőjük legtöbbjükről említést sem tesz. Így lesz aztán új kötetébe gyűjtött

írásainak hőse Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Kormos István, Kányádi Sándor és Szilágyi Domokos, de Vas István, Nemes Nagy Ágnes, Somlyó György és Székely János is. Leginkább azok a költők, akik a szerepvállalást, nemegyszer a küldetésességet is a „látomásos-képi”, legtöbbször a későmodern beszédmód őrzésével tartják fenn. Azok tehát, akik a hagyományosabb poétikák nyomvonalán kísérelnek meg szembenézni a mai költészet kommunikációs válságával. Még akkor is, ha ez a válság nem oldható fel sem a korábbi poétikák eszközeivel, sem a „lángoszlop” szerepének visszaszerzésére tett kilátástalan vállalkozással. Pomogáts nem is számít ilyen irányú változásra. Csupán azt a meggyőződését tartja fenn, hogy a vers azonkívül, hogy költészet, még más is lehet, hogy a versben a „látomás” és a „képen” kívül még más is felismerhető. Ez a más azonban nem több és nem kevesebb, mint amennyit a próféataságot már maga mögött hagyó költészet még képviselhet a történelemben, amennyiben valóban versként és nem képviseleti szándékként értelmezhető.

Van *A költészet szigettengerébe* gyűjtött írásoknak egy egészen sajátos vonása is. Pomogáts legtöbbször a költők portréját írja meg, ám azoknak a költőknek a portréjába, akiket különösen kedvel, és akik közül néhányról korábban könyvet is írt, legutóbb Juhász Ferencről, Illyés Gyula, Nagy László, de Nemes Nagy Ágnes portréjába is verselemzéseket sző, hosszan időz el egy-egy általa kitüntetett versnél, bizonyítva ezáltal, hogy az a *más*, ami semmiképpen sem többlet, de létező, másként nem is fejezhető ki, csakis rendkívüli poétikai értékeket hordozó versekben. Vagyis ha engedményt tesz, főként emlékező jellegű írásaiban a barátság és a tisztelet nevében a költői szerepvállalásnak ezt legritkábban erősíti meg túlzott vagy éppen pusztá retorikai méltánnyalással. Pomogátsnak van értékrendje, és az általa felépített értékhierarchia hitelt érdemel, mert se nem kizárólagos, se nem elfogult.

Ferencz Győző „a közelmúlt magyar költészetéről” szóló 1995-ben keletkezett írásában említette meg, hogy „a líra elvesztette társadalmi befolyását, illetve hagyományos vezető szerepét”. Ezt Pomogáts is tudja, amikor arról beszél, hogy „a költészet ügye” többé nem közügy, hiszen – szerinte – „az új politikai és gazdasági vezető elit nem olvas verseket, és mintha a hagyományos magyar versolvasó réteg is elfordult volna a költészettől”. De ők ketten eltérően értelmezik ezt a változást. Ferencz Győző magasra értékeli, mert – szerinte – ebből következően „a magyar líra lehetőségei, hogy feladatait tisztán irodalmi eszközökkel oldja meg, kitágultak”, míg Pomogáts úgy látja, hogy a változás folytán „a magyar költő nemegyszer érzi munkáját korszerűtlennek, a társadalomban betöltött helyét bizonytalanának”. Ennek ellenére mind Pomogáts, mind Ferencz Győző úgy látja, hogy „a magyar költészet ma is, éppúgy mint korábban bármikor, megteremti önmaga legjobb minőségét”. Pomogáts szerint

a „látomásos-képi” beszédmód őrzésével és fenntartásával, Ferencz Győző szerint a „nyelvkritikai költészet” vonulatának érvényre jutásával. Két egymásnak ellentmondó költészet szemlélet olvasható ki ezekből a szemléleti eltérésekből és különbségekből, de úgy látszik, ez a két nézőpont találkozik is abban a bizonyosságban, hogy a megélt válságot, akár kommunikációsak véljük, akár általános érvényűnek, a költészet, a kortárs magyar líra értéktelenséggel ellensúlyozni képes.

Még akkor is, ha Pomogáts Béla meggyőző költőportréi és verskritikái arról szólnak, hogy „a magyar költészet ma, fájdalom, egyféle »szigetletbe« kényszerült: a felismerés, a gondolat, az érzés kis szigetei magasodnak a hétköznapok tengere fölé. Veszélyeztetettek ezek a szigetek, pedig sok van belőlük, egész »szigettenger«: szellemi és történelmi, magyar és európai örökségünk szigetei”. Pomogáts Bélának az „utóbbi fél évszázad magyar költészetének nagy értékeire” figyelő tanulmányaiban, esszéiben, kritikáiban, emlékezéseiben a válságok és hétköznapok fölé emelkedő költői magaslatokat veszi sorra és nevezi meg, miközben egyetlen pillanatra sem feledkezik meg a költészet válságáról, a „szigetletbe” kényszerült költő és költészet történelmi és közösségi szerepvesztéséről. Így kell érteni a kötet címében olvasható földrajzi nevet is. A „szigettenger” itt valójában tengernyi szigetet jelent, sok magában álló és egymástól elkülönített szigetét költőknek és verseknek. Ezek a szigetek egy-egy költői életmű lakozik, szinte mindig magányosan, mert a „szigetlet” a magányosság, sokszor a kényszerű elhagyatottság létalakja. Persze, Pomogáts költészet szemlélete kapcsolatot teremt a szigetek magaslati pontjai között. Ennek a kapcsolatnak a megnevezése az az aggodalmas hit és bizalom, amivel Pomogáts a költőkre, a versekre, a költői életművekre tekint. A tengert is látja a magányos szigetek körül, amely tenger nemcsak elválaszt, hanem össze is köt, lenn a tenger mélyének rejtekében és homályában húzódó szalak révén. Ezeket a szalakat nevezi Pomogáts Jékely Zoltán verseiről szólva „történelmi tudatnak” és „közösségi szolidaritásnak”. Ez az a más, ami a szerinte értékelhető verseken átsugárzik, ez az a kevés, vagy éppen a legtöbb, ami a költőtől és a költészettől a válságok és változások után is – szerinte – elvárható. Ez egyszerre poétikai teljesítmény és „szellemi ellenállás” is. Pomogáts Béla írásainak szelleme nem az elvárásaitól eltérő és más irányt választó költői vonulatnak áll ellent, holott keserű szavakkal illeti a posztmodernet, hanem a silánynak és hiteltelennek, mert – miként Somlyó Györgyről írott portréjában mondja – „a költő, ha meg akarja ismerni a világot és önmagát, csakis a költészetet használhatja fel”. Pomogátsnak néhány mondatával és gondolatával akár vitába is lehetne szállni, azt azonban mindenképpen méltányolni kell, hogy a „szigettenger” hőseit összekötő „történelmi tudat” és „közösségi szolidaritás” tanulmányaiban, esszéiben, kritikáiban és verselemzéseiben nem lép

ki a költészet kereteiből, hiszen jól tudja, és követi is tudását, hogy a költőnek a költészetten kívül nincs más esélye, se eszköze arra, hogy mondjon, közöljön, akár ábrázoljon is valami fontosat. A költészet kerete pedig rendkívül tág, a nyelv egészét foglalja magában. A nyelv lépett arra a pódiumra, amelyről egykor a „lángoszlop” szava hallatszott. Pomogáts írásai nem nyelvkritikai írások, és ha közvetlenül nem is, de közvetve mindenképpen megfogalmazzák azt, hogy a „szigettengeri”, „szigetlét” költője sem „használhat fel” semmit, és őt magát sem használhatja fel semmi a költészetten, azaz a nyelven kívül.

Ebből a nézőpontból értelmezhető Pomogátsnak az a meggyőződése is, amit a második Vas Istvánról szóló írásában a költőtől vett szóval úgy fejez ki, hogy a magyar költészet „változataival, sőt ellentéteivel, megosztottságával, önmagán belüli elszigeteltségeivel, gyilkos gyűlöleteivel együtt szétbonthatatlan szövevény”. Ezt a „szétbonthatatlan szövevényt”, ennek egyik, a közelmúltig mindenképpen uralkodó vonulatát követte végig Pomogáts Béla *A költészet szigettengerén szemlélődve és hajózva*. Mindig az értékérzékeny néző látszóvél és iránytűjével. És hogy valóban a magyar költészetnek mondott „szétbonthatatlan szövevény” meggyőződéses szószólója ő, mi sem bizonyítja jobban, mint az, amit csakúgy Vas István nyomán a „népi-urbánus” ellentét „fétiséről” és „tabujáról” gondol. Ez az „áldatlan, következményeiben máig ható polémia” – szerinte is – „a valóságos képtelenségeknek a józan ésszel ingerkedő családjába tartozott” keletkezésekor és tartozik napjainkig, „a huszadik század magyar irodalmi és közéletének házi abszurdjaként”.

Pomogáts Béla, a magyar irodalom „szétbonthatatlan szövevényének” hirdetője, október 22-én töltötte be hetvenedik életévét.

A KERESZT JEGYÉBEN

A kereszténység és Európa megszületése

S Á F R Á N Y A T T I L A

Európa vallási és kulturális szempontból egyaránt kereszteződés terméke. A páli kereszténységet a zsidó vallási gondolkodás hellenizálása alakította ki, az európai kultúrkört pedig a civilizált római népek és a barbárok elkeveredése. (Ehhez a folyamathoz hozzátartozik a déli és délkeleti területek leszakadása Rómáról, csatlakozásuk az ugyanekkor kialakuló iszlám kultúrkörhöz.) A kereszt nemcsak vallási jelképe a nyugati kultúrkörnek. Egész Európa a kereszt(eződés) jegyében született: egy vallási és egy kulturális összefonódásból, valamint a hármaskereszt harmadik ágaként az új vallás és az új kultúra összetalálkozásából.

Ezeréves, hosszú folyamatról van szó, amely a páli kereszténység megszületésével vette kezdetét, majd a magyarok és az oroszok integrációjával zárult le mint Európa ekkor véglegesült, s azóta is fennálló négyosztatú egysége.

Megkülönböztetésképpen nevezem pálinak a kontinensen elterjedt, hellenizálódott kereszténységet. Forrásanyag hiányában nem tudhatjuk pontosan, hogy milyen volt a vallás hellenizálatlan, zsidó változata, azt azonban biztosan állíthatjuk, hogy lényegi pontokban különbözött az előbbtől, s hogy a kezdeti időszakban komoly riválisa volt az újtó páli tanításnak. Ez kiderül a páli levelekből is. Világosan elénk tárul a hagyomány által Lukács személyéhez kötött, s ezáltal közvetetten szintén a páli apostoli tekintéllyel hitelesített *Lukács evangéliumából*, s annak folytatásából, az *Apostolok Cselekedetéből* is. Ezekből az iratokból megtudhatjuk, hogy a „zsidózó” keresztények ingerlékenyen elutasították a zsidó vallási hagyományok gyakorlását megtagadó hellenizálódott pogány kereszténységet. Nem a törvénykövetéssel kapcsolatos fel-fogásbeli ellentét lehetett az egyetlen nézeteltérés köztük. Bizonyos, hogy Jézus messiási-prófétai személyét is egészen más teológiával értelmezték a

zsidókeresztények. A szemita vallási gondolkodás nem fogadhatta el a magyarázatot, hogy a mindenható Isten megtestesült egy emberben, halála a bűntől való megváltás volt, amelynek jele feltámadása lett. Ez viszont a korabeli hellén és római vallásmintákban ismerősen hangzott. (Az említett megszabadulásv. közeli rokonságban állt a hellén misztériumvallások üdv. tanával.) A zsidó Messiás nem Isten megtestesülése, hanem a megszabadítás nagy tettére kiválasztott szent ember. Kétségtelenül isteni ember, de nem istenember. Ha források hiányában nincs is lehetőség a fönti állítások bebizonyítására, a gondolkodásminták ismeretében mégis alapos okunk van a Jézus-kép e más. ságát föltételeznünk a formálódó zsidókeresztény teológiában. Az pedig vitán felüli, hogy a páli teológia Krisztus- és a jánosi Logosz-fogalma, a maguk kozmikus Jézus-képével, egy hellenizált kereszténység világosan fölismerhető jegyeit viseli magán.

A kialakuló hitrendszer birtokában volt annak a paradox sajátosságnak, amely nélkülözhetetlen az új vallás elterjedéséhez egy adott civilizáción belül: elég. közeli volt, hogy ne tűnjön teljesen idegennek, de eléggé máslyen is, s így forradalmi újításként hathatott a régi vallási magyarázatokkal elégedetlen emberek számára. Hasonlított a misztériumvallások meghaló és feltámadó isteneinek a kultuszához, azonban erős erkölcsi jellege miatt mégis újítás. számba ment; kozmikus isten-képe a hellén filozófiával is rokon vonásokat mutatott, a kereszten meghaló isten-emberről tanítva, a szenvedő istent hird. etve mégis radikálisan máslyennek számított.¹ Az utóbbi felfoghatatlan volt a görög filozófia statikus, eszményített, impassibilis istenképe számára.

Erős erkölcsi jellege és személyes, akaratközpontú istenképe, ez a két megkülönböztető vonás volt az eredendően zsidó a hellenizált keresztény teológiában. És pontosan e kettő miatt vált vonzóvá azok számára, akik elégedetlenek voltak a misztériumvallások nyújtotta üdv. vel és a filozófiák kínálta vigasszal. Az előbbi a lelkiismereti lényt (a lelket) céltudatos erkölcsi elvárások hiányában nem tudhatta az önmagával és az istennel való megbé. kéléshez elvezetni, míg az utóbbi az isteni és az emberi közti szakadékot áthidalhatatlanként láttatta. Mint üdv. tanok a misztériumvallások nem verse. nyezhettek a kereszténységgel, a széles néptömegekre gyakorolt hatásuk azon. ban nem engedte, hogy a kereszténység győzelmével nyomtalanul eltűnjenek. A misztériumvallások a liturgiában és a szentségek tanában folytatták immár megkeresztelt életüket. A Római Birodalmat fokozatosan meghódító új üdv. tan magába olvasztotta a misztériumvallások szellemiségét.

A filozófiával való konfliktus ennél sokkal erőteljesebb volt. Zsidó környe. zetben a hellén találmánynak, a filozófiának nem volt hagyománya, ezért a kereszténység kezdeti, zsidókeresztény változatában valószínűleg nem is be-

szélhetünk az új vallási irányzatnak a filozófiával való harcáról. A páli kereszténység viszont, mivel elsődleges térítői célpontjai a hellenizált poliszok voltak, nem kerülhette ki a konfliktust a bölcsességszeretnek elnevezett tudásdiszciplínával. A páli kereszténységben a hit elsődleges üdváni szerepe nem csupán a zsidó törvényközpontú vallási gondolkodással való szembenállást jelentette meg, hanem ugyanakkor a filozófia legfőbb eszményét, az egyéni erőfeszítéssel megszerzhető üdvözítő tudás lehetőségét is elvetette. A szállóigévé lett tertullianusi mondás, a „hiszem, mert képtelenség”, jól példázza a két gondolkodásmód különbségét. A köztük feszülő hatalmas ellentét ellenére a zsidó vallási gondolkodás lényegi vonását tekintve közelebb állt a görög filozófiához, mint a páli kereszténységhez. Az egyéni erőfeszítés szerepét mindkettő elsődleges fontosságúnak tekintette: a zsidó vallási gondolkodás az emberi cselekvés, a görög filozófia pedig az emberi gondolkodás szempontjából. A páli kereszténység velük szembe a hangsúlyt a föltétlen önátadásra helyezte: (az ember oldaláról) a hitre és (isten oldaláról) a kegyelemre.

Az egyéni erőfeszítéssel megszerzhető üdvözítő tudás eszményének a képvisellete a kezdeti időszakban nem is annyira a filozófiával, mint amennyire a korabeli tudásvallással, a gnoszticizmussal állította szembe a péter-páli és a jánosi kereszténységet. Jeruzsálem elpusztítása után a zsidókereszténység leűnt a vallási történelem színpadáról, de a gnoszticizmusban a páli kereszténységnek nyomban egy legalább akkora, vagy még nagyobb vetélytárral kellett szembenéznie. Ebből a háborúból is győztesen került ki. Az eszmék korabeli piacán a birodalom területén már csak egyetlen komoly ellenlábas maradt: a hellén filozófia. Ez az eszmeharc azonban már nem a szokásos módon, az erősebb diadalával végződött, hanem egy életképes kompromisszummal. A kereszténység fokozatosan elsajátította, és a saját szükségleteihez igazította a filozófia nyelvét. E kompromisszumból született a keresztény teológia. Az új szellemi diszciplína fénykorát a negyedik század nagy teológiai vitáinak a korszakában élte a görög kereszténység közegében, ott, ahol a filozófiának a legnagyobb hagyománya volt. A történet folytatása a barbár invázió. A sötét középkorként elnevezett szellemi színvonalésés azonban képes volt átörökíteni a már meggyökeresedett intellektuális irányvonalat. Ennek köszönhetően a középkorban a teológia, ez a vallási és a filozófiai gondolkodást elegyítő tudásdiszciplína Nyugaton ismét a régi fényében pompázhatott, sőt a korszak domináns intellektuális irányzatává nőtte ki magát. Az újkorban a filozófia, a mai, ipusztriális érában pedig a tudomány vette át ezt a társadalmi elit-szerpet. A kör ezzel bezárult: a kereszténység, úgy mint szellemi irányzat, édesgyermekével, a teológiával együtt visszakerült abba a helyzetbe, amelyben létrejöttekor tartózkodott: a társadalom háttérpozíciójába.

Kezdetben elsősorban a társadalom perifériájára szorult rétegekből származtak azok a másként gondolkodók, akik között a hellenizált kereszténység a maga híveit toborozta. Ezért kezdetben, egészen a konstantini fordulatig, a kereszténység ellentársadalomként működött.² A régiben megcsömörlöttek új életértelmet lelt lelkes közössége volt, amely a mártíromságtól sem riadt vissza. Ellentársadalmi önmeghatározásából következően a vértanúhalálban a saját igazának a bizonyítékát és az igazság melletti személyes tanúságtételét látta. A Római Birodalomban azonban, mint a hanyatló civilizációkban mindenütt, egyre több embert lehetett találni, aki elégedetlen volt az ősi civilizációs hagyománnyal. Az urbanizált közösségekben az egyház egyre nagyobb térítési bázissal rendelkezett. A birodalom keleti, görög felében történelmi szemmel nézve nagyon gyorsan, mindössze három évszázad alatt a legerősebb vallási csoportosulássá nőtte ki magát. A hanyatló, szellemi összekötő erő nélkül maradt Róma császárai később a kereszténységben fedezték föl a birodalom szellemi egységesítésének az esélyét, s ezért államvallássá tették. Ezzel a kereszténység új korszaka vette kezdetét.

A változás két ponton volt különösen szembevetendő. A kereszténység ellentársadalomként eddig az államhatalommal szembenálló, de inkább semleges viszonyt fenntartani igyekvő vallási szervezet volt, most ki kellett dolgoznia a keresztény állam koncepcióját, s az egyház teljesen új előtér-pozícióját azon belül. Az elit szerep új vallási követelményrendszer kialakítását követelte meg: a kereszténységnek ezután már arra kellett törekednie, hogy a társadalmat egészében, minden egyes al csoportjával együtt a tanaival és az erkölcsével áthassa, és a szervezeti keretébe bevonja. Emiatt ellentársadalmi jellegét teljesen föl kellett adnia. Enyhítenie kellett a szigorából, erkölcsi követelményeiből, s ki kellett dolgoznia azt az új térítési stratégiát, amellyel képes lehet a régi istencikhez hű tömegek politeista vallási szenvedélyét a maga képére formálni, vagyis a többistenhívő pogányságot „megkeresztelni”. Az utóbbiból a szentek kultusza és a liturgia pompája, míg az előbbiből a birodalmi mintára megszervezett hierarchikus egyházszerkezet és annak a világi hatalommal való szoros kapcsolata született meg. Ellenreakcióként a történésekre, az ellenkező irányba, a szigor, az aszkézis irányába is lépés történt. A világellenesség keresztény alapelve radikalizálódott, áthajlott az aszketizmusba. Az új önfegyelmezési módszer hívei létrehozták a keresztény szerzetességet. A szerzetesség már nem egy társadalmon belüli mintaadó ellentársadalom akart lenni, hanem társadalmon kívüli szent társadalom, s eszménye sem elégedett meg az erkölcsi kiválósággal, hanem egyenesen az erkölcsi tökéletességre törekedett.

A barbár és az iszlám invázió kiváltotta társadalmi mozgásokban újonnan egységesülő Róma, amit a VII. századtól már joggal nevezhetünk Európának,

ezzel az új kereszténységgel érintkezett. A germánok és a szlávok kulturális integrációja, amelynek meghatározó lépése az áttérés volt, már e más arcú kereszténységnek az elfogadását jelentette. Európa meghatározó vallása a konstantini fordulattal kialakult kereszténység. Az őskereszténység majdnem akkora távolságban van tőle, mint amennyire a hellén és a római civilizáció. Azok alapjaira építkeznek, maga mégis egészen más. Másága kettősségében, kereszteződés által kialakult mivoltában csúcsosodik ki: azért nem lehet eredendően görög vagy római, mert a zsidó vallási gondolkodás mélységében hatja át; de a kereszténység eredeti zsidókeresztény változatától is messzire eltávolodott, hiszen tanrendszere, szervezete, liturgiája a Római Birodalom kulturális-állami, görög-latin hagyományainak a kitörölhetetlen nyomait viseli magán. (Ez a hozzáalakulás már a páli teológiával kezdetét vette.) Az újkor nagy restaurációs kísérletei Nyugaton, világi téren a reneszánsz és a humanizmus, vallási téren pedig a reformáció, e magában hordozott kettősség miatt, csakis a visszatérés meddő ábrándjai lehettek. Ezek a kísérletek céljuk megvalósításához egyedül az európai hagyományok teljes feladása árán juthattak volna el: a reneszánsznak és a humanizmusnak a keresztény, a reformációnak pedig a görög-latin szellemi alapokról kellett volna lemondania.

A KÉT KARD ELVE

A páli kereszténység térítői célpontjának, a Római Birodalomnak már kész birodalomeszménye volt: a római államideológia kései, monarchikus változata, amely nagymértékben magába olvasztotta a keleti elemeket is. A konstantini fordulattal ez a diocletianusi reformokat is integráló birodalomeszmény a zsidó királyság alapvetően más típusú ideáljával szembesült. Az ószövetségi olvasmányélmény nyomán és a birodalom kereszténnyé válásának kifejezőeként hamarosan a birodalmat királyságnak (*regnum, baszileia*) nevezték.³ Ez a gyökeres szemléletváltás jele volt.

A római monarchikus birodalomeszmény nem sokban különbözött a keleti államideológiáktól, amelyek lényegi vonása, hogy a szakrális és a világi elem elválaszthatatlanul egybefonódik bennük. Leginkább a kínaival mutatott rokon vonásokat. Volt egy elit állami kultusza, amely a birodalom népeinek a császár istenektől megáldott uralma alatti egységérzetét, összetartozását volt hivatott megerősíteni, de emellett helyi kultuszok és vallások egész sora elégítette ki az emberek szent utáni vágyát. A szakrális és a politikai szféra nemcsak a császárkultuszban, hanem a helyi kultuszokban is egybefolyt: az istenek egy-egy hely, nép vagy város imádott lényei voltak.

A szent világi jelenlétének ez a felfogása a konstantini fordulattal egy alapvetően más látásmóddal szembesült. A zsidók körében a helyi, nemzeti

istenből fokozatosan a világmindenség egyetlen istenévé vált Jahve. A zsidó királyságeszményt is ehhez a gyökeres szemléletváltáshoz kellett hozzáidomítani. Ha a zsidó nép királyságának istene, Jahve, a világmindenség ura-istene, akkor az ő népe, csakis választott, *szent* nép lehet a többi *világi* nép között, és ennek a népnek a királysága csakis *szent* királyság lehet a többi *világi* királyság mellett. Ez az ellentársadalmi mivolt történelmileg első ismert megfogalmazása: választottsága jogán kiragadja a zsidó népet és királyságot a világból, de úgy, hogy mintanépként és mintaállamként, vagyis a szent megnyilatkozásaként egyúttal a világban hagyja azt. A keresztények, magukra mint egyházra alkalmazva, egy az egyben átvették ezt a zsidó szemléletet.

A konstantíni fordulat után ez a zsidó vallásból származó világlátás rávetült a fokozatosan kereszténnyé váló birodalomra is. A birodalomból királyság, a császárból király lett annak jeleként, hogy a megújult keresztény birodalom a szentegyház szellemi vezérlete alatt maga is szentté vált: mintaállammá („Izraellé”) a többi világi állam között. Az új felfogás a szakrális és a profán megkülönböztetésére is rávetült. Róma lett a szent birodalom a többi világi birodalom között, de mivel továbbra is erősen élt az őskeresztény nézet – amely a szentet megtestesítő egyházat szembeállította a császár uralta világi birodalommal –, ezért a hívek szemében az egységes, szent birodalom önmagában szintén két részre oszlott: a szent birodalmon belüli szakrális elemet a szentegyház, az azon belüli világi elemet pedig az államhatalom testesítette meg. Ezzel létrejött az egység kettősségének a világon egyedülálló nyugati államideológiája, amely a kívülállókkal szemben egységesen szentnek tekintette magát, önmagán belül mégis szakrális és profán részre oszlott. E különös államideológiában a szentség rangja a királyt és a nemességet is megillette az általuk igazgatott birodalom szentségénél fogva, de nem ugyanabban a mértékben, mint amennyire az egyházi tekintélyeket. Bizáncban a hellén idealizmus⁴ túlsúlya alatt a baszileusz szentsége kiemelt szerepet kapott. Ezáltal az euszebiuszi felfogás által⁵ a baszileusz a birodalom szent egységének a megtestesült ideája lett. Ebből a pozícióból nyerte a jogát, hogy az egységben lévő kettősség elve alapján magát is egyfajta világi püspöknek tekintse, akinek ezért beleszólási joga lehet az egyház ügyeibe is. Ezt azonban nem nevezhetjük teljes joggal cezaropapizmusnak, hiszen a keleti egyház mindvégig féltékenyen őrizte, több-kevesebb sikerrel, a világi hatalommal szembeni, szakrális voltából származó autonomitását.

Nyugaton, ahol a barbárok csapásai nyomán a birodalom összeomlott, eleve más helyzet állt elő. A konstantíni fordulat után megszületett szent birodalomról szóló eszmény a porban hevert. Hogyan történhetett meg, hogy a szent birodalmat a pogányok tönkrevágták, és az ősi várost, Rómát feldúlták? Ez a

kérdés indította korszakalkotó műve megírására Szent Ágostont. A *De civitate Dei* megcáfolja a birodalom szentségének keleties felfogását.⁶ Ebben az új ágostoni koncepcióban az egységben lévő kettősség elve alapvető változáson ment át. A birodalom Ágoston számára is egység, de nem szentsége, mintaszerepe miatt, hanem azért, mert abban elválaszthatatlanul elkeveredik a szent és a világi elem. Ezen elkeveredés ellenére a szakrális és a profán képviselői világosan elkülönülnek egymástól. Külsőlegesen az egyház képviseli a szentet, és az állam a világit. A maga benső, valós mivoltában azonban az egyház is két részre oszlik: benne is ott lehet a szent mellett a végső napon kárhözatra ítélt világi is, mint ahogy a világiban is jelen lehet a szent. Majd csak az Utolsó Ítéletkor fog a napvilágra jutni az igazság, amikor az Úr mindentudása elválasztja a bűzát a konkolytól.

A kortársak és utókor nem igazán értették meg a szent és a világi kettéválasztásának ezt az ágostoni megoldását, s részint ennek a „nemtudásnak” köszönhető, hogy a nyugati társadalomkép az elkülönülés irányában fejlődött tovább. Ennek elsősorban gyakorlati okai voltak, és ez következett a latin pragmatikus szellemből is. Pragmatikus szempontból mindenkinek az a feladata, hogy tegye a maga dolgát: a pap imádkozzon és kereszteljen, a király pedig oltalmazzon és uralkodjon. Ettől azonban sokkal fontosabb volt, hogy a birodalom összeomlásával a római pátriárkátusnak, mint a nyugat-római nép egyetlen megmaradt védelmezőjének, rendkívüli mértékben megerősödött a szerepe. A Karolingok és a száli frankok, a nyugati császárság elvi fölélesztői már egy megnövekedett öntudatú pápasággal találták szemben magukat. A német császárok egy ideig maguk alá tudták gyűrni a pápai hatalmat, azonban hamarosan bekövetkezett az investitúraharcként ismert pápai ellentámadás. A VII. Gergely nevéhez fűződő gregorián reform⁷ végérvényessé tette a nyugati civilizáció egyedülálló sajátosságát, amely szerint a szakrális és a világi élesen elválasztódik egymástól. Ez az elválasztódás azonban az egymásrautaltságra épül, s így egyik sem tud megenni a másik nélkül. A kényszerű egymásrautaltságból a kivezető út reményeként egyenesen következett a két terület harca egymással a másik fölötti dominancia megszerzéséért.

A 11. századtól a két hatalmi tekintély, a szent és a világi folyamatos küzdelme jellemzi a nyugati civilizációt. Ez az örökös konfliktus a történelmi folyamatok irányítójává vált. A reformáció például nemcsak a római püspök hatalmától való vallási függetlenedés volt és az őskereszténység restaurációs vágya, hanem szervesen összefonódott a világi hatalom függetlenedési törekvésével is. A világi fejedelmek támogatása nélkül aligha lett volna hosszú életű. A legújabb kor nyitánya, a francia forradalom a feltörekvő új társadalmi réteg, a polgárság nevében már a szakrális elem teljes megsemmisítésével próbálko-

zott. A szentegyház mellett a nemkívánatosság kategóriájába került a szakralitás bizonyos rangját még mindig megőrző királyi és nemesi intézményrendszer is. A nagy terv, a történelem színpadáról való végleges lesöprés végül is eredménytelennek bizonyult, az egyház és a vallás túlélte a támadást, de többé már nem tudhatta visszanyerni régi társadalmi szerepét. A modernitás korszakában tovább vesztett társadalmi pozíciójából. Helyét a tudomány vette át, s maga úgyszólván csak a rítusvégzők gyenge háttérországává vált. A 19. és 20. században már sokan az egyház és a vallás halálát és egy tisztán világi alapokra épülő társadalom létrejöttét jósolták.

Ezzel a nyugati civilizációnak is vége lett volna, hiszen amint leírtuk, az a profán és a szakrális elem konfliktusokkal terhelt együttélésének a közege. Nem ez történt. A középkor kezdetén a szakrális elem uralta a világot, a 11. században megkezdődött a kettő ádáz küzdelme a másik fölötti dominanciáért, a francia forradalommal ez a harc a világi időszakos győzelmét eredményezte, ám kihirdetett célját, az egyház és a vallás teljes megsemmisítését korántsem tudta elérni. Ha a háttérbe kényszerítve is, a szakrális elem tovább él, és fog is mindaddig, amíg a nyugati civilizáció nyugati marad. Egy egypólusú, kizárólag a világra támaszkodó civilizáció a nyugati halálával volna egyenlő, hiszen annak alapvonása a kétpólusúság.

Ezt a tényt mélységesen alátámasztják a huszadik század totalitárius kísérletei. Ezek a magukat a nyugati civilizáció beteljesítőinek tartó mozgalmak megpróbálkoztak az egypólusú világi társadalom létrehozásával, de mivel szellemükben továbbra is nyugatiak maradtak, ezért a világiasságuk hátterében mindenütt előbukkant a nyugatiasság másik pólusa, az elfojtott vallási elem. Az elfojtott szakrális tartalmak a tudatalatti káoszából, az ismert lélektani törvényszerűség miatt, démonikus színezetben kerültek napvilágra. A démonikus színezetben felbukkanó elfojtott szakrális tartalmak magyarázzák a nagy nyugati totalitárius kísérletek fanatizmusát és tömegpszichózisát. Ez egyaránt elmondható a fasizmusról, a náciizmusról és a bolsevizmusról. (Az utóbbi csak félig-meddig nevezhető nyugatinak. Annyiban az, hogy Marx nyugati eszméit próbálták megvalósítani a Nagy Péter óta nyugatiasodott ortodox orosz civilizáció területén.)

Nemrég komoly politikai vitát váltott ki a kérdés, hogy az Európai Unió alkotmányának a preambullumába bekerüljön-e a kereszténységre való hivatkozás. A kérdésnek valójában csak a jogi gondolkodás szempontjából van jelentősége, hiszen az említett szövegrészben a legfontosabb alapelveket szokás megfogalmazni. A történelmi és a jelenkori megfontolásokra hivatkozva – amilyenek például a francia forradalom antiklerikális szellemisége vagy az idegen vallások újabb kori jelenléte – jogi szempontból talán elfogadható is,

hogy végül a hivatkozás kimaradt a preambullumból. Minden bizonnyal a további bonyodalmak elkerülése volt a legfőbb szempontja az elutasításnak. Ha viszont a jogi-politikai szempontokat félretesszük, és a tényeket helyezzük az előtérbe, akkor vitán felüli, hogy a nyugati kultúra és a páli-jánosi kereszténység a történelem során elválaszthatatlanul összefonódott egymással. Ha valaki úgy gondolja, hogy a múlt egy túlhaladott adalékként a kereszténység kiiktatható a nyugati civilizációból mint szellemi egészből, akkor annak fogalma sincs annak a kultúrának a természetéről, amelyben él, és amelynek a nyelvtől nap mint nap használja. A legádázabb ateizmus és egyházellenesség is a kereszténység hatásaként létrejött kétpólusú társadalom világképét tükrözi. A valóságban aligha történhet meg, elvileg mégis elképzelhető, hogy egy a nyugati civilizáció kultúrnyelvét használó embernek halvány fogalma se legyen azokról a tartalmakról, amelyek a keresztény gondolkodásra vezethetők vissza, a kereszténység közvetetten rá gyakorolt, egész életét meghatározó befolyása viszont ekkor is teljesen nyilvánvaló volna. Sőt, ez a hatás éppen ezáltal válik igazán láthatóvá, hiszen a profán és a szakrális különválasztása, másként mondva a világ deszakralizációjának az elképzelése a keresztény szellemi erőfeszítés egyedülálló fölfedezése. (Mellette természetesen a hellén gondolkodói zsenialitása is, ezzel a sokat hangoztatott ténnyel viszont mindenki tisztában van, a kereszténység nélkülözhetetlen hozzájárulásáról azonban legtöbbször megfeledkezünk.) Képtelenségnek tűnik, mégis így van: az ateista társadalom megteremtésének a világraszóló tervezete a hellén és a keresztény hatás előzményei nélkül sohasem fogalmazódhatott volna meg. Nem is fogalmazódott meg máshol, csak a keresztény kultúrkörön belül, annak is csupán a nyugati felében. A világ bármelyik másik részén, ahol ehhez hasonló nagyszabású programokat tűztek ki célul, ezt a nyugati hatások beszívargása nyomán tették, és nem mások, mint az adott közösség nyugatiasodott értelmiségi rétege. Ezek a tények önmagukért beszélnek.

A mai napig a világ egyetlen kétpólusú civilizációja a nyugati civilizáció. Bárhol a világon, ahol a gyarmatosítás és a globalizáció nyomán törekvések történtek és történnek egy hasonló kétpólusúság kiépítésére, ott ez a társadalmi mozgás kivétel nélkül az erőteljes nyugati befolyás számlájára írható. Mindez fordítva is érvényesnek mondható: a nyugati civilizáció addig marad nyugati, amíg megőrzi kétpólusúságát, amelynek a legfontosabb vonása a szakrális és a profán különválasztása és konfliktusoktól sem mentes együttélése. Természetesen orientális mintára kivitelezhető volna a nyugati civilizáció egypólusúvá való átalakítása, de csak abban az esetben, ha az ezt tervező lemond a nyugati kulturális alapokról. A cél csakis egy új civilizáció létrehozásával volna megvalósítható. Minden olyan társadalmi törekvés, amely a

nyugati kulturális alapokat meghagyva az egypólusúság megteremtésével próbálkozott, a nyugati civilizáció lelke, vagyis önmaga legmélye elleni támadás volt, és kivétel nélkül pusztítást, testi-szellemi nyomort vont maga után. Ilyen volt (a szakrális oldaláról) a keresztény inkvizíció, (a profán oldaláról pedig) a jakobinus diktatúra, a náciizmus és a bolsevizmus. Ma sincs ez másként. Éber tekintettel a mai történelmi helyzetben is fölismerhetjük azokat a tendenciákat, amelyek az egypólusúság egy újabb megteremtési kísérlete felé vezethetnek, vagyis egy újabb testi-szellemi nyomor felé.

JEGYZETEK

- ¹ Lásd Everett Ferguson: *A kereszténység bölcsője*. Osiris, Bp., 1999. Hellenisztikus-római vallások és Hellenisztikus-római filozófusok című fejezet.
- ² Lásd Gerhard Lohfink: *Milyennek akarta Jézus a közösséget? Egyházfórum Könyvei 4*, Luzern, 1990. 123–133 o.
- ³ Joseph Canning: *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Osiris, Bp., 2002. 34–47 o.
- ⁴ Egon Friedell szerint a görögség az idealizmus, az eszményítés népe volt. Egyetértünk vele, ha a latinok pragmatista szellemét vesszük kiegészítő ellentétpárként. Lásd Egon Friedell: *Az újkori kultúra története IV*. Holnap K., Bp., 1992. 200–203. o.
- ⁵ Vö. Joseph Canning. *A középkori politikai gondolkodás története 300–1450*. Osiris, Bp., 2002. 17–34 o.
- ⁶ Lásd Karl Löwith: *Világtörténelem és üdvtörténet*. Atlantisz, 1996. 217–224 o.
- ⁷ Lásd A gregorián reform. In *Rubicon*, 1997/9. 21 o.

EGYFORMA IDŐBEN ÉREZNI

KERÉKES LÁSZLÓ

ahol élnek / meghalni nem lehet / egyforma időben / örök határok megszűnnek létezni / locsogták / vég nélkül / tátongó szakadék / oldalak között / a politika éghajlata ellen / locsogták / az esős téglák járdáján / nyálkás ragacs / művészet lényege / utolsó nemzedék / lehullott rózsaszirm / megcsúszott rajta / piros lett a cipője sarka / doch die Algenteppeiche können schnell wieder verschwinden / wenn sich der Wind dreht / a száj szorgos munkájának színhelyén / az idő csövezetén keresztül / a kétely huzatos aknájában / pók fonja hálóját / százlábú jövőjét dobolja / messzire / humott irokéz szemmel / patogatott kéz / fáradt reggelek bíborán / noch ist die Algenentwicklung relativ gering / locsogták / a folyamataik szennyvizétől ittasan / mélyen alvás / mélyben alvás / és az enyelgő / életlen álmódás / ahol élnek / meghalni nem lehet / nem lehet / felnőtt a fa / ki kell vágni / belécsap a nyári villám / belécsap / magasra / pénzre pénz / sötétben fény / locsogták reggelek bíborát / fonnyadt aggyal / csattogó protézis / a hízelgő tetszetés / gyönyöre / Gleichschaltung / ahol élnek / meghalni nem lehet / egyforma időben / működő eszközök / jönnek torokra / széteső színkáló / homályra homály

BÍBORVÖRÖS EMLÉKEZET

A felül három évtizeddel ezelőtt kibontakozott művészi pályám, a művészi látásmódom, azaz a filozófiai rendszerem mindmáig átalakuló fejlődési fázisaira visszatekintve, néhány olyan alkotást is számba vehetnék, melyeket feltételesen a *prekogníciónak* nevezett paranormális jelenség különleges szempontjai szerint lehetne elemezni. Mivel azonban minden műalkotás, még a legelvontabb is, mindig meghatározott és összetett kontextusban születik meg,

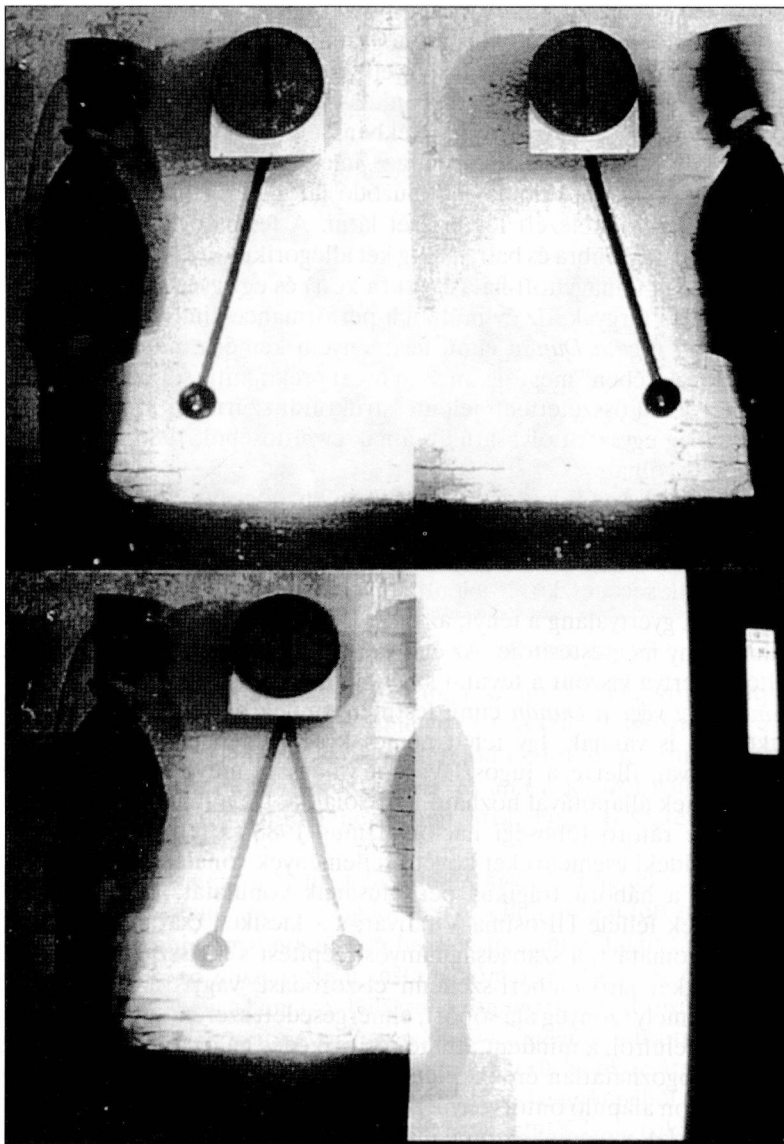
dióhéjban nyilván nem vállalkozhatnék a témának megfelelő leltáram teljes ismertetésére: márcsak azért sem, mert a születésem helye szerinti létezésem eredetileg megadatott közege, s azzal egyetemben, a régebbi alkotásaim eredeti kontextusa időközben nemhogy megváltozott, hanem mint olyan, megszűnt létezni. Ennek folytán mindössze a *kiterjedés*, illetve a *visszacsatolás* fogalmaira hivatkozhatom, amikor az elbeszéléssel történő paradigmátikus kiemelés módszerével, „*a jövő sejtelmét*” valamiképpen magukban foglaló múltbani munkáim egyikét-másikat előveszem.

Ilyen értelemben – bár kronológiai áthidalással – két újabb keletű alkotásomat említenék meg: a Jugoszlávia elleni, 1999-es NATO-légiháborút másfél hónappal megelőző *Plain Air* című festményemet és azt a felettébb szemléletes tablót (Plain Air 2), melyet egy utasszállító repülő motívumának felhasználásával, paradoxális módon a New Yorkot és Washingtont érte terrortámadások előestéjén készítettem.¹ www.geocities.com/laszlokerkes (lásd a weblap *New Paintings in Context* című linkjén).

Mi löbb, 1992 óta, a nyílt rendszerű *Alkotói Programjaim* megalkotása, illetve az általuk létrehozott műalkotások működése a *Recycling Memory* elvén alapul. Tehát a jövő, az emberiség túlélésének és a földgolyó természetes környezete megmaradásának szempontjából legfontosabb technológiai elvét vetítem rá magára a művészetre. Abban ugyanis az emlékezetről van mindig szó. Az emberi élet az emlékezés tapasztalatán keresztül valósul meg, és folyik le az idő két pontja között. Munkámban azonban nem a múltat értelmezem át, és nem azzal példázok. Az emlékezetnek nem a múlthoz, hanem a jövőhöz van köze. Így tehát az emlékezet újrahasznosításával, elemeinek, réteges anyagának újrafeldolgozásával alkotok. Az élet konkrét dolgai a konkrét egyidejűségben fedik egymást. A módszerem ezért eleve nem dokumentáris. A mozgások irányát azok kölcsönös párhuzamosságában mutatja, így a különböző alternatívákat is a létrehozott alkotások már az alapvető jelzéseikben hordozzák.²

Egy fontos interjúmban pedig kifejtettem: „Vannak művészek, akik kifejezett érzékkel rendelkeznek a jövő áttételes megsejtéséhez. Ez a képesség nem azonos a látnoksággal, de mégsem a kitanulható adottságok tartományába tartozik. A valóság összefüggéseinek racionális látása, a komplex gondolkodásra való képesség és az intuíció vegyületéből ered. Ilyen értelemben nekem sincsenek üzenetszerűen megfejthető vízióim, de már többször is megtörtént, hogy tulajdonképpen megmagyarázhatatlan módon a munkáimban megjelent a »jövő előreflexiója«.³”

A múlt század korszakzáró, általános eszmei-értékrendi bomlása eredményezte posztmodernista szemlélet kicsúcsosodásának pillanatában, 1986-ban valósult meg *A művészet vége a Dunán* című festményem (akril, farostlemez,

*Az idő megállítása csupán a gondolat erejével.
Művészakció 1995 / Médiamunka 2001*

kb. 60X80 cm). A néhai péterváradí–ribnjaki, Duna-parti műtermemben készült figurális táblakép, az akkori ikonográfiám és az egyéni kifejezőmódom jellegzetes neoexpresszionista stílusjegyeit viseli. Felsőtesttel a festmény előterében – természetesen az úgy, mint egy magánjellegű fényképfelvétel kompozícióján megörökített egyén – bíborvörös öltözékben, sötét kontúrvonalakkal kiképzett emberalak áll. Mögötte a háttérben, az „imagináriusként” megjelölt látóhatárig – tehát „a folyam túloldaláig” húzódó látóhatárig – a Duna dinamikus ecsetvonásokkal kivitelezett leképzését látni. A festményfelület közepén elhelyezett figurától jobbra és balra pedig két allegorikusan lebegő szimbólumot: egy aránytalanul felnagyított halásztórt (a kést) és egy gyertyát, melyek egyébként mint valós tárgyak, tíz év múltán a performance-aimban is megjelentek.

A művészet vége a Dunán című festményem kemény, mondhatni „egzisztencialista erőterében” megfogalmazást nyert prekognitív sejtelméből azonban most utólag jóval összetettebb jelentésstruktúrárt szűrni ki, mint ahogyan azt a kép látszólag egyszerű olvasatú ábráinak együtteséből, 1986 nyarán feltételezni lehetett volna.

Kés: Jót, de rosszat is jelenthet, attól függően, hogy mit tesznek vele. Késsel kötelekből, de még hurokból is meg lehet szabadulni. A táplálék feldarabolására szolgálhat, de gyilkolni is lehet vele. Az álomban áttételesen a gondok felaprózásának segédeszközét jelentheti, ugyanakkor a freudi szerszámot.

Gyertya: A gyertyaláng a fényt, az életet jelenti. A fizikai erő, egyben pedig a szellemi fény megtestesítője. Az égő gyertya a titok megfejtése felé vezetőt, a kioltott gyertya viszont a tévutat szokta jelképezni.⁴

A művészet vége a Dunán című festményemnek persze egészen személyes vonatkozásai is vannak. Így tehát nemcsak az eredeti életterem közegének (el)változásával, illetve a jugoszláv és a vajdasági művészeti folyamatosság megszűnésének állapotával hozható kapcsolatba. De a tájunk soknemzetiségi együttélésére rátorló többségi nacionalizmus 1988-as felülkerekedése után, éppen az újvidéki eseményeket követő fejlemények vonalán muszáj követni a diktatúra és a háború tragikus periódusának vonulatát. Legelőbb talán a Dunán, víznek felfelé Hirosima-Vukovár; s a kicsiken csattanó, szerteágazó nemzeti elnyomatást, a szabadsághiányos leépítést s a visszahúzó társadalmi körülményekkel járó emberi-szellemi elszóródást, vagyis a lényegi eltűnés dimenzióját, mely szőnyeg alá söpört, elmérgesedett szerencsétlenségére, most valahonnan felülről, a mindent átható terjeszkedés hálózatának szférájából, a jelenkor kibogozhatatlan érdekei látszanak pontot tenni: a független egyéni gondolkodáson alapuló öntörvényű, rezisztensen a valóságra rákérdezni képes alkotásgyakorlat, valamint az általában véve a saját realitásából és azonosságából eredő, szerves kultúra gyökeres felszámolásával, a globális hatalmi központok civilizációt eltíró totalitása uralkodik el.

A művészet vége a Dunán. Festmény / akril, farostlemez, kb. 60 × 80 cm, 1986

„De a múlt tapasztalatainak birtokában szemtől szemben láthatjuk az igazságot: a leplezetlen önzés a személyiség elvesztését okozta, az emberi kapcsolatok jelentéktelen viszonyokra cserélődtek föl, és így van ez nemcsak az egyének, hanem a csoportok között is, és ami a legszörnyűbb, az ember elveszítette utolsó megmentő lehetőségeit arra, hogy visszatérjen a méltó spirituális élethez.”⁵

1988-ban, az Újvidékről Nyugat-Berlinbe irányuló elmenetelcm napjaiban, már a dohos raktárban, ahová ideiglenesen az elchetetlenített művészi munkám maradékdarabjait gyömöszöltem be, készítettem el talált tárgyak feldolgozásával *A tanítónő tájképe* című installációm, melyet egy évvel később, azaz 1989 októberében, a hamaros háborúba rohanó ország utolsó nagy kortárs művészeti szemléjén, a szarajevói *Jugoszláv Documentán* állítottam ki.⁶

Ez az igénytelen felépítésű installációm, a Szerb Népköztársaság egy festészeti eszközökkel átalakított, ötvenes évekbeli iskolai térképéből (kb. 110 × 170 cm, vászonra kasírozott papír / a tekeres végein, alul-felül lécekkel), valamint egy masszív keményfából, asztaloskézzel gyártott szobabútor-garnitúrájából származó barna, mintás selyemszövettel kárpitozott székből állt.

Az alternatív festménnyé átalakított, ám a földrajzi értesítéseit mégis felismerhető formában megtartott térképet, madzagra-szögre erősítettem fel, a Skenderija-központi kiállítástér falára. Az elébe helyezett szék lábaira pedig acélrugókat szereltem. Úgy, hogy az ósi bútordarab, már a legcsekélyebb érintésre is szünni nem akaró, himbálózó mozgásba lendült: főképpen azért, mert az ülőkéjére nehézzékként egy jóval korábban meglelt, krisztusi arca asszociáló kódarabot fektettem rá.

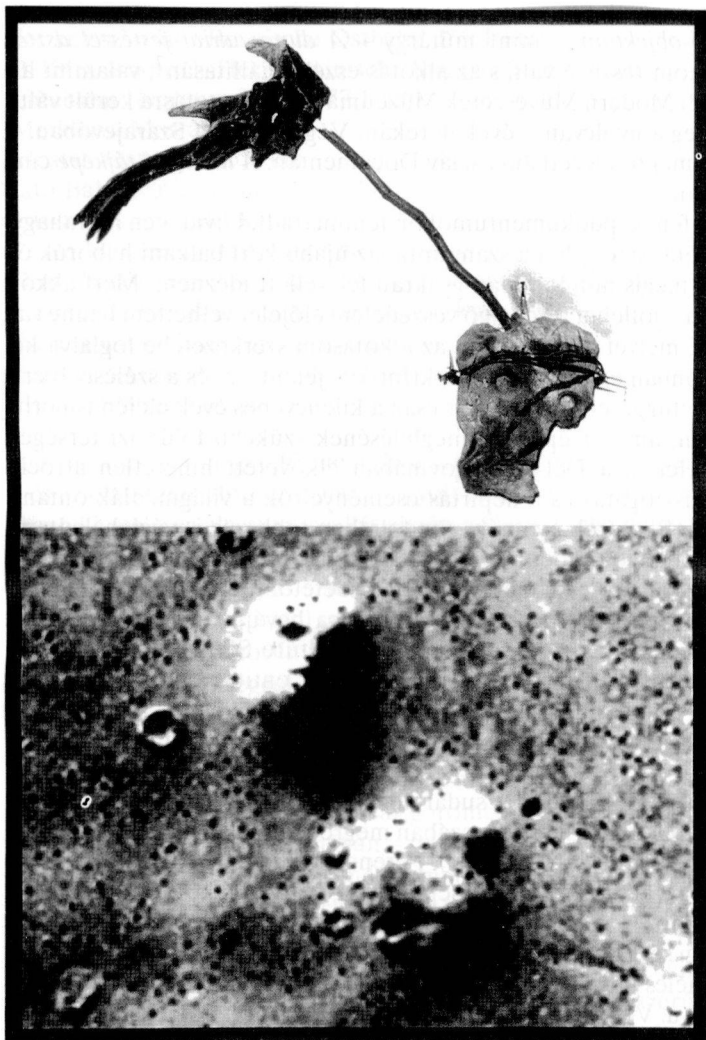
HART WIE STEIN

Mintha csak a sors tömör anyagából lenne megteremtve; egy a lelőhely környezetéből kiragadott (majdan minimális eszközzel műtárggyá átalakított) nyerskódarabnak fajtáját jellemző tulajdonságai, színe, súlya meg alakja van. S olykor visszafoghatatlan asszociatív erővel képes megihletni a képzeletet.

Jóllehet amúgy is, úgyszólván mindenki rendelkezik ilyen szuvenírrrel, a valahonnan felszedett sajátjával, de az én, később művészileg felhasznált *Kódarab-objektumomra* 1984-ben, a Bileća melletti mesterséges tó partján, az ősi helyéről, éppen a tó miatt áttelepített, XIII. századi Dobričevo ortodox kolostor közelében húzódó szakaszon leltem rá.

A daytoni békeszerződéssel ez a terület a boszniai szerb entitás fennhatósága alá került. A Trebišnjica folyó elrkesztésével 1966-ban létrehozott 18 km hosszú és 5 km széles akkumuláció vizének szintje nyaranta, az ottani szűrő hőségben, rendszerint erős apadással húzódik vissza a gáttal elzárt, egykor emberlakta völgy, illetve az elárasztott falvak mélye irányában. Ezáltal a kimosott hercegovinai karszt helyi mészkőmezői, mármint a tó környéki partsáv többszáz méteres kimosott övezetében a Hold vagy a Mars űrkutató felvételekről ismeretes élettelen, ám a maga nemében lírai tájaira emlékeztetnek.

A természetes környezetben elkövetett beavatkozással létrehozott vízgyűjtő medre, e nyaranta tehát elkielenedő kővilági peremterületén botladozva, a csontvázszerűen megmaradt növényzet, azaz a hasonlóképpen megkövesedett, kifejezetten szürke, holt bokrok és az aprócska holt fák megtört törzsmaradványai között pillantottam meg az „emberarcú” tárgyamat: az időtlen idők eróziós munkája kiképezte természetes „*ready-made*”-et. A *Krisztus-fej*zel azonosítható, kb. 30X20X15 cm-es arányokkal rendelkező antropomorf darab, anatómiailag tekintve a koponyacsontok alakjának felel meg, miközben a lelet felettébb meggyőző (el)torzult (arc)kifejezéséről – képzeletileg továbbgondolva a pusztá formán – akaratlanul is a kétségbeesettség, a gyötirelem, a test és a lélek szenvedésének szomorú érzetét / a pusztulás és a halál jelzéseit olvasni le.

*Fent: Kerekes László Kődarab-objektuma
(A tartozékaival, installációelem, kiállítási tárgy), 1984–1989
Lent: A Viking Orbiter űrszonda felvétele a Mars felületéről
(Az emberi arcra emlékeztető képződmény a bolygó Cydoniának
elnevezett térségében fekszik), 1976, NASA*

Az ugyancsak kimosott, Duna-parti fadarabokkal megtoldott, azaz módosított *kő-objektum* – mint műtárgy – *A duna–adriai festészet asztalai* című installációm részévé vált, s az alkotás eszéki kiállításán⁷, valamint a legelőbb a belgrádi Modern Művészetek Múzeumában bemutatásra került változatában jelent meg a nyolcvanas évek derekán. Végül pedig a Szarajevóban, 1989-ben utoljára megrendezett Jugoszláv Documentán, *A tanítónő tájképe* című installációmban.⁸

Bár e fényképdokumentumokon fennmaradt, Újvidéken hátrahagyott tárgy sorsa azóta ismeretlen a számomra, az újabb kori balkáni háborúk éveiben, a távolból mégis minduntalan gyakran fel kellett idéznem: Mert akkor régen – 1984-ben – jóllehet a közelgő veszedelem előjelét vélhettem benne *valamimód meglátni*, melyet a kód fokán, az alkotásom szerkezetébe foglalva közvetítettem. Azonban e kód lappangó, kriptikus jelentését és a szelcsebb értelemben vett összefüggéseit, persze már csak a kilencvenes évek elején ismerhettem fel tudatosan, amikor éppen a meglélésének szűkebb földrajzi térségében dülő hadműveletek, a Dél-Hercegovinában elkövetett hihetetlen atrocitások, az etnikai tisztogatás és a népirtás cseményeiről, a világmédiák ontani kezdték a híreket. S a hírek nyomán, gondolatban többször is végighaladtam a Krisztus-fejet ábrázoló kódarabommal azokon a még korábban keresztül-kasul jó néhányszor bejárt, ám már a kezdet kezdetétől fogva stratégiai jelentőségűnek megépített, sziklás karszthegyek oldalába bevált utakon (Land Rover / Republici Zavod za zaštitu spomenika kulture SR BiH); a tomboló frontok első vonalain – a mostanság több helyütt entitás- vagy országhatárokon – melyeket még a jugoszláv összeomlás előtti években a rég felszedett, néhai királyi-császári vasútvonalak szívós töltéseire aszfaltoztak rá.

igazodás éle mentén / sudár fenyőkből távirókarók / követik a szépség vonulatát / lettek szikes / hosszában megrepedt villanykarók / a sok nap forgása / kiszívta fekete kátrányukat / Ferenc Ferdinánd / Svojina Jugoslovenskih željeznica / kőbe zárt állomásépületek / hol vannak tetők tetején / hiányzó / gerendákhoz / vörös bánsági cserepek / rebbenő madárnak búvóhelyek / habsburgi sárga raktárak / kereskedése / mješovita roba / pásztori bakterházak / borotvaéles késsel hajszálvékonyra vágott dohány / Stolac Auslese / Cigarettenfabrik u. Verschleiss der bosnisch-herzegov. Landes-Tabakregie / megjelent a Madonna / még időben / korhadt deszkapalánkok / alagutak íves nyílásai ellen / talpfák / üzenik a gyűlölet állásai fészkeit / távlati pergőtűzben / beszakadt Európa / szegecses vashidak / szakadékokon / elfeledett mérnöki bravúrok / Mostar / Popovo polje / Zavala / cédrusok illata a törékeny csendben tengeri fuvalat / maró mérgeskígyók / ijesztő szamarak hangos köhögése / Slano / via Trebinje / minsko polje / Bileća / Dubrovnik.

- Boszniai keskenynyomközi vasutak (760 mm)
Boszniai keleti vasút / Bosnische Ostbahn 169,1 km:
1883 BHStB: Bosnisch-Herzegovinische Staatsbahn 697,4 km
– Narentabahn (Neretva vasút) 177,1 km
1885 Metković–Mostar 42,4 km
1888 Mostar–Ostrožac 65,9 km
– Spalato Bahn (Spliti vasút) 104,5 km
1893 Lasva–Travnik 30,1 km
1894 Travnik–Donji Vakuf–Bugojno 40,7 km
1895 Donji Vakuf–Jajce 33,7 km (Bugojno–Arzano–Spalato)
– Dalmatiner Bahn (Dalmáciai vasút) 214,0 km
1901 Gabela–Hum–Uskoplje–Zelenika 174,0 km
1901 Uskoplje–Gravosa (Dubrovnik) 23,0 km
1901 Hum–Trebinje 17,0 km

A bilećai mesterséges vízgűjtő medrében fekvő falvak egyikének-másikának házai és az elárasztás előtt épségben hagyott minaretjei a tartós szárazság éveiben, azaz a kivételesen alacsony vízállás idején, a tó tükörfelületének közepén kandikálnak ki, a történelmi múltjuk örvényeinek fenekéről felmerülve.

Algáktól talán, mind egységes szürke bevonattal (amit pontosan látni, a tűzerek guckere optikáján keresztül is), akárcsak az esős évszakokban vízlepte, szürreálisan konzerválódott növényzet őslényszerű kövületei. Szinte úgy, mint Ivo Andrić poétikai időtlenséggel megfogalmazott színhelyei, merednek felül a vízen, egy mostanra már mindenképpen kiradírozott világ lidérces emlékei. Önmagukban véve is metaforákként; hiszen a Trebišnjica-völgyi kis települések technikailag előidézett, reményteli szocializmus kori halálának e valamimód maradandó jelképeiben – a mulandóság gorombán, majd ciklikus forgással mindig egyre finomabban őrlő malmában – immár nemcsak az Oszmán Birodalom évszázadainak vagy a majdan messzemenő következményekkel rájuk cementezett Osztrák–Magyar Monarchia, világtörténelmileg döntő kimenetelű évtizedeinek üzenete konzerválódott.

Ivo Andrić (1892–1975), a hol bosnyák, hol szerb, hol horvát, de lényegében mégiscsak szerb nyelvű, realista-naturalista boszniai író nagyszerűségének erénye pedig abban rejlik, hogy a születés-halál örök feszítávján végigvezetett krónikaszerű novellaszorozataiban és a regényeiben, a neki kiszabott környezete keleties csapdáiban vívódó emberi jellem nemzedékből nemzedékbe áthajló, visszasságokkal teli drámájának elemzését, a bosnyákok, a szerbek, a horvátok, a törökök és a zsidók sajátos bosznia-hercegovinai közegének fókuszán keresztül sikerült az egyetemesség nagyságának színvonalára felemel-

nic. Az időben kavargó interakciók változásai nyomán, a sejtelmekkel átszótt materiában. Az érett nyárban beérik a történelem.⁹

A travniki származású Andrić a szarajevói merényletben tettes Mlada Bosna mozgalom tagja. A Monarchia-beli börtönök, majd a grazi doktorátus után, a Jugoszláv Királyság diplomáciai szolgálatába szegődik. Konzul Bukarestben, nagykövet Berlinben, és ilyen minőségben szerepel a hármasszerződés bécsi aláírásánál. Belgrád bombázása után azonban mégsem a svájci azilum lehetősége mellett dönt, hanem a megszállt Belgrádban való házfogságot vállalja. A háború után író, (poliglott) fordító; 1961-ben Nobel-díjat kap (*Híd a Drinán*).

A Berlinben jellegzetes négyemeletes bérházak tömbjeivel körülzárt udvar, amelyben lakom, a német újraegyesítést követő, egyre súlyosbodó globális válság valós valóságának következtében, kísértetiesen megüresedett: a mintegy százötven lakás elnéptelenedett. A nagyobbára munkanélküliekké vált hajdani lakók ki tudja hová költöztek el a városból, s a gondozatlanná, avagy inkább pompás urbán őserdővé elburjánzott kert szokatlan nyugalma felett esténként a vastag sötétség honol. Hiszen a nyitva felejtett, néha-néha szélcsapkodta ablakokból, kivéve a még mindig bérelt négy-öt lakáséból, esténként már nem látni fényeket. A közeli Tempelhof légikikötő kifutópályájára landoló gépek ugyan még mindig, itt alacsonyra ereszkedve, zúgnak el az elhagyott udvar felett, de a műtermem kitért ajtaja ellenére, néha hetekig senki sem tűnik fel a szemem előtt. Így a lépcsőházakhoz tartozó pincebejáratok izgalmas kihívást sugallnak a számomra, mert zavartalan lehetőséget kínálnak a se szeri se száma pincék hátrahagyott holmija legtüzesebb, mondhatni muzeális körütekintésére.

Ily módon *ütköztem Andrić szellemébe* is Berlinben, utóbb, utólag, balkánilag a teherviselés olvasatával megbékélve, amikor egy kiszuperált tárgyakkal zsúfolt, pókhálós földalatti zugban, az ónémet betűkkel nyomtatott *Berliner Volks-Zeitung* egy madzagos kötege került a kezem ügyébe. Bár a kifakult újságpapír érintésre töredezni látszik, a *Ciano gróf ma Berlinben* főcímű napilap 1939. május 21-én kiadott, vasárnapi számának második oldalán a *Német–jugoszláv Társaság alapítóiünnepsége a Repülősök Otthonában* című cikkére figyeltem fel: „A Német–jugoszláv Társaságot díszes ünnepséggel alapították meg szombaton a Repülősök Otthonában. Erőteljes érdeklődés mutatkozik a Németország és Jugoszlávia közötti személyes, kulturális és gazdasági kapcsolatok kibontakoztatására, mely serkentésére mind Berlin, mind Belgrád rendkívüli hangsúlyt fektet. Ezt a jugoszláv fővárosból érkezett számos vendég és a német nyilvánosság vezető személyiségeinek jelenléte juttatta kifejezésre. A vendégeket Körner államtitkár üdvözölte, különösképpen a jugoszláv kormány képviselőit, és a jelenlévőknek átadta Göring feldmarsall üdvözlését.

A sors, amely Németországot és Jugoszláviát szomszéd államokká tette, most a közvetlen együttműködést követeli meg. Körner államtitkár szívélyes szavai után Ivo Andrić jugoszláv királyi követ beszélt. Időbeli visszatekintéssel idézte fel, hogy már Goethe és Vuk Karadžić is, a két nemzet kulturális közeledésén szorgoskodtak, de a beszédének előterébe a követ a két nemzet közötti, évszázadok óta fennálló érdekeket s a gazdasági és a kulturális kapcsolatok fejlesztésének köteletségét helyezte. Egyben pedig a Jugoszlávia és Németország kapcsolatai iránti áldozatkészség fontosságát.

Utána Lorenz SS-vezérőrnagy mutatott rá azon személyes érzelmek jelentőségére, amelyek a két nemzet kapcsolatait jellemzik.”¹⁰

Prizrenka 9. / Belgrád / Ivo Andrić albérleti lakáscíme a II. világháború alatt / a Gestapo rendeletével korlátozott mozgásszabadság / jelenleg az alagsorban / a Swissair kirendeltsége.

JEGYZETEK

- ¹ Reprodukciók. *Híd*, 2002. 6., 818. oldal
- ² Kerekes László, *Recycling Memory. Napló*, Újvidék, 1994. augusztus 17., 14–15. oldal
- ³ Laszlo Kerekes: *Second hand* (interjú). *Híd*, 2002, 6., 811–819. oldal
- ⁴ Gerald Drews: *Traumsymbole von A bis Z*. Moewig, Rastatt, 1990
- ⁵ Andrej Tarkovszkij: *A megörökített idő. Áldozathozatal*. Osiris Kiadó, Budapest, 1998
- ⁶ *Jugoslovenska Documenta '89* Centar Skenderija, Sarajevo, 1989
- ⁷ *Asztalok*, Kerekes László önálló kiállítása az eszéki Ifjúsági Központban, 1987
- ⁸ *Mlada jugoslovenska umetnost*. Muzej Savremene Umetnosti, Fiatal jugoszláv képzőművészet, csoportos kiállítás a belgrádi Modern Művészetek Múzeumában majd a zágrábi Kortárs Művészeti Galériában, továbbá a ljubljani Modern Művészetek Múzeumában
- ⁹ Bori Imre: A kegyencnő regénye. Egy készülő Andrić-könyv részlete I. *Üzenet*, 1990. május, 397–400. oldal
- ¹⁰ *BVZ, Berliner Volks-Zeitung*. Sonntag, 21 Mai 1939, Deutsch-jugoslawische Gesellschaft, Gründungsfeier im Haus der Flieger (újságcikk, Kerekes L. fordítása).

PÓTLÁSOK BÁLINT SÁNDOR BIBLIOGRÁFIÁJÁHOZ

JUNG KÁROLY

Bálint Sándor (1904–1980) magyar néprajztudós, „a legszöggedibb szögedi” munkásságának bibliográfiáját Péter László állította össze: *Bálint Sándor munkássága. Bibliográfia. Szeged, 1974. A Somogyi-könyvtár kiadványai 17.* A mű adatgyűjtése 1974. január 11-én zárult. Bálint Sándor 1980. május 2-án Budapesten közlekedési baleset áldozata lett. *Pótlások Bálint Sándor bibliográfiájához* címmel ugyancsak Péter László egészítette ki a tíz esztendővel korábban elhunyt tudós műveinek könyvészetét: *Somogyi-könyvtári Műhely, 20 [1981], No. 1. 34.* Ugyanott Gyuris György tette közzé a bibliográfia folytatását: *Bálint Sándor munkássága, 1973–1981. Bibliográfia, a 35–45. lapokon.*

Szomorúan állapíthattam meg, hogy utolsó ismertetését Bálint Sándor gombosi népszokáskönyvemről írta, még 1980 elején, s a szöveg másolati példányát, saját kezű javításaival, el is küldte Újvidékre. Az ismertetés a Tiszatáj 1980. májusi számában jelent meg. A szegedi tudóssal néhány eszten-deje tudományos levelezést folytattam, többször is jártam nála a Tömörkény utcában. A vele folytatott levelezést valószínűleg közzé kellene tenni.

Halálhírének vétele után, mint a bibliográfiák alapján megállapíthattam, az elsők között írtam róla megemlékezést az újvidéki magyar nyelvű napilap-ban, május 15-én. Ez a nekrológ azonban elkerülte mindkét említett bibliog-ráfus figyelmét. (Herceg János és Bori Imre valamivel később megjelent nekrológját, melyeket egyébként a magaméval együtt jegyez a jugoszláviai magyar irodalom 1980. évi bibliográfiája, a két bibliográfus megtalálta.) Több-ször gondoltam arra, hogy az adatot Sándor bácsi emléke miatt közölni kellene Péter Lászlóval, bízva a bibliográfia esetleges folytatásában vagy újrakiadásá-ban. Ez azonban elmaradt.

Az idei Bálint Sándor-emlékév kiváló alkalom volt a napjainkig terjedő teljes bibliográfiája megalkotásához és kiadásához, ami meg is történt. Kár, hogy előkészületeiről nem tudtam, hisz az jó alkalom lett volna nekrológom adata és további másik két adat átadására a szerzők valamelyikének. Mert ezek ebből a többszörösen pótoltt és kiegészített összevont bibliográfiából is hiányoznak. (Vö.: Péter László–Gyuris György–N. Szabó Magdolna: *Bálint Sándor munkássága – és a róla szóló írások. Összevont bibliográfia 2004-ig*. In: N. Szabó Magdolna szerk. „A legszögédibb szögedi”. *Emlékkiállítás Bálint Sándor születésének 100. évfordulójára*. Szeged, 2004. Móra Ferenc Múzeum, 101–136.

A másik kimaradt adat tudósító cikk az egyik központi magyar napilapból. Szerzője nyilván ugyanaz az ifj. Lele József, aki ugyanabban az évben másutt is publikált cikkeket Bálint Sándor emlékének ápolása kapcsán. A magam újságcikk-gyűjteményéből került elő, s meglepődve tapasztaltam, hogy sem Bálint Sándor teljes bibliográfiája, sem pedig előzményei nem tartalmazzák. Nyilván szerzője is megfeledezhetett róla.

A harmadik mű, melynek adatai hiányoznak Bálint Sándor bibliográfiájából, egy mimeografált (stencilezett), forgalomba sohasem került (pesti) tanszéki kiadvány. Voltaképpen tárgy- és szómutató, mely Bálint Sándor egyik művében megkönnyíti a használók és kutatók tájékozódását, munkáját. Nem nyomtatott és terjesztett kiadvány tehát; majd eldöntik a könyvészet tudorai, hogy felvehető-e egy bibliográfiába. Létét azonban mindenképpen fel kell jegyezni, hisz Bálint Sándor életművének tiszteletét, jelenlétét bizonyítja az egyetemi oktatásban. Talán megfelelő revízióval újradiadásáról is gondoskodni lehetne.

A három pótlólagos adat tehát a következő:

1. Jung Károly: In memoriam Bálint Sándor 1904–1980. *Magyar Szó*, Újvidék, 1980. május 15. 132. szám, 12. p.

2. [Ifj. Lele József] (lele): A „legszögédibb szögedi”. *Magyar Nemzet*, 1989. október 3. 7. p.

3. *Mutató Bálint Sándor: Karácsony, Húsvét, Pünkösöd című könyvéhez*. Összeállította: Baksa Brigitta. Budapest, 1990. Előzmények és Tervek a Folklore Tanszékről. Sokszorosított szövegek és jegyzetek 182. [A sorozat címe és alcíme angol változatban is.] Folklore Tanszék, Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest. 59. p.

[A Mutató címének helyesírása az eredeti szerint!]

PÓTLÁS A PÓTLÁSOKHOZ

Úgy tűnik, Bálint Sándor bibliográfiája továbbra sem lesz lezárható, hisz – mint az alábbi adatok bizonyíthatják – alkalmi vagy rendszeres kutatásokkal további tételekkel gazdagítható. Mindkét alábbi adat jugoszláviai magyar vonatkozású.

4. Herceg János: Leányvári levelek. *Magyar Szó*, 1974. augusztus 18. 226. szám 8. p. – Ua. Herceg János: Összegyűjtött esszék, tanulmányok II. [Összegyűjtötte stb.: Pastyik László], Beograd, 2001. 205–206.

[BS életművének méltatása 70. születésnapja alkalmából, Péter László BS-bibliográfiájának megjelenése kapcsán.]

5. Káich Katalin: Levelek Konjović Milanhoz. *Híd*, 49(1985) No. 11. 1477–1481.

[BS levélrészlete 1980. március 7-éről felesége elhunyt alkalmából, valamint Bálint Sára levélrészletei Konjović Milanhoz annak festészetéről. A bevezetésben BS-ék és Konjović barátságának története. A közlést említi: Péter László: *Tiszatáj*, 41(1987), No. 8. 30. p.]

HATVANÉVES A MAGYAR SZÓ

EGY ÉVTIZED KRÓNIKÁJA

FISCHER JENŐ

Felemelő érzés olyan korszakról írni, amelyben az ember – Vörösmarty Mihályt idézve – „jól munkált földbe magot vet s várja virulását istene és munkája után”. Lelkesítő olyan időszakról szólni, amelyben a szülőföld, a társadalom gyarapodott, az állampolgár származásától, felekezettétől, világnézetétől függetlenül, tudása és képessége alapján érvényesült. Amikor büntetlenül a hitvány hitványnak, az alávalóság alávalóságnak nevezhető. Ilyenkor szárnyal a lélek, a gondolat, a toll.

Ez a történet azonban másról szól. Teljesen másról. Egy tisztos kort megélt újság történetének utóbbi egy évtizedéről, amelyben élethalálharcát vívta pusztá létéért, s ha nem is szűnt meg, elveszítette olvasóinak, újságíróinak nem jelentéktelen részét. A szüntelen agónia, dolgozóinak megalázóan alacsony, rendszertelenül, olykor féléves késéssel kiutalt bére rányomta bélyegét a színvonalra, elsorvasztotta a lelkesedést, a kezdeményezőkedvet.

A HATALOM SZÓCSÖVÉBŐL A HATALOM MOSTOHAGYERMEKE

Szerény ünnepséggel, de annál tartalmasabb, terjedelmesebb számmal emlékezett meg 1994. december 24-én a Magyar Szó fennállásának ötvenedik évfordulójáról. Egy évtized távlatából lelkesítőleg hat a témák gazdagsága, az érzékelhető küldetéstudat. A 48 oldalas jubileumi és karácsonyi kettős szám két mellékletet is magában foglalt, a még életben

levő egykori főszerkesztők felidéztek emlékeiket, az akkori, összesen hét vajdasági magyar lap főszerkesztői a sajtószabadságról értekeztek. Mindenki találhatott olvasnivalót a nagyszámú színes írás, riport között. Külföldre távozó, szülőföldjén maradó, tollát letevő, elhallgató újságíró sorakoztatta fel ércit.

Van valami hasonló a lap születésének és fél évszázados jubileumának időpontja között. Mindkét időszakban dörögtek az ágyúk. Kalapis Zoltán A Magyar Szó fél évszázada című kiadványában azt írta, hogy „a Magyar Szó első száma Szabad Vajdaság címmel 1944. december 24-én jelent meg Újvidéken, két hónappal a partizánok bevonulása után, amikor a közelben még állt a szerémségi front (. . .). Európa távolabbi térségeiben is dúltak a harcok. December vége felé a szövetséges hadoszlopok Németország határaihoz közeledtek, december 24-én pedig a Vörös Hadsereg megkezdte Budapest ostromát (. . .). A második világháború befejezéséig még öt véres hónap volt hátra.”

Ötven évvel később Horvátország területének egyharmadán, a szerb ellenőrzés alatti krajinák peremén időnként kisebb fegyveres incidensek robbantak ki, a nagyobb méretű összecsapásokat részben a nemzetközi erők, az UNPROFOR jelenléte gátolta meg. Ma már ugyanis tudjuk, hogy a viszonylagos nyugalmat Franjo Tuđman horvát és Slobodan Milošević szerb elnök szavatolta azzal, hogy többszöri titkos tárgyalásukon – mint atyai örökséget – testvériesen felosztották egymás között Bosznia-Hercegovinát, még határait is megrajzolták.

Milan Babić, a krajinák egykori elnöke a Milošević elleni hágai perben eskü alatt azt vallotta, hogy belgrádi számos tárgyalása közül azon döbrent rá, hogy milyen katasztrófa fenyegeti a horvátországi szerbséget, amelyen Milošević megmutatta neki a részletesen kidolgozott térképet: azon a krajinákat Horvátország területeként tüntették fel.

Maradjunk még az 1944 és az 1994 közötti hasonló eseményeknél. Kalapis Zoltán már idézett kiadványában azt írta, hogy 1944-ben „baljós, olykor tragikus hetek, hónapok következtek. November végén, december elején a német lakosságot táborokba zárták (. . .). A magyarok is nagy számban jutottak a táborlakók sorsára. Az itteni magyarságot a kitelepítés veszélye is fenyegette, az erről szóló politikai döntés megszületett, de az ország legfőbb vezetői végül is, főleg külpolitikai okok miatt, elálltak egy népcsoport kollektív megbüntetésétől”.

Ötven évvel később a magyarokat az elűzés veszélye fenyegette. Boszniában a bosnyák és a horvát haderő titokban egyre nagyobb mennyiségű fegyvert halmozott fel, fűtötte a visszavágás (a megtorlás) vágya, s ellentámadásra készült. A Ratko Mladić parancsnoksága alatt álló csapatokon a kimerültség, a harckészség csökkenésének, a fegyelmezetlenség jelei mutatkoztak. Egyre többen dobták el fegyverüket és dezertáltak.

Mindössze néhány hónappal a jubileumi szám megjelenése után a bosnyák és a horvát csapatok összehangolt, nagyszabású támadásba lendültek. A fegyvertelen, védtelen polgári lakossággal szemben kíméletlen, öntelt Mladićot meglepte a másik fél offenzívája, katonái fejvesztve menekültek, a szerb lakoságon a pánik lett úrrá, menekülésre készült. A más nemzetiségűek, felekezetűek tömegsírjain, kifosztott és felperzselt települések üszkén épült torzállam az összeomlás előtt állt.

Napjainkban azok, akik Mladićot hősként, kiváló hadvezérként dicsőítik, mintha elfelejtették volna, hogy az Egyesült Államok óriási nyomást gyakorolt Zágrábra és Sarajevóra, hogy állítsa le a hadműveletet, ne roppantsa össze a szerb hadsereget és bábállamot, mert ha milliók menekültek volna el, Vajdaságnak veszik az irányt, s elűzik otthonaikból a nemzetiségieket, a magyarokat is.

Mindössze tizennyolc kilométerre Banjalukától a támadást lefűjták. A vajdasági magyarság maradhatott szülőföldjén.

A két időszak harmadik hasonlósága a fűtőanyag és az áram hiánya. Kalapis Zoltán is beszámolt róla, hogy a lap megalapítói a téli zimanokban fűtetlen termekben dolgoztak. Ötven évvel később hat, nyolc, sőt tizenkét órára is megvonták az áramszolgáltatást. Szinte röstelllem lejegyezni az akkori hivatalos magyarázatot: „a hiány a túl nagy fogyasztás következménye”. Decemberben, a tél kellős közepén a XX. század vége felé fél ország sötétbe borult, s a hatalom még csak annyira sem méltatta alattvalóit, hogy valami ésszerűbb érvekkel szolgált volna.

A jubileumi számban megszólalt főszerkesztők közül Vébel Lajos nem a háború utáni nyomort emlegette. Arról panaszkodott, hogy „telenként állandóan didergek, ama nagyháborúban úgy megfáztam, hogy életem végéig nem tudok kigyógyulni belőle. Most meg ezek a fűtési zavarok súlyosbítják a helyzetemet”.

A két jelzett dátum között az óriási különbség az, hogy 1944 decemberében az új hatalom létrehozta a magyar napilapot, s támogatta megjelenését. Ismét Kalapis Zoltánt idézve „a frissen született napilap az antifasiszta harcban létrejött új világ gyermeke volt (. . .). Politikai döntés hozta létre, szóbeli utasításra jött a világra, úgy is mondhatnánk, hogy partizán módra”.

Ötven évvel később a hatalom az újság megszüntetésére, jobbik esetben időnkénti megjelenésére, valamiféle olyan közlöny kiadására törekedett, amely kizárólag a hivatalos álláspontot tartalmazta volna. Mint születéséről, erről sem készült jegyzőkönyv, dekrétum, nincs semmilyen írásos nyom. A hatalom szándéka azonban nyomon követhető intézkedéseiben, a lap életébe való durva beavatkozásában, kádereinek kinevezési kísérleteiben, az anyagi támogatás csökkentésében, időnkénti megvonásában, a Magyar Szó újságíróinak – a többi szerkesztőséghez viszonyított – aránytalanul nagyszámú katonai mozgósításában, amely abban az időben a megfélemlítés, az elűzés, az elhallgattatás leghatékonyabb eszközei közé tartozott.

A szélsőségesek, a fundamentalisták, a tartományi kiskirályok szándéka ellenére a Magyar Szó nem szűnt meg. Feltehetően a hatalom józanabb tagjai tartottak a nemzetközi felháborodástól, s körmönfontabb, alattomosabb módszert választottak. Egy lapra gyakorolt állandó nyomás, a kiskanállal adagolt pénzügyi támogatás hosszabb távon a leépülés, az elszürkélés veszélyével párosul.

A hatalom 1993-ban több mint féléves időszakra elhallgattatta az újságot, s ezzel megvonta az itteni magyarságot fontos szócsövétől. Kalapis Zoltán napjainkban is időszerű megállapítása, hogy „a Magyar Szó agóniához hasonló vergődés után talpra állt, s 1994 áprilisától újra rendszeresen megjelenik (. . .). Úgy mondhatnánk, hogy feltámadt poraiból. Ezzel azonban a körülötte és a benne összekuszálódott kérdések nem nyertek megnyugtató megoldást, napjainkban minden maradt a régiben, az élet egy fenyegető haláltusa árnyékában zajlik”.

Az ún. joghurtforradalomban győzedelmeskedett új hatalom és a Magyar Szó közötti kapcsolat érzékelhetően 1990 októberében mérgesedett el. Radoman Božović tartományi kormányfő megszemélyesítette garnitúra menesztette az 1989-ben kinevezett, a szerkesztőség támogatását élvező, a lap történetében legfiatalabb főszerkesztőt, Csorba Zol-

tánt, s helyére mást jelölt ki. A szerkesztőség ellenállt, az első támadást visszaverte: Csorba Zoltán továbbra is a lap élén maradt.

A győzelem azonban tiszavirág-életűnek bizonyult. Kalapis Zoltán a lap fél évszázadának történetét ismertetve úgy fogalmazott, hogy „a hatalom természetesen nem nyugodott bele a vereségbe, de a kialakult patthelyzetben sem sokra ment. S mint ilyenkor lenni szokott, megszületett a kompromisszum: Csorba Zoltán a lap budapesti tudósítója lett, főszerkesztői székébe pedig Kubát János került”.

E rendkívül szövevényes, nehezen áttekinthető, sakkviadalra emlékeztető személycseré körülményeit még ma is homály fedi, számos mendemonda kering róla. Miként és kiknek a támogatásával került a lap élére Kubát, e jó tollú, kiváló újságíró, a kommunista rezsim üldöztette? Vajon szellemi képességével és magatartásával érdemelte-e ki a hatalom bizalmát? Mivel magyarázható, hogy az olyan harcias, kemény fellépésű Csorba Zoltán máról holnapra engedékenynek bizonyult, s minden ellenállás nélkül átengedte helyét?

A lap megjelenésének ötödik évtizedéről megemlékező szám megszólaltatta a főszerkesztőket, s ez alkalmat nyújthatott volna, hogy Csorba Zoltán és Kubát János felfedjék a titkot a közvélemény előtt. Vagy ezt mellékesnek tekintették, vagy más okból, az előbbieket nem feszegették.

IDEOLOGIÁVAL SZENTESÍTETT GAZTETT

A sajtó egyetemes történetében példa nélküli, hogy az első szám vezércikkírója a fél évszázaddal későbbi ünnepi számnak is írást adjon. Ez történt Milovan Dilasnak, Európa első disszidensének esetében. Az ünnepi kiadvány mellékleteként újból megjelent a Szabad Vajdaság első száma, amelynek terjedelmes, több mint egyoldalas vezércikke alatt a Gyilász Milován név olvasható.

A négyoldalas újság Politikánk lényege felcímű, A népek testvérisége című hosszú bevezető írásnak több bekezdése ma már annyira elmosódott, hogy teljesen olvashatatlan. Dilas fejtegetéseiből annyi kiböngészhető, hogy akkori álláspontja szerint „a nemzeti kérdés igazságos megoldására való törekvés egyrészt törhetetlen akaraterőt kölcsönzött a megszállók elleni harchoz, másrészt igazolta az egész világ előtt (. . .),

hogy a mi időnkben is lehetséges a népek egyenjogúságát és testvériségét megteremteni az ország határain belül (. . .). Nem véletlen az sem, hogy egy év előtt Szlavóniában magyar zászlóaljat szerveztünk, s hogy ez a lépés példaként szolgált arra, hogy hogyan kell a magyar nemzetiséggel bánni. Nem lehet minden magyart felelőssé tenni Horthy és Szálasi bűneiért. Nem lehet felelőssé tenni és nem is felelős! Fasiszta gonosztevők és hóhérok a szerbek és horvátok, szlovénok és crnagoracok között is vannak (. . .). A nemzetiségeket pedig be kell vonni a faszizmus elleni küzdelembe; Jugoszláviát az ő földjükké tenni, s életüket hozzá kötni minden területen. Ez nem érhető el másként, csak úgy, hogy egyenrangú polgárok lesznek, ha tiszteletben tartják nemzeti és kulturális jogaikat, ha gazdasági, jogi és minden más vonatkozásban úgy járnak el velük, mint Jugoszlávia többi polgárával.

Mindaz, ami a magyarokra vonatkozik, vonatkozik az albánokra is. Mi nem tehetünk úgy, mint a régi Jugoszlávia, amely az albánokat az állam elkeseredett ellenségeivé tette (. . .). A régi Jugoszlávia elvette az albán földművesek földjét, bezáratta az albán nyelvű iskolákat és az összes albán kultúrintézményt. Ezt nem tesszük, mert nem felel meg népi célkitűzéseinknek (. . .).

Egészen más a helyzet a németekkel. A németek nálunk részesei voltak a hódító hadjáratnak. A megszállás előtt az ötödik hadoszlop különös szerepét játszották, nevezetesen valamennyien a hitleri Németország érdekében dolgoztak. A németeket érzelmi szálak nem kötötték a mi országunkhoz (. . .). A németek komoly akadályozói államunk belső konszolidációjának és nincs semmi jele, hogy ez a helyzet megváltozzék.”

Hat évtized távlatából is megdöbbentő, hogy Đilas milyen könnyedén, néhány hányaveti mondattal ítelt halálra egy teljes közösséget. Megfejtetetlen, mire alapozta feltételezését, hogy az itteni németek nem érezték szülőföldjüknek azt a területet, ahol születtek. Fél évszázaddal később a Magyar Szó ötödik évtizedét záró, a hatodikat megnyitó számban A háborús bűnökről című rövid tanulmánya sajátos önkritikának is tekinthető. Értekezésében ugyanis egyértelműen megbélyegezte az etnikai tisztogatást.

Azt fejtegette, hogy „a háborús bűnökről való okfejtés számomra az emberben rejtőzködő gonoszról való gondolkodás: a háborús bűn mindig holmiféle kváziegzisztenciális, kváziideológiai és vallási okokkal

ihletett és indokolt emberben rejtőző jelenség (. . .). Ami a háborús bűnököt illeti, nincs lényeges különbség a civilizált és primitív népek, a kisember és a képzett értelmiségi között (. . .). A háborús bűnözésben kétségkívül a köztörvényes bűnözők, a lelki szegények és a szerencsétlenek tűnnek ki, de nem ők a legveszedelmesebbek és a legfőbb bűnösök. A legfőbb bűnösök azok, akik ideológiájukkal szentesítik a gaztettet, akik a bűnözőket irányítják és a gonosztettet bizonyos »magasabb célok« érdekében jóváhagyják: az ártatlanok gyilkolása, pusztítása és irtása (. . .) az effajta ideológiák és célok szörnyűséges mivoltát bizonyítja (. . .).

A háborús bűn kétségkívül mindazoknak az értékeknek és sajátosságoknak a tagadása és megsemmisítése, amelyek az embert emberré tették. A háborús bűnt nem lehet igazolni, a háborús bűnösnek nem lehet megbocsátani (. . .). A háborús bűnösök megbüntetése nélkül manapság elképzelhetetlen a népek szabad szellemi összekapcsolódása, sem a háborús törvények megsértéséért felelős nemzetek humanizálása és erkölcsi megtisztulása: az emberi természetet nem lehet megváltoztatni, de féken lehet tartani az emberben rejlő alantas ösztönöket. Aki hódító szándékkal fegyvert ragad, legyen eleve tudatában annak, hogy a háborús bűnökért büntetés vár rá: ha nem börtön, akkor a gyalázat bélyege – és ez a legfontosabb – amelyet ő is, fajtája is visel, s a népe is kénytelen lesz elviselni, mert nem talált annyi erőt, hogy megfékezze a gonoszt.”

EGY HÁBORÚ ÍRÁSROKKANTJA

Azok az államilag gerjesztettek alantas ösztönök, az emberben rejtőzködő gonoszság szítása, amelyről Dilas értekezett, elnémította Engler Lajost, a kosárlabda-válogatott egykori oszlopos tagját, tapasztalt pedagógust. A vélt vagy tényleges liberálisok bukása után került a laphoz, s mint újságíró is megállta a helyét, s méltán került az élvonalba.

A külpolitikai rovat szerkesztője felkérte a már nyugdíjas Engler Lajost, hogy írjon az ötvenedik évforduló alkalmából. Amiért nem írok című írásában válaszolt. „Köszönöm, hogy eszetekbe jutottam, köszönöm, hogy hiányoljátok írásomat. Köszönöm, de nem írok, mert nem írhatok ezentúl sem. Mert megrokkantam. Nem tudom, van-e még rajtam kívül írásrokkantja e háborúnak, de én az vagyok.

S pontosan tudom azt is, mikor, hol és hogyan ért »találat«: vagy két esztendővel ezelőtt. Itthon. A karosszékemben. Olvasás közben. Telibe.

Egyik – hatalompártinak éppen nem mondható – fővárosi lapunk »aljas árulása« folytán. Felfedték ugyanis békés hazánk legharcedzettebb pártjának titokban tartott háborús taktikai utasításait. S ezekben többek között a következőket: »a harcok során elsősorban a gyerekeket kell megölni. Először, mert ez fáj az ellenségnek a legjobban. És másodsor, mert így a gyökereikben irtjuk ki őket«.

Nem hittem, nem akartam hinni a szememnek. Újra és újra elolvastam. Azt írta. Propaganda? Kezdttem jobban odafigyelni a »harctéri« jelentésekre: X. Y. szarajevói lakos elment élelmet beszerezni. Közben hároméves kislányát az ajtóban agyonlőtte egy orvlövész (. . .). Erre szerettem volna írni egy kommentárt (. . .). Előttem a tiszta papiros, kezemben a penna. És nem ment. Hiába igyekeztem. Állandóan az a »taktikai utasítás« jutott az eszembe. S a papiros fehér maradt. Az iron kiesett a kezemből. Megrokkantam (. . .).

Csak nézem az üres papirost, amelyről lelki szemeim előtt négy ilyen »célpont«, négy kisunokám mosolyog felém (. . .).”

ELVÁNDOROLTAK

„(. . .) Megyek, mert a mindent elsöprő kollektív örület jeleit vélem már magamon is felfedezni. Mert reggelenként a tudatom ébredése előtt görcsbe rándul a gyomrom, mert amikor a gyereket ébresztem az iskolába, azt kérdi, milyenek a mai hírek. Azt reméli szegény, hogy vége lesz a mindent elsöprő elmebajnak, s akkor nem muszaj elmenni (. . .). Nem bírom tovább a pusztítást, a pusztulást, a nyomort, az emberi szenvedést (. . .).

Elmegyek. Mert megöl a rettegés, hogy éjjel bekopogtatnak. Hogy elviszik a gyereket, akit a tenyeremen hordoztam, álmára vigyáztam, akit emberségre tanítottam, s vasárnaponként az ágyba vittem neki a reggelit, hogy fegyvert nyomnak a kezébe és megtanítják ölni, önmagából kivetkőzni, gyűlölni (. . .).

A vonat moccan. Örjítő pánik vesz erőt rajtam. Talán még nem indul. De igen. El az ínségből, a háborúból, messze a legdemokratikusabb választásoktól, a nyomortól (. . .).”

Gombás Gabriellának Elmegyek című írásából idéztünk. Egy a nagyszámú újságíró közül, aki úgy döntött, hogy más tájon kísérli meg boldogulását. A Magyarországtudató Tudományos Társaság gondozásában jelent meg a Fészekhagyó vajdaságiak című könyv, amelyben Surányi Zoltán, az Újvidéki Televízió producere, médiaszakértő Kényszerpálya (vagy) az Ígéret Földje? című tanulmányában 2000-ig elemezte az elvándorlás jelenségét. Megállapította, hogy „a szerencsétlenség, amely a vajdasági magyarságot a XX. század utolsó évtizedében érte, nem kerülte el az újságírotársadalmat sem. A kilencvenes évek elején, a délszláv háborúk kitörésekor sok vajdasági magyar újságíró kényszerült szülőföldje elhagyására. A társadalomnak ez a rétege különösen nagy nyomásnak volt kitéve már abban az időben, amikor a hatalom a háborút előkészítette, s hasonlóan reagált a fokozódó nyomásra, a nemzeti diszkriminációra, a kilátástalanságra és a létbizonytalanságra, mint a többi húsz–harminc ezer, egyes becslések szerint ötvenezer nemzettársa. Voltak, akik a katonai behívók elől menekültek, mások a politikai üldöztetés miatt, ismét mások a létbizonytalanság elől, és voltak olyanok is, akik a szakma becsületének védelmében mentek el, mert olyan helyzetbe kerültek, hogy csak a távozás és a szakma méltósága között választhattak (. . .).

A háború kitörése clindította a menekülthullámot. Először a férfiak távoztak. A katonai behívók elől menekültek külföldre, először csak Magyarországra, azzal a meggyőződéssel, hogy ha vége lesz a harcoknak, és amnesztiát hirdetnek a katonaszökevényeknek, visszatérnek. A harcok pedig csak nem lankadtak, sőt mindinkább kiterjedtek. A gazdasági helyzet napról napra romlott, a Televízióban és a Rádióban 1992 végén sok munkatársat, elsősorban a másként gondolkodókat, kényszerszabadságra küldtek, a Magyar Szó megjelenése rendszertelenné vált, és a rohamosan elértektelendő, késve érkező fizetésekből nem lehetett megélni. Tíz év alatt, 1990 és 2000 között 139 vajdasági magyar újságíró, szerkesztő, zenei szerkesztő, operatőr, fotóriporter, gyártásvezető, rendező és rendezőasszisztens távozott külföldre a tartományi jellegű magyar sajtószervekből (hatan előbb, a hetvenes, nyolcvanas években távoztak). Közülük csak négyen tértek vissza (. . .).

Több mint 110 újságíró, szerkesztő és közvetlen munkatársaik (lektorok, fotóriporterek, operatőrök stb.) hagyták el az országot. Bármilyen

szakmai csoport tagjai távoznak el ilyen nagy számban egy ekkora közösségből, mint a vajdasági magyarság, a közösség megéri. Hát még ha az értelmiség olyan rétegéről van szó, amely közvéleményt formált és befolyásolt; akiknek írásait naponta olvashattuk az újságban, hangjukat hallhattuk a rádióban és láthattuk őket a televízió képernyőjén (. . .).

Óriási érvágás volt ez a vajdasági magyar újságíráson (. . .). Hét főszerkesztő (közülük három az Újvidéki Televízió műsorigazgatója is volt hosszabb-rövidebb ideig) tűnt el pár év alatt a tartományi jellegű sajtóházakból (. . .). Számbelileg az Újvidéki Televízió vesztesége a legnagyobb (. . .).

Második legnagyobb vesztes a Magyar Szó. Ez érthető is, mert a Magyar Szó szerkesztősége volt a legnagyobb magyar szerkesztőség Vajdaságban, 1990-ben 165 alkalmazottal (. . .). A Magyar Szó a vajdasági magyarság legrégebbi és legtekintélyesebb sajtószerve (. . .). Az utolsó békeévben, 1990-ben 165 alkalmazottja van, ma, 2000-ben már csak 89, közülük 51 újságíró, 7 lektor, 3 fotóriporter, 8 tördelő-műszaki szerkesztő, 7 gépiró, 5 titkárnő és 8 hirdetésszervező. A Magyar Szóból 40-en távoztak külföldre, 33-an Magyarországra (82,50%), ketten Nyugat-Európába (5,00%), hárman a volt jugoszláv tagköztársaságokba (7,50%), és ketten a tengeren túlra (5,00%). Innen nem a háború első évében mentek el legtöbben, mint más szerkesztőségekből, hanem a Magyar Szó számára legnehezebb, 1993-as évben, amikor a lap papírhány miatt rendszertelenül jelent meg, és a hiperinfláció miatt elértéktelenedett 5–10 márkás fizetésekből már nem lehetett megélni (. . .).

A Magyar Szót nemcsak mennyiségi veszteségek érték, de a káderállomány képzettségi szintje is megromlott. Mint mindenhol, innen is a legjobban képzett középgeneráció ment el: sok jó tollú újságíró, akiknek már neve volt a szakmában, és fiatalok, akik ma a legtöbbet nyújthatnák. A kivándoroltak végzettségi struktúrája a következő: 25 (62,5%) egyetemi, 8 (20,00%) főiskolai és 3 (7,5%) középiskolai végzettségű foglalkoztatott, 4 (10,00%) kivándorolt iskolai végzettségéről nincsenek pontos adataink.”

HULLADÉKPAPÍRON

A nyomásgyakorlásnak számos formája lehet. A dolgozók megalázóan alacsony, rendszertelen, a létfenntartási költségeket nem fedező bérezésén kívül a hatalom kiskanállal adagolta a papírt, vagy irreálisan magas áron számlázta. 1995 februárjában címoldalon keretes írásban a szerkesztőség értesíti olvasóit, hogy „a Forum Nyomda nem tudott elegendő papírt biztosítani a Magyar Szó vasárnapi számához, ezért kénytelenek voltunk a mai Magyar Szót a megszokottnál kisebb példányszámban nyomtatni, és így a piacra is kevesebb került”.

Ugyanaz év októberében szintén elsőoldalas, sötét betűkkel közölt tájékoztató szerint „a Magyar Szó szerkesztősége már napok óta komoly papírgondokkal küzd. Az ország egyetlen papírgyára, a mitrovicai Matroz októbertől több mint duplájára emelte az újságpapír árát (ami nyomán azonnal drágult a napi sajtó is), ugyanakkor e fontos alapanyag leszállítása is egyre körülményesebbé vált: a munkások sztrájkot jelentettek be (. . .). A napokig tartó bizonytalanság után tegnap szerkesztőségünk egy aggasztó tartalmú telefaxot kapott, amelyben a Matroz sztrájkbizottsága értesíti a napilapok szerkesztőségeit arról, hogy az elkövetkező öt napban csökkentett mennyiségben fogja leszállítani számukra az újságpapírt. A Magyar Szó esetében ez rendkívül veszélyes a nagy példányszámú csütörtöki és vasárnapi újság miatt (. . .), mert ekkor egy-egy szám kinyomtatásához több tonna papírra van szükség, míg a sztrájkbizottság felosztási terve egy tonna napi átlagot sem irányoz elő”.

Végül a szerkesztőség tudatta olvasóival, hogy a lap a szokásos terjedelemtől eltérően 12 oldalon jelenik meg, „mégpedig hulladékpapíron, amit a Forum Nyomda kiselejtezett a normális termelésből. A mitrovicai papírgyárban már hosszabb ideje akadozik a termelés. A Magyar Szó, mint már annyiszor korábban, tegnap sem tudott újságpapírhoz jutni, ezért nyomtattuk hulladékpapírra a keddi újságot”.

ÖSSZEOMLOTT AZ ORSZÁG, ÖSSZEOMLOTT A FORUM

A cím esetleg megtévesztő lehet, hiszen természetes, hogy a kettőnek semmi köze egymáshoz, csak azért emeltük ki egy helyen, mert mindkettő csaknem egyidejűleg szűnt meg.

A Szövetségi Képviselőház mindkét tanácsa 2003. február 4-én hosszú vita után elfogadta Szerbia és Montenegró alkotmányos alapokmányáról és végrehajtásáról szóló törvényt, majd kikiáltotta a Szerbia és Montenegró Államközösséget. Ezzel formálisan és jogilag is megszűnt a délszlávok állama, amely 1918 óta létezett. Az ország történelmében hétszer változtatott nevet, 1992. április 27-én alakult meg a Jugoszláv Szövetségi Köztársaság, amely a felbomlott szövetségi állam két tagjából, Szerbiából és Crna Gorából állt.

Az új közösség két tagját jóval lazább szálak fűzték egybe annál a konföderatív államformánál, amelyet Szlovénia, Horvátország, Macedónia és Bosznia-Hercegovina javasolt a múlt század utolsó éveiben. A Slobodan Milošević vezette héják csökönnyösen kitartottak a központosított föderáció elmélete mellett, s az etnikailag megtisztított hadseregre támaszkodva fegyveres erőszakkal megkísérelték elképzeléseiket ráerőszakolni a többi tagköztársaságra.

E téveszme mérhetetlen veszteséget okozott emberéletben, anyagiakban, milliók kényszerültek szülőföldjük elhagyására. Pontosan még ma sem tudni, hány életet áldoztak fel e rögeszme oltárán, lakosságával együtt falvakat, városokat töröltek le a térképről. Nekünk nem adatott meg az a szerencse, s nem volt olyan bölcs vezetőnk, mint Mihail Gorbacsov és Vacláv Havel, akik az öldöklés megakadályozása érdekében támogatták a közös állam tagországainak függetlenségét. Mi Slobodan Milošević államában éltünk, s ez volt a büntetésünk.

Meglepő, hogy a Forum Holdingnak Magyar Szó Lapkiadó Közvéltalattá való átalakulása nem ment zökkenőmentesen, s viszonylag hosszú ideig elhúzódott. Az alapító, a tartományi parlament 2001 folyamán az összeomlás előtt álló Forum és a Magyar Szó talpra állításának több javaslatával foglalkozott. Lapunk 2001. december 15-én közölte, hogy „a Tartományi Képviselőház tegnap vita nélkül elfogadta a Forum-ház átszervezésére vonatkozó határozati javaslatot, mely szerint január elején két közvéltalat (a lapkiadó és a könyvkiadó), valamint egy társadalmi vállalat jön létre”.

Az újszülött anyakönyvi bejegyzése valami oknál fogva elhúzódott. A Magyar Szó 2002. február 11-i közlése szerint a cég bejegyzése a bírósági eljárásban elakadt. A bejegyzést végző bíró szavai szerint az

átszervezés megtorpanásának legfőbb oka, hogy a Forum Holding nem hangolta össze a belső aktusait a vállalatokról szóló törvénnyel.

Az illetékes bíróság végül is 2002. május 23-án bejegyezte a Magyar Szó Lapkiadó Közvéllalatot. A Forum 58 éves korában véglegesen összeomlott.

ALAPÍTÓCSERE

Csaknem egyéves huzavona, heves vita után, a nemzetiségi lapok többségének, néhány vajdasági magyar párt és civil szervezet tiltakozása ellenére a Tartományi Képviselőház 2004. június 29-i ülésén úgy döntött, hogy a tartományi alapítású kisebbségi lapok, közöttük a Magyar Szó, alapítási jogát átruházza a nemzeti tanácsokra, s ha frázisként is hangzik, nem alaptalan a megállapítás, hogy az alapítócserevel új fejezet kezdődött e vidéken a leghosszabb ideje megjelenő újság történetében. Németh Ferenc ugyanis Legtovább a magyar olvasók szolgálatában című 1996 szeptemberében közölt cikkében felhívta a figyelmet arra, hogy az 54. évfolyamával a Magyar Szó ezen a tájon a legkorosabb sajtótermék. Emlékeztetett arra, hogy „vidékünk közel másfél százados sajtótörténetében (. . .) két lapot minden bizonnyal külön hely illeti meg: a becskerekai Torontált meg az újvidéki Magyar Szót.

A Torontál tájunkon az első magyar nyelvű napilap volt (. . .). Utolsó száma 1944. október 1-jén jelent meg Beccskereken. Bánát egyik legjelentősebb lapja volt, amely (. . .) jobbára tárgyilagosan és színvonalasan tájékoztatott az eseményekről (. . .). Több mint fél évszázadon át volt tehát fáklyavívó, s állt az itteni magyarság szolgálatában: tudósított, tájékoztatott, vitatkozott, szórakoztatott – együtt élt olvasóival és osztozott is az itteni olvasótábor gondjaiban, örömeiben. Megszűnésével jelképesen le is zárult egy korszak, nemcsak sajtótörténetünkben, hanem vidékünk történelmében is. Egy új időszak vette kezdetét, s nem egészen három hónappal a Torontál megszűnte után, 1944. december 24-én (. . .) Újvidéken beindították a Szabad Vajdaságot (. . .), amely nem vállalt közösséget a két háború között megjelent vajdasági magyar lapokkal, (. . .) ám ennek ellenére is volt némi párhuzam az egykori Torontál és a Szabad Vajdaságból lett Magyar Szó között (. . .).

Mindkettő megbecsülést érdemel eddig betöltött szerepéért, hiszen egyik is, másik is nem (volt) csupán egyszerű újság, hanem társadalmi, művelődési stb. életünk fontos tényezője, mondhatnánk valóságos intézménye. Méghozzá szilárd alapú, tekintélyes, hosszú életű intézménye, amelynek szerepét, jelentőségét nem lehet és nem is szabad elhallgatni.”

Miként viszonyul majd az új gazda e becses, nemes termék iránt, véget vet-e a több mint egy évtizede elhúzódó agóniának, sikerül-e fellendítenie, tisztességesen, tárgyilagosan szolgálja-e majd a megfogyatkozott közösség és olvasóinak javát, erről már a következő krónikás számol majd be.

Éltet a remény, hogy elődjével ellentétben egy emberhez méltó kor történelmét és egy demokratikus, civilizációs értékrendszer szócsovének történetét örökítheti meg.

A Magyar Szó kiadásában hamarosan megjelenő könyv fejezete

TALÁLKOZÁSOK

VUKOVICS GÉZA

A *Magyar Szó* hatvan esztendejéből ötvenhat az enyém is. Ennyi idő alatt részben szerkesztettem, s láttam el mindenféle írással. Nem egykönnyen döntöttem el, hogy a sok-sok megszólaltatott, bemutatott író, művész közül kikre is essen a választásom, hiszen mindegyik újságírói, szerkesztői pályafutásom egy-egy állomását jelentette. Íme, mire jutottam az emlékek rövid felidézésében, nagyon sajnálva, hogy annyian kimaradtak a listáról . . .

JÓTANÁCSOK PISTIKÉRŐL

Nemegyszer megfordultam a lap egyik alapítójánál, Gál Lászlónál is. Hol egy sakkpartira, hol egy versért, hol pedig egy könyvért. Mert hát sakkozni, írni, könyvet gyűjteni roppant szeretett. S mindig Gombóc kutyájával várt dolgozósobájában. Önfeláldozó hitvesének, Böske néninek csak arra volt belépési engedélye, hogy behozza a gőzölgő feketekávéját. Azért is szívesen fordultam meg nála, mert olvasgatta írásaimat is. És mindig volt valami megjegyzése, amiből tanulhattam. Ha néha túl igényes is volt, nem bántam, mert valamit mindig elleshettem az újságírás fortélyáiból. Igaz, ennek megvolt az „ára”, mert hát rendszerint felolvasva legújabb versét, s nyilván kíváncsi volt „szerkesztői véleményemre”. Gyakran csak hebegtem, habogtam, keresve a szavakat, mert mint azt tapasztaltam, szinte elvárta a méltányolást. Hát nem okoztam neki csalódást, mert egyre jobb verseket írt. Ő meg jutalomként újságírói, írói tapasztalatairól beszélt. Főleg, amikor tengerentúli útjára készült,

a messzi Ausztráliába, hogy felkeresse rég látott bátyját. Közben rám bízta Pistikéjét, illetve azt, hogy népszerű alakjának egyik „életője” legyek távolléte idején. El is mesélte, hogyan csinálja ezt ő. Nos, mindennap átnézi az újságokat, a rádiót hallgatja, s feljegyzi a bizarr, érdekes, komoly és nevettető dolgokat, s mindezt aztán a maga módján kommentálja. Persze, ízcsen, humorosan, szatirikusan. Mindennek csatánója volt, hogy amikor visszaérkezett, átnézte az időközben megjelent Pistikéket, s a szerzőket megejnyézte, vagy megdicsérte. Örültem, hogy az utóbbiak közé sorolt!

KÉT VÁGÁNYON

Sohasem ittam pertut Majtényi Mihállyal, mégis tegeznem kellett. – Így szokás ez a szerkesztőségekben, kezdőkoromban engem is erre szoktattak – biztatott barátságosan. Én meg, mint tapasztalatlan újdondász, szinte beleizzadtam, amikor 1948 végén, alig húszévesen szóba elegyedtem a *Magyar Szó* egyik megbecsült alapítójával, a már befutott íróval, akinck akkori 47 életéve, valamint újságírói, írói múltja számomra végtelen tekintélyt jelentett. Így hát a Karinthy-féle köntörfalazással igyekeztem elkerülni a közvetlen megszólítást, amit ő, a kitűnő megfigyelő és emberismerő azonnal észrevett, s félretolva szájában a pipát, mosolyogva megjegyezte: – Csak bátran, idővel majd hozzám öregedsz! Egyébként megpróbáltam magamévá tenni mindazt, amit az újságírásról elmondott. Éspedig azt, hogy az újságíró főképpen arról írjon, ami őt is érdekli, méghozzá úgy, hogy saját magának is tetsszen. – Mert – fűzte hozzá – az újságíró ritkán lehet elégedett önmagával, ám erre kell törekednie, s akkor olvasója is elégedett lesz vele. Amikor akarva-akaratlan szerkesztővé avattak, úgy hozta tárcáit, novelláit, mintha felettese lennék. Némileg zavarba is hozott a rá jellemző derűs vagy huncut észrevételével, miszerint „a főnököket mindig tisztelni kell”.

Nem neheztelt, legalábbis ennek semmi jelét sem mutatta, ha az akkori zavaros időkben elsőbbséget kellett adni valamelyik közéleti „nagyás” végtelenül hosszú beszédének, felszólalásának, ami aztán felborította a szokásos laptervet, s nyilván kiszorította a „mellékes” dolgokat. Így azt is, amit Mihály bá rendszeresen, hetente legalább egyszer, papírra vetett. Mondani sem kell, hogy az akkor „fontos” szövegek már réges-rég feledésbe merültek, s megmaradt a legtöbb

„mellékes” színes írás, amelynek ő példamutató mestere volt. És megértően bólintott, amikor igyekeztem megmagyarázni, hogy így meg úgy alakult a helyzet. Amikor az írott szó, vagyis irodalom lexikális alakja lett, akkor is szívesen eleget tett az újságírás futószalagján beérkező napi feladatoknak. Mert ő mindvégig „két vágányon halad, az újságíróin és az íróin, hiszen ez a magyaroknál régi hagyomány” – világosított fel. – Na egyszer ezt megírom magamról is – fogadkozott néhanapján. – Képzeld el – folytatta elgondolkozva –, olyan lenne ez, mint valami életműtömb! Sajnos, melengetett terve nem vált valóra. De így is eleendő maradt az utókorra.

SZÓJAVÍTÁS

Hálás voltam Herceg Jánosnak, hogy szorgalmasan írta és küldözgette heti jegyzeteit, melynek betűhibáit szorgalmasan javígtattam, s ha valamiben nem voltam biztos, feltétlenül felhívtam, mert minden leírt szavát becsben tartotta. Főleg pedig gondolatait, gyakran rebellis véleményét. Egyszer, a hajdani toborzással foglalkozva, egy régi verbunkosból idézett: „A jó lovas katonának, de jól megyen dolga, Eszik, iszik a táborban, semmire sincs gondja . . .” Többször is elolvastam ezeket a sorokat, mert valami nem stimmel. Végül rájöttem: az eredetiben a „megyen” helyett „vagon” áll. Felhívtam, s közöltem vele észrevételem, ám ő ragaszkodott a „megyen”-hez. Tépelődtem, mit is tegyek, végül elhatároztam, autóba ülök, s felkeresem doroszlói víkendházában. Egy szó miatt. Persze, magammal vittem a kéziratot, no meg a megfelelő daloskönyvet. Hogy ne folytassam, a könyvvel a kezemben is alig tudtam meggyőzni, hogy ez egyszer tévedett. – Jól van, a fene egye meg ezt a „megyen”-t – mondotta, és saját kezűleg „vagon”-ra javította át. Majd megengesztelődve megdicsért buzgalmamért, s ott tartott a maga főzte ebédre: csirkeragura. Közben arról beszélt, hogy mindig is kötötte magát a papírra vetett mondanivalójához, s még a „vakbuzgó” politikai időszakban sem engedte meg, hogy belejavítsanak szövegébe. – Amit leírtam, kimondtam, ahhoz mindig is ragaszkodtam – szögezte le határozottan.

Erről egy más alkalommal magam is megbizonyosodtam. Mint Milan Konjović elválaszthatatlan barátja, nyilván ott volt a neves festő topolyai tárlatának megnyitóján is, melyet az akkori szokás szerint, társasvacsera követett. Ács Jóska elmaradhatatlan kísérőjeként én is ott voltam.

Néhány vacsorabeli spriccer után Herceg és Konjović összeszólalkozott az egyik kiállított képpel kapcsolatosan. Valami olyasmin, hogy az egyik festményen a búzatáblák között hány piros virág van. Szó szót követett, majd végül döntés született, hogy elmennek a tárlatterembe, s ott fejezik be a vitát. Nyilván velük tartott Ács Jóska, de még én is. Az ám, de a terem zárva volt! – Sebj! – kiálltotta Herceg, s nekirontott az ajtónak, amely nagy roppanással kinyílt. Bent aztán zajos magyarázkodásba kezdett a két zombori kiválóság, hogy aztán megbékélve összeboruljanak. De hajnalban megérkezett a teremőr, s a feltört zárat látva a rendőrséget értesítette. Nagy magyarázkodás után a hatósági szervek elvonultak, mert hát, hogyan is tartóztassák le Konjovićot, no meg Herceget, ki ezúttal is tanújelét adta annak, hogy ha igazáról van szó, a zárt ajtó sem akadály!

NOTESZ NÉLKÜL

Feszélyeztem magam, amikor Brezsán Gyula fotós kollégámmal felkerestük belgrádi lakásában Debreczeni Józsefet. Ugyanis nekem bedöglött a magnóm, Gyulának pedig a fényképezőgépe. Emellett szakmám minden csínját-bínját ismerő, annak minden műfajában jeleskedő, s íróként is babérokat arató egyéniséget kellett megintervjúvolnom. No meg akinek pesti tevékenységéről keveset tudtam, s aki szerzője volt a magyar irodalom egyetlen hiteles táborregényének, a *Hideg krematórium*-nak, amely nálunk is fogalommá vált. Hát kollégámnak sikerült működőképessé tenni gépét, ám az én magnóm továbbra is hallgatott. Szerencsére magammal vittem noteszom, golyóstollam. De amikor ezeket kivettem az asztalra, interjúalanyom sápadt, szikár arcán alig látható mosoly jelent meg, s halkan megszólalt: – Kedves ifjú barátom, mi lenne, ha jegyzőfüzete nélkül beszélgetnénk?! Hírlapíró koromban ezt gyakran megtettem. Egészen elhültem, mert ilyesmivel addigi rövid pályafutásom alatt még nem próbálkoztam. S most egy ilyen pedáns, alapos, szavait megválogató egyéniséggel folytatott beszélgetést véssém emlékezetembe, majd vigyem papírra?! Mi mást tehettem, feltettem az első kérdést. Ő meg halkan, de szerencsémre lassan válaszolt. Sőt, a többi kérdést meg sem várva mesélni kezdett életéről, munkásságáról, főleg pedig auschwitz-i élményeiről.

Csupa füllé válva odafigyeltem, miközben eszembe jutott: hála emlékezőtehetségemnek, az iskolában sohasem tanultam, mert egyből meg-

értettem, megjegyeztem magamnak tanáraink magyarázatát. Egyébként is beszélgetőtársam olyan érdekesen, tömören mesélt, csak a lényeges dolgokra térve ki, hogy követni tudtam gondolatmenetét. Sőt legvégül megismételte a vallomásának főbb mozzanatait. De azért a biztonság kedvéért, amint kikísért bennünket, az autóban előszedtem a noteszom, s buzgón jegyezgettem a hallottakat. Otthon aztán aggódva vártam, hogy milyen megjegyzést tesz a neki elküldött szövegre. Amikor az visszaérkezett, csak néhány javítás volt rajta, no meg egy rövid üzenet: „Elégedett vagyok, magából még lesz valami!”

CSAK AZ EMLÉK MARADT MEG

Hangya Andrással még középiskolás koromban találkoztam Szabadkán, ahol „propagandistaként” az egyik feladata volt, hogy lerajzolja a város „kiválóságait”, főleg dolgozókat, akik arcképét aztán a főtéren elhelyezett pannón függesztették ki. Magam sem tudom, hogy miért, talán mint jó tanulót és ifjúsági „aktivistát”, engem is a művészhez küldtek, hogy rajzoljon le. Amikor fölkerestem, szívélyesen fogadott, leültetett, s előszedte „szerszámaid”. Arcomat összehúzott szemével méregetve gyorsan „megörökített”, majd rajzát nézegetve ezt mondta: – Nem jó! Ezt tette második próbálkozásával is, s csak a harmadikat tartotta megfelelőnek. Ezt aztán megtartotta magának, hogy kifüggesse a főtéren. En ostoba, nem kértem el a „selejtet”. Mint ahogyan évekkel később, amikor Ács Jóskával együtt felkerestük zágrábi képekkel zsúfolt műtermében, sehogyan sem akartam elfogadni a festményt, amelyet nekem akart ajándékozni. Pedig a *Magyar Szóban* ő volt a legnépszerűbb művész, akinek rajzai, melyekkel a hozzá juttatott szövegeket illusztrálta, gyorsan eltűntek fiókomból, mert azt, kulcs híján, nem tudtam bezárni. Sőt egy alkalommal, amikor egy ünnepi szám szerkesztőjeként Újvidékre hívtam, hogy a kiválasztott szövegeket illusztrálja, a kész rajzok szőrénszálán eltűntek, amikor óvatlanul elhagyta a könyvtárat, ahol serényen dolgozott. Noha többnyire nyugodt volt, ez alkalommal dühös lett, mert előlről kellett kezdenie a munkát. Mondanom sem kell, ezeknek a rajzoknak is, szerencsére megjelenésük után, nyomuk veszett. Nekem meg csak a jeles festőnek mindmáig szép emléke maradt meg.

MŰSZAKI ZSENI

Sinkó Ervint újvidéki tartózkodása idején többször is felkerestem lakásán. Vagy azért, hogy kéziratot kapjak tőle, vagy pedig azért, hogy interjút készítsek vele. Többnyire figyelmesen hallgattam érdekes élményeit, mert ha könyvekben is beszámolt róluk, az élő szó sokkal hitelesebben hangzott. Mindig mellette volt elválaszthatatlan kísérelője, illetve minden viszontagságát vele átélő hitvese, s ha kellett, csendesen beleszólt férje elbeszélésébe, pontosítva az adatokat, helyeket, neveket, történéseket. Élményszámba ment ez, mert olyasmiket hallottam, amik a történelemkönyvekbe, irodalomtörténetekbe illettek. És ami külön meglepett, Sinkó Ervin sohasem kérte, hogy átnézzem a kész kéziratot. – Ez már a hírlapíró gondja – mondogatta, mivel megbízott bennem.

Elárulhatom, hogy mint „megbízható újságíró”, szerepet kaptam néhányszor személygépkocsijában is, melyet hitvese vezetett, éspedig nagy óvatosan, csak mereven előre nézve. Nekem is, mint alkalmi utasnak, a hátsó ülésen ülve, az ablakon kibámulva jobbra, balra kellett néznem, s mindig jelenteni, honnan közeledik idegen autó.

Egyik látogatásomkor szótlánul fogadott a kedves házaspár. Hamar kiderült, hogy miért. Fürdőszobájuk egyik csapja csöpögött, folydogált rendületlenül. Mikor megszólaltak, azt kérdezték, tudok-e valamilyen ügyes mestert, aki segítene a nagy bajon. Mivel otthon az ilyen csap- és hasonló ügyek hatáskörömbe tartoztak, megkérdeztem, hogy van-e franciakulcsuk, fogójuk, vagy egyéb szerszámuk. Erre csak összenéztek, s megrázták a fejüket. Egy kis gondolkodás után úgy döntöttem, hogy átnézek a közeli Vékás házba, ahol többször is megfordultam, mert jól ismertem a népszerű szabót, s csakhamar visszatértem egy franciakulccsal. Zavarban levő vendéglátóim jelenlétében jól meghúztam, szorítottam a megfelelő csavart, s lám csak, megszűnt a csöpögés. – Maga egy műszaki zseni! – mondta hálálkodva a háziasszony, s ezt hajtogatta búcsúzásakor is, amikor kikísért.

LEVIZSGÁZTAM

A józan önbecsülés. Ez volt az, amire B. Szabó György példát adott. Éspedig sok-sok találkozásunk alkalmával. Ugyanis mint a művelődési rovat, majd a *Kilátó* szerkesztője, mindig magam mentem el a beígért írásért. Mert nem csupán kéziratot adott, hanem tanácsot, ötletet is. Az

sem volt mellékes dolog, hogy mindig finom süteménnyel, kaláccsal is várt. Ám mielőtt átnyújtotta volna a gépelt szöveget, megmutatta, meddig jutott készülő absztrakt rajzával, amely a türelem műve volt, hiszen apró tollvonásokkal, félkörökkel szinte „szőtte” az elvontságukban is kifejező formáit. – Csak mondja, ha nem tetszik – nógatott, miközben arca belső feszültséget árult el. Persze, dicsérő szavakat mondtam, nem azért, hogy ne sértsem önérzetét, hanem mert valóban tetszett finom szövésű munkája, tiszteletet ébresztett aprólékos, kézügyességet próbára tevő fáradozása.

Nos, mindez után következett a „kiérdemelt” sütemény, kalács, amit figyelmes neje hozott be, aki amilyen gyorsan bejött, olyan gyorsan távozott is. A szokásos felolvasás sem maradt el. Ugyanis, mielőtt átnyújtotta volna kéziratát, azt lassan, minden szót hangsúlyozva, felolvasta. Közben szúrós tekintetét időnként rám vetette, hogy lássa: megelégedettség ül-e arcomon. Én meg állandóan mosolyogtam, hogyisne, jó, kitűnő írást vehettem birtokomba, melynek mindig is visszhangja volt.

Ezután következett a kötelező beszélgetés irodalomról, képzőművészetről, no meg a zenéről is, mert tudta, hogy ezen a téren eléggé járatos vagyok. Közben kérdeztetett is egyet-mást az irodalomról, s elégedetten bólintott, ha megfelelő választ adtam. Nem is sejtettem, mire megy a játék. Ez csak később derült ki, amikor egyszer azt mondta, hogy hozzam el indexemet. Mert hát a Tanárképző Főiskolán a magyar irodalom tanára is volt. Mikor végre az indexemmel jelentem meg nála, elkérte, és beleírt valamit. – Na, levizsgáztott! – mondta, miközben visszaadta a már szükséges értékeléssel betelt leckekönyvet . . . Levizsgáztam . . . Talán szerkesztésből is.

AZ „ÖNGYILKOS” ÍRÓ

Szirmai Károlyt fura módon ismertem meg személyesen. Amikor egyik beküldött kézírata két nap múlva sem látott nyomdafestéket, mert egy pártkongresszus tengernyi unalmas anyaga kiszorította a lapból, előbb telefonon felhívott, s idegesen, remegő hangon azt közölte velem, hogy végez magával, ha írása rövidesen nem kerül sorra. Persze, kissé megijedtem, mert ilyen fenyegetéssel még senki sem szorított sarokba, s megígértem, hogy mielőbb közlöm sötét hangulatú elbeszélését, amely egyébként eléggé elütött, ellentétben állt az akkori derűlátó pártszöve-

gekkel. Mivel az írás másnap sem jelenhetett meg, harmadnap megjelent személyesen maga az író. Rám meresztette sokdioptriás szemüvegén át röntgenszemét, s reszkető, de azért erőteljes hangon megkérdezte, hogy számíthat-e rám, vagy pedig teljesíti baljós fenyegetését. Egészen megdöbbentett, s zavaromban azt ígértem, mindent megteszek, hogy ne hagyjam cserben. Kissé megnyugodva távozott, én meg azonnal az akkori főszerkesztőhöz siettem, s elmagyaráztam neki, hogy miről van szó. Megértően bólintott, s helyet sorított a Szirmai-írásnak, amely, mint mondtam, rémlátásával is többet elárult helyzetünkről, mint a terjen-gős pártdokumentumok.

A PIPACSONK HANGULATA

Csépe Imre kéziratait, bevallom, az olvasók követelésére is, akik élvezték a földhözragadtakról írt karcolatait, elbeszéléseit, verseit, rendszeresen közöltem a *Magyar Szó* hasábjain. Emiatt aztán megróttak az egyik szerkesztőbizottsági ülésen. Én nyilván a szerző védelmére keltem egyebek között azzal érvelve, hogy ő az egyetlen szürrealista írónk. Erre kollégáim elhallgattak, csak egyikük kérdezte, hogy mire alapozom állításom. – Hát nem olvastátok legutóbbi novelláját, amelyben a szürről írt?! Szavaimat néma csönd, majd nevetés követte. Így aztán továbbra is, persze ritkábban, helyet adtam a „szürrealistának”. Akivel, nagy szomorúságomra pár nappal halála előtt találkoztam otthonában. Boldog volt, mert saját házában lakhatott, ahol disznót is vághatott, sőt egy szőlőcske birtokosa is lett. – Kiskomám – ült fel nagy nehezen ágyában –, saját receptem szerint főztem barackpálinkát, magostul, hogy finom kesernyés íze legyen . . . És megajándékozott egy üveg pálinkával, amelyet gyors távozása után szinte ereklyeként őriztem. És búcsúztatásakor a sírjára a búzatáblák között szedett pipacsokat helyeztem. Annak tudatában, hogy utána senki sem fog olyan érdekesen, megrendítően, csupa érzéssel írni a nagy piros virágú „gyomnövényről”.

KRISZTUS KÖNNYEI

Úgy döntöttünk, Ács Jóska meg én, hogy olaszországi élményeinkről, benyomásainkról könyvet írunk. Éspedig a szöveget többé-kevésbé én, az illusztrációkat pedig nyilván útitársam készítené. Harminckilenc esztendővel ezelőtt, 1965 tavaszán beszélgettünk erről buzgón, miután három hétig a csizma alakú államot jártuk. Végigmentünk a „száron”,

és megcsodáltuk Velence, Milánó, Róma, Nápoly és más városok látványosságait, megtekintettük azok múzeumait, képtárait. A csizma orráig jutva átkeltünk a régiességektől zsúfolt Szicíliába is. Legelőbb Palermóba, majd Agrigentóba, Siracusába látogattunk, ahol egy pillantást vethettünk három vizóriásra, a Jón-, a Földközi- és a Tirrén-tengerre. Amikor megérkeztünk Siracusába, az állomáson néhány fiáker várakozott. Mintegy félórás alkudozás után engedtünk egy idős konfliktulajdonos csábításának, ki feledhetetlen kocsikázást ígért. A legmeggyőzőbb érve az volt, hogy Jóska szerint nagyon hasonlított a lexikonillusztrálók Arkhimédészére, a város hajdani fiára, ki itt találta fel a pit, a vízbemártást és a csigasort, s magabiztosan kijelentette, hogy kimozdítja a Földet a helyéből, ha egy szilárd pontot adnak neki.

Megtekintettük Diogenésznek, a filozófusnak visszhangjáról ismert barlangját, Athéne istenasszony templomát, a görög színházat, ahol egykor Plátón is ült, továbbá a romvár alagúthálózatát. Megbámultuk a korszerű érdekességeket is: a nyakkendő áruló majmot, a ház előtti heverőn szundikáló házaspárt, a szabad ég alatt miséző papot. Majd megálltunk egy külvárosi kocsmánál, hol egy maffiagyánús, szörnyen kancsal és sántikáló kocsmáros fogadott bennünket. Előbb spagettit hozott, majd borait kínálta. Gyengébb, majd erősebb itókat öntött a decis poharakba. Juhsajtot is felszolgált, hogy felszívja az italt, nehogy gyorsan a fejünkbe szálljon. Mikor már azt hittük, hogy jobb bora már nem akad a pincében, büszkén bejelentette: – Most következik a Lacrimea Christi (Krisztus könnyei). Közvetlenül a Vezúv lankáiról érkezett! Már kissé mámorosan ittuk a világhírű erős vörösborot, és arcunk hasonló színt vett fel. Jóska vidáman jegyezte meg: – Ettől az isteni nedűtől egyenesen az égbe szállunk! – De aztán nagy nehezen csak a fiákerbe szálltunk. – Mindezt meg kellene rajzolni, meg kellene írni! – lelkesedett Jóska. Sokat dédelgettük ötletünket, s gyakran emlegettük későbbi közös utazásaink alkalmával. Így, amikor a szerbiai kolostorokat kerestük fel, vagy amikor a zágrábi, ljubljanoi, belgrádi, szabadkai, zentai, topolyai s más helységbeli kiállításokra mentünk. Bevallom, ezeken a kiruccanásokon tanultam a legtöbbit a képzőművészetről, a szem elé táruló e világi szépségekről. Persze, Jóska lelkes és alapos magyarázatának a segítségével.

Ezért is emlékezek leginkább rá, közös újságunk, a *Magyar Szó* megjelenésének hatvanadik évfordulója alkalmából.

ÜDVÖZLET A BÖRTÖNBŐL

NÉMETH ISTVÁN

Egy szerkesztőségi nagytakarítás alkalmával akadt a kezembe az a boríték s benne az a részben kézzel díszített üdvözlőlap, amelyről itt szólni szeretnék, ha a megilletődöttségéből szavakat tudnék találni. Mert vannak esetek, amikor ez nehezen, vagy egyáltalán nem megy. Nincs mindenre megfelelő szavunk. Ilyenkor elnémulunk, dadogunk, levegőért kapkodunk, mint a fuldoklók.

A *Magyar Szó*, mert annak a szerkesztőségében történt a titkárnő által végzett nagytakarítás, tehát a *Magyar Szó* 2004. január első napjaiban – így egy kicsit megkéscve – karácsonyi s egyszersmind újévi üdvözlőt kapott a posta útján. Sok más hasonló üdvözlettel egyetemben. Pártelnököktől, miniszterektől, diplomátáktól s úgynevezett egyszerű olvasóktól. A titkárnő bizonyára mind számba vette, beszámolt róluk a főszerkesztőnek, külön kiemelve az úgynevezett fontos, számontartott személyektől érkezett üdvözleteket, dísztáviratokat. Aztán mind belekerült egy nagy dobozba. Év vége felé pedig onnan – mert minek őrizni tovább őket – a papírkosárba. Hiszen nemsokára érkezni fognak az új üdvözlőlapok és dísztáviratok a *Magyar Szó* hatvanadik születésnapjára, helyet kell csinálni részükre.

Hogy a véletlenül megmentett boríték a benne lévő, részben kézzel színezett üdvözlőlap ez év január első napjaiban érkezhett a szerkesztőségbe, az abból állapítható meg, hogy a küldeményt a múlt év utolsó napján adták postára, a postabélyegző tanúsága szerint 2003. XII. 31-én, amit, tekintettel az újévi ünnepekre, néhány nappal később kézbesítettek.

A részben színezett üdvözlőlapot Sremska Mitrovicán adták fel egy, a sokobanjai Morava nevű szálloda emblémájával ellátott fehér borítékban. A feladó F. Norbert MB 4519. K. P. Z. I. 22 000 S. Mitrovica, Fruškogorska b. b. volt. A titokzatos három betű, a K. P. Z. alighanem, magyarrá fordítva, büntető-javító intézetet rejt magában, vagyis ahonnan a levél érkezett, annak, minden szépítgetés nélkül, börtön a neve.

Felbontva a borítékot, mert felbontva jutott el hozzám az említett szerkesztőségi nagytakarítás alkalmával, rögtön világossá vált előttem, hogy nem a börtönigazgatóság üdvözli a *Magyar Szó* szerkesztőségét, hanem – s ezért itt ez a nagy fölhajtás – a börtön, vagy ahogy a feladó a saját rabtársai nevében írja: „a büntetőintézet magyar ajkú lakói”.

Éspedig így, ebben a sorrendben: F. Norbert, Ng. S., N. Mátyás, Cs. László, Á. Rudolf, H. István, M. Fábián, Cs. Lajos, B. S., F. János, T. Boban, L. Imre, S. Róbert és V. Menyhért.

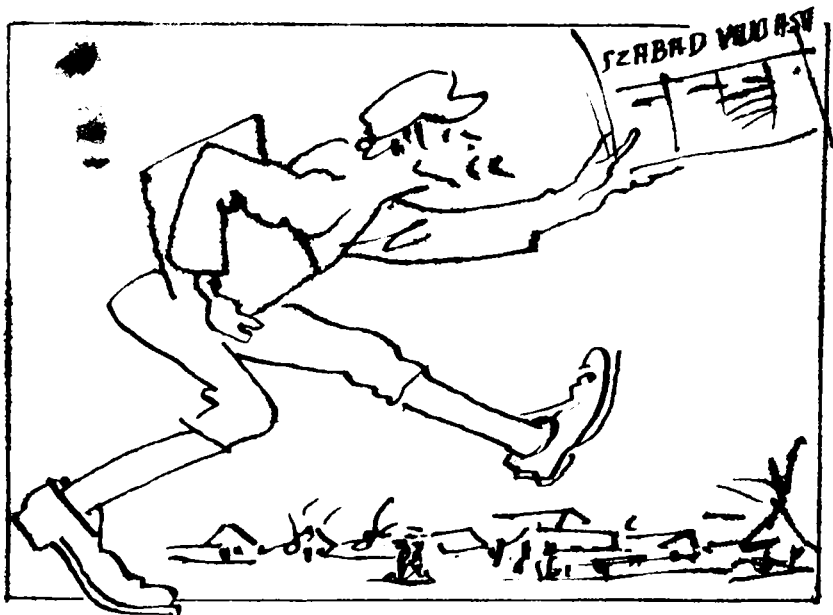
Ők ugyan a teljes nevükkel kívántak a szerkesztőségnek „kellemes karácsonyi ünnepeket és sikerekben gazdag, boldog új esztendőt”, de mi nem kértünk tőlük erre felhatalmazást, nem is az volt a célunk, hogy itt teljes névvel szerepeljenek, hanem, hogy ne maradjon nyomtalanul egy börtönbéli üdvözlét, ami üzenetként is felfogható, miszerint egy nem irigylésre méltó intézet lakóiban, esetünkben magyar ajkú lakóiban is megvan, munkál a szépre, a jóra való törekvés, talán még erősebben, mint azokban, akik valamiféle javítóintézet falain kívül élnek, s éppen ezért néha megfelelkeznek arról vagy nem érzik szükségét, hogy kifejezzék rokonszenvüket, ragaszkodásukat, szeretetüket azok iránt, akikkel tartoznak.

Ha annak idején, egy évvel ezelőtt került volna a kezünkbe ez a nem mindennapi üdvözlét, fölkerestük volna a szóban forgó intézet magyar ajkú lakóit s megkérdeztük volna tőlük, mi indította őket arra, hogy jókívánságukat – a hozzátartozóikon kívül – a *Magyar Szó* szerkesztőségének is elküldjék?

Így viszont csak találgathatunk.

Hacsak valakik nem így akarták megtréfálni a meglett korba lépő *Magyar Szót*, amelyről elképzelhető, hogy lassan akár a börtönlakók lelkében is magyar szóként ver visszhangot. Mármint a magyar ajkú börtönlakóékban.

Hatvan év alatt rengeteg levelet kapott a *Magyar Szó* olvasóitól, mind a lap barátaitól, mind ellenségeitől. Dicsérőt, magasztalót, biztatót, bírálót, gyalázkodót, mindenfélét. Engem ez a börtönből érkezett igencsak szokványos fogott meg a legjobban. Már-már meghatódtam fölötte. Pedig könnyen elképzelhető, hogy a tizennégy aláíró nem azért került börtönbe, mert egytől egyig ártatlan volt. De amikor ezt a levelet írták, mind azok voltak. Talán öreg vagy öregedő fejjel is gyerekek, akik valakinek, valakiknek örömet próbáltak szerezni. Egy pillanatra talán úgy érezték, ezáltal kalickából szabadulnak. Rabkalickából.

Ács József (1914–1990) rajza

KÖDBEN

CSORBA ISTVÁN

Igen, 2005 januárjában lesz hatvan esztendeje, hogy ott a faluszélen versenyt futottam a Széllal. Földről fújt, északról, onnan, ahonnan mindig, télidőben meg éppen hideget lehel a tájra a természet játéka.

Futottam, hogy elkapjam azt a konyharuha nagyságú papirost, amit úgy görgetett a Szél – néha-néha fel is kapta –, mintha tudtomra akarná adni, hogy nem nőttem fel a feladathoz. Igaza is volt, mindössze tízéves voltam akkor, a Szél pedig, a ravasz fickó, valamivel korosabb lehetett, s noha széllébéleltként tartották számon már akkor is, élettapasztalata két-három lóhosszal előbbre járt mint az enyém.

Egyszer csak fordult a kocka. Mindössze félméternyi hiányzott, hogy lecsaphatok rá. De hirtelen, mintha csak lába támadt volna, vagy inkább szárnya, elrugaskodott a fagyos ugartól és hoppá, átlibbent egy – talán két méter széles lehetett – árkon, ahol teljes biztonságban érezhette magát.

Legalábbis egy ideig; talán öt-tíz percig. Mert ennyi idő után én voltam lépésen, jobban mondvá ugráson, az árok túlsó partját megcélzandó. Lándolásom helye azonban közelebb esett az árok medréhez – benne hártyszerű jeget varázsolt a januári zimankó –, mint a partjához. Mégsem volt sikertelen ez a vállalkozás, mert a múlt nyár nevelte kórókba kapaszkodva lecsaphattam zsákmányomra, a Szabad Vajdaságra.

Ha egy esztendővel később teszem, már Magyar Szóra vadászhattam volna, mert időközben nevet változtatott, csakúgy mint szerb nyelvű testvérpárja, amely Slobodna Vojvodinából lett Dnevnik. Más kérdés,

hogy egy esztendőre rá már nem lett volna szükségem ilyen kalandra, mert ahogy valamelyest kerékvágásba került a lapterjesztés, előfizettünk a Magyar Szóra. Csakúgy mint korábban a Torontálra. Akkor már nem a Szél „terjesztette”, hanem Harangozó Pista bácsi kézbesítette az előfizetőknek, az alkalmi vásárlókat pedig azzal csalogatta utcára, hogy három-négy percenként megeresztette a hangját, hogy: „Madár szó”! Igen, beszédhibás lévén az öreg, Madár szóra keresztelte a lapot.

És most – képzeletben és nem árok mellett – ugorjunk egy nagyot. 1957-et mutatott a naptár, július havának 23. napját, amikor a Forum Palota bejárati ajtajának a kilincsére először tettem rá a kezem. Huszonhat esztendőre rá, 1983. július 1-jén aztán „levettem a kezem” erről a kilincsről, hogy a szabadkai 7 Nap redakciójának kilincsét „markolásszam”. Nos, e két dátum közé kellene most írnom kétszáz sornyi valamit, az én Magyar Szó-s életemet. Látom, érzem, nagy fába vágtam a fejszét. És talán meg sem írom, ha Németh István, az író-újságíró – aki állítólag barátom – telefonon keresztül megannyiszor rám nem rivall: „Ülj le, és írjad!” Majd egy napra rá lányít a szövegen: „Írjad, mert bent nagyon várják már a kéziratodat. Ki-kilesnek a Híd ajtaján, hogy . . .” Ezután két napig csend honol. Örülök is szerfelett, hogy most már meg sem kell írnom, mire olyasvalamit kiabál a telefonba, barátságunk forog kockán, ha . . .

Jól van, no, kezdem, szánom rá magam a „favágásra”.

Fentebb azt írtam, hogy 1957 júliusában a Forum ház kilincsére tettem a kezem. Az a teljes igazság, hogy akkor még nem volt Forum, néhány hónapra rá született meg a nagy kiadóház az összes kisebbségi lapok, valamint a könyvkiadó egy és ugyanazon „akolba” való terelésével. Bátortalanul tettem a kezem a kilincsre, és rögtön le is kaptam onnan; hirtelen olyan érzés kerített hatalmába, nem lehet igaz, hogy a Magyar Szó ilyen impozáns székházban kapott helyet. Fordultam tehát egyet, hogy távolabbról, az utca másik oldaláról is szemügyre vegyem, jó helyen járok-e vajon. Mint csakhamar kitudódott, jó helyen jártam. Magabiztos léptekkel „törtettem” hát a bejárat felé, ahol akkora volt a nyüzgés, mintha légitámadástól tartana a sokadalom. Pedig nem történt egyéb, minthogy 300 méterrel odébből, a Jovan Đorđević utca sarkáról egy „egérlyukból” költözöködött a Magyar Szó a fentebb vázolt palotába. Valóban, olyannyira leírhatatlan volt a zűrzavar, hogy az én tájékoztat-

lanságom nem nagyon ütött el az irodai bútorokkal futkosó hordárokétól. S ez, mi tagadás, fokozta magabiztosságomat, különös tekintettel arra a körülményre, hogy engem a főszerkesztő kéretett ide Szabadkáról, az ottani fiókszerkesztőségéből, ahol már úgy másfél hónapja lábatlantokdtam. „Vébel látni akar”, ezzel bocsátott útra a szabadkai főnök.

Az első emeleten aztán „hanyag eleganciával” – ilyennek képzeltem az újságírókat? – odavetettem valakinek: „Vébel Lajost, a főszerkesztőt keresném . . .” Mire az illető: „Ott ül a pipás”, mutatott rá a sok ajtó közül az egyikre.

Valóban ott ült pipástul, mindenestül. Vagyis: fehér vászonnadrágban, ugyanolyan cipőben, halványkék ingben, melynek egyhangúságát vörös nyakkendő törte meg; a nyakkendőn sziget, a szigeten pálma, a fa alatt pedig egy színes bőrű hölgyemény kissé hiányos öltözékben . . .

– Te, ezzel a költözködéssel úgy össze van szarva itt minden, hogy le sem ültetek. Megyünk egyenesen a nagy szerkesztőségi szobába, hogy lássad, miként funkcionál majd ez a modern amerikai deszkrendszer – szűrte a szavakat a pipaszár mellett Vébel. Menet közben aztán odaszólt Smidt Máriának, a titkárnőnek: – Légy szíves, Csorbának írdál ki egyapidíjat.

Neveléses, vagy inkább röhejes, hogy még aapidíjat is szóba hozom. Mégse kerülhetem meg, mert akkora összeg lapult a kék borítékban; hogy amikor elhagytam a palotát és belepillantottam, úgy volt, hogy visszafordulok, mert annyi pénzapidíj gyanánt sose volt „zsebkendő sarkába kötve” nálam. Hogy mégse mentem vissza, abban alighanem az játszott közre, hogy a Báni Palota környékén összefutottam Lázár Lajos adai barátommal. Nyomban meg is hívtam ebédre, hogy ne húzza már a zsebemet ez a rengeteg pénz. A Putnikban, a legelőkelőbb étteremben ültünk asztalhoz, hogy az 50-es évek diákmenzájához szokott gyomrunkat próbára tegyük, megbirkózik-e vajon az „étlappal”.

Nagy nehezen megbirkózott velem. És még pénzem is maradt.

Két hétre rá azonban, derűre ború: behívtak katonának tényleges időm letöltésére. Ötvenkilenc tavaszán aztán lehántoltam magamról az angyalbórt, és irány a szabadkai fiókszerkesztőség, mert állítólag ott volt rám szükség. Három évre rá – ismét állítólag – Újvidéken, a központi szerkesztőségben „lett rám szükség”; így lettem – Polyvás Józseffel együtt, akit Zomborból parancsoltak Újvidékre – székvárosi lakos. Far-

kasordító hidegben, karácsony előtt két nappal érkeztem meglehetősen leverten, sóvárogva a Szabadkán hagyott baráti köröm után.

– Majd csak kitelelsz valahogy – vigasztal Vébel – és akkor tavaszra belelendülhetsz a munkába. – Vigasztalt, holott ő maga is vigasztalásra szorult volna, mert akkor már igencsak suttozták a jólétesültek a hírt, hogy mennie kell a lap éléről, rotálják nőügyei miatt. Így is lett, de csak egy esztendő múltán, 63 végén távozott meglehetősen tisztázatlan körülmények között.

A deszkre (nagy szerkesztőségi szoba, jobban mondva istálló, ahogy magunk között neveztük), amelyben annak idején, 57-ben – a főszerkesztő szavai szerint – össze volt szarva minden, mostanra, 63-ra a „túlnépesedés” volt a jellemző. Itt (meg bizonyos értelemben a klubban) zajlott minden: egyesek írtak, mások szerkesztettek, ismét mások könnyebb műfajt űztek, magyarul szólva pletykáltak. De a deszk volt a színhelye a munkaközösségi és a pártszervezeti üléseknek is. Mostanában, ahogy negyven év távlatából időről időre ködön át felidézem, egyfajta önmagáért létező óriás-hangyaboly jelenik meg lelki szemeim előtt. A köd mint köd, persze állandóan változtatja alakját: hol vastag, áthatolhatatlan a (lelki) szem számára, máskor elvékonyodik, és egy amorf tömeget sejtet maga mögött, ismét máskor foltokban jelenik meg, és pillanatokra kinagyítva láttatni enged egy-egy arcot, szegletet. Például Majtényt pipástul a klubban. (A nagy öregek akkor már nem jártak fel a deszkbe, a titkárságon adták le az otthon előkészített kéziratot, és egy csésze fekete mellett elüldögéltek egy órácskát a klubban. De sose együtt. Mindegyiküknek megvolt ugyanis a maga udvartartása.)

Tovább hömpölyög a köd, Bálint István próbál „megbújni” mögötte rőfnyi külpolitikával a kezében azon melegében, amint letépte a teleprinterrel. Őt mint örökös párttitkárt is, övezi egy-két ködfolt. S ha olykor-olykor elvékonyodik és pártülés közben mutatkozik Pista, akkor imigyen okítja a lázadó fiatalokat: „Jegyezzétek már meg végre, Sótinak, az egyetlen magyar néphősnek mindig igaza van . . .” (Egyszer aztán, sok-sok év után hirtelen nem lett igaza; egyébként úgy adódott, hogy – milyen furcsa – éppen akkor lett volna igaza.)

Apropó, pártülés. Valamikor a 70-es évek derekán Siflis Lajos és Matuska Márton heves vitája veti szét a ködöt. Siff: „Marci, neked implicite igazad van, de . . .” Marci: „Lajos, az isten áldjon meg . . .”

(Valaki a tömegből öblös hangon közbeszól: – Jó lesz vigyázni az istennel, utóvégre pártulésen vagyunk . . .) Marci folytatja: „Szóval azt akarom mondani, minden implicite nélkül, hogy egy és ugyanazon lapban nem jelenhet meg kétszer ugyanaz az oldal, érted?” Lajos már éppen készül, hogy ezúttal explicite fejtse ki, hogy . . . Mire Szavics György közbeszól, csonka bal karját morzsolgatva: „Fiúk, Lajos és Marci, fejezzétek be a vitát. Fejezzétek be, mert nézetetek összehangolhatatlan.” Szünetet tart, fél szemmel körülhordja tekintetét a deszken, hogy lássa, egyetértenek-e vele a jelenlevők. Miután megállapítja, hogy véleményét osztják az elvtársak, mintegy indoklasként hozzáteszi: „A differencia a két nézet között egyébként abból fakad, hogy a szabadkai Siflisnek Paula tantija van, a temerini Matuskának pedig Csöre nénje . . . Šta je, tu je.”

És akkor egy pillanatra felszál a köd.

Felszál, hogy egy anekdotaszerűségre is fény derüljön abból az időkből. Hogy mennyi benne az adoma és mennyi a valóság, döntsék el azok, akik ismerik azt a mikroklimát, amelynek Magyar Szó szerkesztőisége a neve. Történt pedig, hogy a redakció legmagasabb emberét politikai iskolába küldték. De nem az újvidékibe ám, amely afféle mezei kádereket volt hivatott „termelni”, hanem Belgrádba, a politikai tudományok főiskolájára. Emberünknek tetszett a dolog, a szükséges papírokat is összegyűjtötte nagy nehezen, de amikor eljött a jelentkezés utolsó napja, és azonnal indulnia kellett volna Belgrádba, kiderült, hogy – nem párttag. Ezen a ponton, bevallom, hálás lennék, ha sűrű köd ereszkedne a deszkre, hogy ne kelljen tovább mondanom. Rágom is időhúzás gyanánt a tollszárat, de a várva várt csoda nem és nem akar bekövetkezni. Kimondom hát: a vállalat vezetőségének politikai szárnya percek alatt úgy döntött, pártbizottságot alakít, amely a leendő politikai (fő)oskolással együtt gépkocsiba vágja magát, és a főváros felé robogva KSZ-taggá üti égimeszelő kollégánkat. Így is történt, a felvételről szóló jegyzőkönyvet valahol Pazova magasságában írták alá . . .

És máris ködlik előttem a következő kép. (Sajnos semmi köze semmilyen anekdotához, csakúgy, mint ahogy a fenti eset magyának a valóságtartalma sem más, mint a színtiszta igazság.) Szóval, tódul elem az újabb ködkép: mondja a magáét egy majdnem-szerkesztő. Mindig ugyanazt. A kulákideológiát. Hogy mennyire kitapintható még most,

1963 tavaszán is. Nem tudom, nem emlékszem, miként viselkedtem kiselőadása közben a klub egyik sarokasztalánál, tény és való viszont, hogy megkért, legyek a társa, menjünk ki együtt egyik székváros közeli faluba körülnézni.

Kimentünk.

Igazi kora tavaszi ködben.

Úgy tűnt, olyan sűrű, mintha légnemű tejben úsznánk. Mivel azonban légnemű tej nem létezik, így hát hamisítatlan ködben botorkáltunk. Úgyszólván lépésben haladtunk, mert a fityójára szerelt ködlámpa sem igen volt segítségünkre. Mégis szerencsésen megérkeztünk. És már kaptam is a feladatot:

– Légy szíves, vedd számba, hány fakapu és hány vaskapu van ebben az utcában – mutatott a falu főutcájának irányába. – Ha majd befejezted, itt találkozunk, ebben az épületben, a titkár elvtárs irodájában. – Így is történt. Azzal, hogy a nagy ködben alig találtam rá arra a községházaféle épületre, ahol ő időközben a titkár elvtárrsal ideológiai kérdéseket érintett. Nyilván a zsíros parasztok világnézetét szellőztethette minde- nekelőtt, mert ahogy az én raportom elhangzott – 73 vaskapu, 8 fakapu – az asztalra csapott: – Itt a bizonyíték! Tele a falu vaskapuvall! Így tollasodik a parasztság!

Hazafelé gurulva aztán részleteiben is megvilágította elméletét. Engem pedig a frász kerülgetett ott mellette, mert eszembe jutott, hogy Szilveszterkor, amikor hazalátogattam, apám örömmel újságolta: – Mezei Pistánál, a kovácsnál, megrendeltem a vaskaput, jövő májusra elkészül. – No, gondoltam magamban, ha ezt megtudják a szerkesztőségben, nekem befellegzett. Jobb lenne talán, ha a bajt megelőzendő, már most szedném a sátorfámat . . . Nem így történt. Én maradtam, a kapu meg elkészült, rajta az évszámmal: 1964. Aki nem hiszi, járjon utána, falumban, a Kószó utca végén, maga is meggyőződhet róla.

Sodródrom tovább. Symposium-vitának vagyok annyi év, évtized után részvevője. Az emlékezet kódének szűrőjén át természetesen. Most éppen Polyvás Jóska evez felém. Pontosabban csak a fejét látom. Igen, enyhén rosszállóan ingatja a fejét, miközben folyik a heves kitörésektől sem mentes vita. Hiába magyarázzák Bosnyákék szinte szájbarágoán, a Symposium nem csupán újság, több annál: mozgalom. Jóskának – ennek az egyébként csupa szív nagy darab embernek – továbbra is fenntartásai

vannak . . . Polyvást aztán hirtelen elhomályosítja Lukó András hatalmas protézise. András a legkényesebb kérdésekben ugyan nem szokta kimutatni foga fehérjét, hatalmas műfogsora viszont – mintha csak pótolni akarná a fogfehér takargatását – ha viselőjének mosolyra húzódott a szája, szinte bevilágította a deszk felső harmadát. Majd a sétálva kéziratot olvasó Lukó is belép a képbe, nehogy feledésbe merüljön a szintiszta igazság: mint szerkesztő egyetlen pár soros hírt sem adott le anélkül, hogy kétszer el ne olvasta volna. S ahol ő rostált . . .

Állok a Forum Palotával szemben. Éppen ott, ahonnan '57 júliusában hitetlenkedve néztem, bámultam. Igazi ködfüggöny húzódik közöttünk, 2004 novemberének köde. Azon töprengek, mint a tovatűnt évtizedek során megannyiszor: mi, akik annak idején benne nyüzsögtünk, volt-e akkora társadalmi súlyunk, mint magának az impozáns épületnek. Más szóval: a külsín vagy a belbecs nyomott-e többet a latban.

Nos?

Mind a kettő orvosra vár(t)?

Ezen jár az eszem, miközben a Ház sarkánál valaki befordul az utcába. Néhány lépés után Németh Pista bontakozik ki a ködből. Tudom, csakúgy, mint az elvihartzott fél évszázad alatt megannyiszor, ezúttal is kézirat lapul a zsebében.

S ez megnyugtat.

NEGYVENÖT ÉVES A MAGYAR TANSZÉK

ÚJABB ÉVFORDULÓ

Hölgyeim és uraim, tisztelt kollégák!

Ahogy múlnak az évek, egyre több évfordulót tartunk számon és érünk meg. Nyilván azért, mert az évek múlásával egyre többet emlékezünk, emlékezünk elmúlt eseményekre és történetekre, fontos, életünket és jelenünket, de bizonyosan a jövőnket is meghatározó meg irányító dátumokra. Persze, az emlékezés nemcsak a múltunkkal, hanem a jelenünkkel is szembesít bennünket, mert számadásra készítet, gyakran nem is mindig kellemes, és sohasem könnyű önvizsgálatra.

A mai nap is évfordulós nap. Mindannyian tudjuk, de engedjék meg, hogy czúttal is emlékeztessenek rá, Sinkó Ervinnek, az újvidéki Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék első, vagyis tanszékalapító professzorának, magyar irodalomtörténeti tanulmányai 1961-ben kiadott első kötete élén az a *Székfoglaló előadás* áll, amelyet Sinkó – az előadás végén közölt év, hónap és nap szerint – éppen a mai napon, október 21-én, csakhogy negyvenöt évvel ezelőtt, 1959-ben tartott meg, a Bölcsészettudományi Kar Szabadság téri régi, akkor még patinás épületének nevezetes, 32-es előadótermében. Más szóval, negyvenöt évvel ezelőtt, éppen ezen a napon kezdte meg munkáját az újvidéki magyar tanszék az akkor éppen ötödik életévéhez közeledő és akkoriban még, ha jól tudom, a Belgrádi Univerzitás kötelékébe tartozó, a természettudományokat is magában foglaló Bölcsészettudományi Karon.

A mai napon illő tehát ezt az évfordulót, a kar jubileumát is számon tartani. Ötven év, éppen fél évszázad telt el a kar megalapítása óta. December elseje az alapítás napja, és 2004-ben, december elsején meg másodikán nemzetközi tudományos ülésszakkal ünnepli és természetesen ünnepelteti majd magát a Bölcsészkar. Vagyis szerényen, filológusokhoz illőn, aminél szerényebben csak

a magyar tanszék jelöli meg fennállásának negyvenötödik évfordulóját. Se ünnepi szónoklat, se díszbeszéd, se kitüntetés, se babérkoszorú. Azaz, ezt az évfordulót is egyetemi tanárokhoz, nyelvészekhez és irodalomtörténészekhez illően tartjuk számon.

Nem az ünnepontás, egyszerűen csak az emlékeztetés szándékával mondom el azt, hogy a most negyvenöt éves magyar tanszék alapításának időpontja azonos a Bölcsészkar alapításával, mert a kar első alapszabálya már említést tesz róla. Az is feltehető tehát, hogy a tanszék alapításának időpontja nem azonos a működés megkezdésének időpontjával. Vagyis, öt évvel az adminisztratív, mondjuk (kétes érvényű) politikai szándékot tükröző megalapítás után kezdhett el csak működni a tanszék. Csakhogy azt is hozzá kell ehhez fűzni, hogy ha gördítettek is akkoriban akadályokat a tanszék működésének beindítása elé, mert nyilván gördítettek, és azóta is folyamatosan gördítenek elé akadályokat, munkájának megkezdése mégis inkább az előmunkálatok elhúzódnása miatt váratott magára öt teljes évet. Mert az egyetemen eltöltött éveim tapasztalata alapján mondhatom, egy tanszék működésének beindítása hosszan tartó, szívós előkészületek credménye lehet csupán. Ugyanez a tapasztalat mondatja velem, hogy ha valamit az egyetemi oktatásban és a tudomány területén hosszú életűre tervezünk, akkor azt érdemes jól előkészíteni, még kívülről halasztgatásnak látszó késelem árán is. Az univerzitás nehezen mozduló szervezet, nehezen viseli el a gyors váltásokat, akár azt is mondhatom, hogy kedveli az állandóságot és a saját hagyományait, hiszen a tudomány műveléséhez és a megbízható egyetemi képzéshez az állandóság meg a hagyománytisztelet nyújtotta biztonságérzetre mindennél inkább szükség van. A változásokra való hosszas előkészületek ezért nem tekinthetők halasztgatásnak, se késedelmeskedésnek. Arra szeretnék ezzel emlékeztetni, a tanszék működésének negyvenöt éve a bizonyosság rá, hogy igen alapos, hosszan tartó és nagyon szívós előkészületek nélkül nem érdemes se tanszék, se kar, se egyetem alapítására gondolni. Tévednek, akik azt hiszik, hogy ez valamilyen tollvonással, szándéknyilatkozattal, vagy éppen (mindig kétségbe vonható) politikai nyilatkozattal egyik napról a másikra elintézhető. Ezért sem tartom hibának, hogy a tanszék a Bölcsészkar alapítását követően csak öt év múltával kezdhette meg munkáját. Éppen az akkori – gondoljuk meg, az ötvenes évek végéről és a hatvanas évek elejéről beszélünk – társadalmi, közéleti, szellemi és gazdasági körülményei között kellett megteremteni a tanszék működési feltételét, amit nem lehetett se gyorsan, se felületesen létrehozni. Megint más szóval, éppen az alapos előkészületeknek köszönhetően bizonyult a tanszék hosszú életűnek, bár egy egyetemi intézmény életében nem túl sok a negyvenöt év . . .

Természetesen, aki nem kezd hozzá, nem is jut el sehová sem. De nem mindegy, hogy mikor kezdünk hozzá. Csak erre hívom fel a figyelmet.

És még valamire, ami legalább annyira fontos, ha nem fontosabb, mint a hosszan tartó szervezési és működtetési előmunkálat. Kell hozzá távlatokat megalapozó és meghatározó, valóban jövőbe látó „székfoglaló előadás”, és természetesen az is kell hozzá, aki elfoglalja ezt a széket. A tanszék alapításához, hosszú élete feltételeinek megteremtéséhez kellett Sinkó Ervin, az ő bölcsessége, tapasztalata, tudományismerete. A székfoglaló előadás egyetlen félmondatának idézetével bizonyíthatom ezt, gondolom meggyőzően. Azzal az időszerűségét sohasem elvesztő kérdésnek az idézetével, amelyet Sinkó akkor így fogalmazott meg: „... van-e egyáltalán értelme az irodalom *története* fogalmának? Nem jelenti-e már maga a fogalom, hogy valamit, aminek kiváltsága az örök elevenség, az irodalomtörténettel múzeumi tárggyá degradálunk, múmiaként kezelünk?” A kérdés költői, mert valóban nincs, egyáltalán nincs értelme az irodalmat múzeumi tárggyá degradáló irodalomtörténetnek. Persze, minden múzeumi tárgynak kijár a megbecsülés, Sinkó nem a múzeum ellen beszél, még a múmia ellen sem, csak az irodalmat nem akarja története által mumifikálni. Vagyis arról beszél, hogy az irodalom örök és élő elevenség, és történetének csak akkor van értelme, ha a tudomány, az irodalomtörténet, nemcsak megőrzi, hanem ki is mutatja örök elevenségét. Irodalomtörténeti tanulmányai és előadásai éppen erre mutatnak példát. Máig érvényes példát mutatnak, még akkor is, ha mai olvasójukat vitára készítetik.

Akadtt Sinkó Ervin székfoglaló előadásába foglalt irodalomszemléletének és szellemiségének a tanszékalapítást követő években sok olyan követője, aki Sinkótól nem adatokat és tényeket vett át, vagy módszert tanult el, hanem nyitottságot, irodalmi érzékenységet, a közlés és kifejezés szabadságát, a párbeszédre, sokszor a polémiára való készséget. Sinkónak nem voltak tanítványai, de tőle sok mindent meg lehetett tanulni, ha valaki hajlandó volt tanulni és olvasni.

Sinkó örökébe a tanszéken az irodalomtörténészek sorából ketten léptek, Szeli István, aki hála istennek még velünk van, és Bori Imre, aki fájdalmasan korán távozott el közülünk. Egyikőjük sem tekinthető Sinkó-tanítványnak, pedig sokat tanultak tőle, mert mindketten nagyon sajátos és önálló tudomány-meg irodalomszemléletet alakítottak ki, megértették, értelmezni tudták, és továbbadni is, hogy mit jelent az irodalom azon „kiváltsága”, amit Sinkó után „örök elevenségnek” mondunk, és ami mindannyiunkat, akik az irodalom és a nyelv tanulmányozására adtuk a fejünket, ennek az „örök elevenség”-nek a megtapasztalására és közvetítésére készítet. Bori Imre merészkedett közülünk legtávolabbi ezen az úton. Ő nemcsak megtapasztalta, hanem fel is fedezte az irodalom „örök elevenségét”. És nem akárhól, hanem itt a tanszéken, ahol lehetősége nyílt mind az irodalomtörténet akadémiai szintű művelésére, mind az irodalom valóban korszerű egyetemi oktatására és közvetítésére. Ezzel együtt Bori Imre munkásságával olyan tudományos kritériumokat követett és

alkalmazott, amelyek a tanszék tudományos hírnevét teremtették meg, ha úgy tetszik, iskolát teremtettek. Korai és kényszerű nyugállományba vonulása után is fenntartotta kapcsolatát a tanszékkel, tanácsolt és kezdeményezett, támogatott és bírált bennünket, amikor úgy látta helyesnek. És mi magunk is gyakran fordultunk hozzá válaszra váró kérdéseinkkel. Örök távozásá ezézt oly fájdalommas számunkra. Ránk testált szellemi örökségének feldolgozása hosszú éveket vesz majd igénybe, munkáinak és felfedezéseinek eredményei pedig állandóan velünk vannak. És használjuk is azokat, amikor megkísérlünk ellenállni a szellemi restségnek, a tudományt örökké veszélyeztető provinciális bezárkózásnak, a mindenre rátenyerelni igyekvő politikának, a kritikátlanságnak, az elismerések elszántan udvarias osztogatásának. Ezzel és így őrizzük a tanszéken Bori Imre emlékét.

Van valaki a tanszéken, aki az elmúlt negyvenöt év egész történetének közvetlen tanúja volt. Az irodalom és nyelvi tanszékek, amilyen a mi tanszékünk, de azt hiszem, egyetlen igazi egyetemi intézmény sem lehet meg könyvek és a könyvek őrzésére meg ápolására szolgáló könyvtár nélkül. A tanszék alapításával egy időben létesült a tanszéki könyvtár és ennek a könyvtárnak első könyvtárosa, sőt azt is mondhatom, a könyvtár alapítója Csáky S. Piroska tanárnő volt. Ha betekintenek a tanszéki könyvtár katalógusába, vagy ha kézbe vesznek egy-két régebbi könyvet, a H jelzet után következő számjegyek írásmódján könnyen felismerhetik Csáky Piroska kezének a nyomát. Nemcsak a tanszéken, de egész környezetünkben ő tud legtöbbet a könyvről, a könyv, a hazai könyvnyomtatás és könyvkiadás történetéről, ő az, aki minden könyvet számot tart, és akinek bibliográfiai közlései mindig megbízhatóak. Olyan az éppen hatályos felsőoktatási törvény, hogy Csáky Piroska, bár taníthatna és kutathatna még, és jó volna ha taníthatna és kutathatna, kénytelen nyugállományba vonulni, ahogyan egy-két évvel ezelőtt Bagi Ferenc tanár úr is kénytelen volt megkezdeni nyugdíjas éveit, és ahogyan a soron levő években, gyors egymásutánban, sőt egyidejűleg a tanszék még néhány tanára vonul majd nyugdíjba... De jobb erről most nem beszélni túl sokat.

Annyit még elmondok, hogy Csáky Piroskától azért búcsúzunk a mai tanszék napi rendezvényen, holott egyáltalán nem búcsúzunk tőle, eszünk ágában sincs elbúcsúzni tőle, és arra kérjük, hogy ő se búcsúzzon el tőlünk, holott nyugdíjba kényszeríti a törvény, mondom, azért éppen a mai napon, mert az elmúlt majd fél évszázadban a tanszék életének éppen ő volt, Csáky Piroska, az egyetemi tanár, aki sohasem szűnt meg könyvtáros lenni, bibliográfusként és könyvtárosként a legközvetlenebb és mindent dokumentáló tanúja.

Kérem most tisztelettel Gerold László tanár urat, szóljon Csáky Piroskáról és munkásságáról.

CSÁKY S. PIROSKA MUNKÁSSÁGA

A könyv – közügy.

Elnézést ezért a közhelyért, de jobb mondat nem jutott eszembe, s különben is ITT és MOST ez nem közhely. ITT: a Bölcsészettudományi Kar Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékén, amely negyvenöt éve létezik, van, s MOST: Csáky S. Piroska tanárnő, egyetemi rendes tanár, bibliográfus, könyv- és sajtótörténész, aki szinte negyvenöt évet töltött el ezen a karon, ezen a tanszéken, munkásságát szeretném méltatni nyugdíjba vonulása alkalmából.

Tehát: könyv. Pontosabban: a könyv. Így, határozott névelővel ellátva, kiemelve, amit alátámaszt, magyaráz, fontossá teszi a könyvet, hogy *írják* (sokan és sokfélét) – *olvassák* (talán nem egészen balga reményeim szerint, mindenek – nincstelenség, technika – ellenére igenis olvassák) – *árúsítják* (olykor, mint Újvidék egykori legendás kereskedője, antikváriusa, Pataki Margit néni tette, nem csupán hivatásból, foglalkozásként, hanem szeretettel) – és *gondját viselik*: könyvtárakba és bibliográfiákba rendezik, ahogy Csáky S. Piroska tette/teszi immár negyvenöt esztendeje végigjárva azokat a munkafázisokat, amelyek a könyvvel kapcsolatosak.

Előbb könyvtárat rendezett, nyugodtan mondhatom, alapított. Még elevenen emlékszem azokra az évekre, amikor Penavin tanárnővel együtt járta a vidéket, Verbásztól Kikindáig nézték át a nemegyszer megsemmisítésre ítélt könyvhalmokat, raktárakat, és válogatták a tanszéki könyvtár ma is nélkülözhetetlen darabjait. Majd, hogy használhassuk, feldolgozta a könyveket, bevezette, katalogizálta. Ezt követően bibliográfiákat készített. Vagy könyvtörténeti munkáinak tartozékaiként, mint *A jugoszláviai magyar könyv 1945–1970*, melyért bölcsészdoktori oklevelet kapott, illetve a *Vajdasági magyar könyvek 1918–1941* című könyve tanúsítja, melyért az irodalomtudományok doktorává avatattott. Vagy önálló kiadványként megjelent intézmény-, illetve személyi bibliográfiákat készített, mint a *Bori Imre-bibliográfia (1950–1992)*, valamint a *Forum Könyvkiadó bibliográfiájának* két kötete, hogy ezúttal csak a külön kiadású köteteket említsem, s nem az egyéb munkákat, s eltekintsek a most megjelenés előtt álló új Csáky-kötettől is, melynek a címe – mi más lehetne – mint a *Könyvek világában*.

Vagyis: Csáky S. Piroska tanárnő nemcsak rendszerezte a könyveket, sor-számozta, iktatta, pecsételte, katalogizálta és olvasásra kiadta, ajánlotta, hanem saját könyveivel is szaporította a könyvőceánt. Az említett könyvtörténetek és bibliográfiák mellett könyvet is írt. Nem fogják kitalálni – miről. Miről másról, mint a könyvről. Pontosabban arról a háromszögről, amelynek sarkpontjai a könyv, a könyvtár és az olvasó, amint ezt művelődéstörténeti tanulmányok alcímet viselő, 1997-ben megjelent kötetének címe is példázza.

De ez már a következő magaslati pont ebben a szép munkásságban. A tanári, a kutatói, a tudósi grádics, amelyre az előbb említett, belülről megtapasztalt és művelt fokozatok nélkül aligha léphetett volna fel. Ahogy arra sem kerülhetett volna sor, hogy a tanszéken a könyvtárosképzést szolgáló tantárgyak, természetesen Csáky S. Piroska koncepciólásában és irányításával, létrejöhessenek ezen említett megelőző önképző szakaszok nélkül.

Miről szól Csáky S. Piroska tanulmányokat tartalmazó könyve? Természetesen a könyvről. A téma állandó, változatlan, csak az alkalmak mások, különbözőnek, melyekre az írások készültek. Számára ilyen alkalom egy-egy nyomdatörténeti konferencia, tanácskozás a könyvtárosképzésről vagy az olvasóvá nevelésről, egy-egy kiállítás, mint a tanszék napi Értékeinkből néven hagyományossá vált sorozat, a közelmúlt Szenteleky-, Kalangya- vagy Híd-kiállítása, melyeken a könyvhöz kötődő, a könyv által tanúsítható művelődéstörténeti múltunk egy szegmensét ismerhettük meg, idézhettük fel, amikor egy-egy író könyvtári hagyatékát dolgozta fel, ami jelentősen hozzájárulhat az illető író alkotói világának megismeréséhez. Mert nem csupán érdekességszámba megy, hogy mi volt Sinkó Ervin vagy Gál László könyvtárában, mit olvasott Kosztolányi Dezső. De ilyen alkalom az is, amikor kultúrák, nemzetek szellemi kapcsolatát szeretnénk bemutatni.

Mindezen alkalmakat nem én találom ki, hanem Csáky S. Piroska könyve, dolgozatai sugallják, melyek efféle alkalmakra íródtak, de túlmutatnak az alkalmakon, mégsem csak alkalmiak.

És még valami van ezekben az írásokban, akárcsak a kiállításokban, melyeket nagy-nagy gondossággal Csáky S. Piroska állított össze, akár nyomdatörténet, könyvtárosképzés, olvasónevelés a tárgyuk: van bennük szakmai jártasság és felelősség, és ami ugyancsak nem mellékes: szeretet van bennük, sok-sok szeretet, ami a kiállítások rendezőjét, a tanácskozások résztvevőjét múlhatatlanul jellemzi.

Csak így lehet/szabad írni a könyvről, amely nemcsak személyhez, íróhoz, olvasóhoz, könyvtároshoz, bibliográfushoz tartozik, sőt kötődik, hanem személyes tárgy is, aminek állandóan ott kell lennie a kezünk ügyében, mint a szemüvegnek vagy a fogkefének, s bár lehet méterre és színre venni, csak akkor minek. Akik naponta könyvvel dolgozunk, könyvvel fekszünk és kelünk, csak így viszonyulunk, viszonyulhatunk a könyvhöz. Tudjuk, hogyan kell megfogni, kézbe venni, kinyitni, lapozni, megsimogatni.

Csáky S. Piroska minden könyvhöz így viszonyul. Nem csak a saját könyveihez. Ő könyvtáros is, olvasó is – és a könyvtudomány egyetemi oktatója is. Hűséggel, mondhatnánk nemes egyszerűséggel.

Tiszteli az író, és tiszteli az olvasót is.

Következésképpen tiszteli a könyvet is.

Még ha nem feltétlenül azt keresi/látja bennük, mint Vörösmarty Mihály, akit az érdekelt – tudjuk *Gondolatok a könyvtárban* című verséből –, hogy „Ment-e / A könyvek által a világ elébb?” Az igazi könyvtáros, bibliográfus, könyvtudós számára maga a könyv, ahogy mondani szoktuk, a könyv mint olyan a fontos. Biztos, nem kérdeztem, de nem hiszem, hogy másként van/lehet, a könyvtárosnak, a könyvek tanárának is lehetnek/vannak kedvenc könyvei, amelyek nem is feltétlenül mindig a bennük foglaltak okán állnak hozzá közel, de ez, mint a kertészé, akinek bár minden virág fontos, kedves, van kedvenc virága. Ami az ő magánügye. Viszont könyvtárosként, bibliográfusként, tanárként számára a könyv csak közügy lehet. Ezért viszonyul minden könyvhöz, a könyvhöz, igazi hűséggel.

Érről a hűségről jut eszembe a Kosztolányi Dezsőnél olvasható anekdota, mely szerint a Bibliotheque Nationale-nak volt egy híres könyvmoly olvasója, aki hosszú évek során minden reggel megjelent a könyvtárban, és zárásig ott maradt. Egy reggel azonban nem jött, és akkor a könyvtáros ment el hozzá, az olvasóhoz. Nem csodálkoznék, ha egyszer azt hallanám, hogy a Piroskához a könyvek látogatnak el hosszú, végeláthatatlan sorban. Azok a könyvek, amelyeket kézbe vett, iktatott, kiadott, bibliográfiákba rendezett, kiállításra válogatott, és azok is, amelyeket ilyen szerencse nem ért.

Ezt Csáky S. Piroska, a könyvtáros, a bibliográfus, a könyvek tanára kétségtelenül megérdemelné. Ahogy azt is kétségtelenül megérdemli, hogy bár nyugdíjba vonult, továbbra is közénk tartozónak érezzük. Azért, amit tett a könyvért, a tanszéki könyvtárért, értünk tanárokért és hallgatókért, kultúránkért.

És amit tenni fog. Mert nála jobban aligha tudhatjuk, hogy könyvügyben van, maradt még jócskán pótolnivaló(nk). Hogy a két vajdasági könyvtörténet időben még nem ér össze, hiányzik az 1941 és 1944 közötti évek bibliográfiája, hogy jó lenne, ha lennének további személyi, folyóirat- vagy mellékletbibliográfiáink. De nem sorolom. Csáky S. Piroskánál ezt senki sem tudja jobban, senki sem illetékesebb ebben a kérdésben. És senki sem fog, tud itt a tanszéken és kultúránkban ezzel jobban, szakszerűbben, hűségesebben törődni nála.

Rá valóban teljes mértékben áll, vonatkozik az a jellemzés, amit munkásságáról irodalomtörténetében Bori Imre fogalmazott meg (nem véletlenül épp őt idézem alkalmi laudációm befejezésében!): „A bibliográfiai munkálkodás vezéregyénisége Csáky S. Piroska alapvető, az irodalomtörténeti kutatásokat lehetővé tevő bibliográfiák szerzője. (. . .) Szellemi életünk múltjának és jelenének kutatója[ként] eligazító tanulmányokat közöl mind a könyvkiadás, mind a könyvtári munka, mind a könyvolvasás, valamint a kapcsolattörténet tárgyköréből.”

Így igaz.

Köszönjük, Piroska.

Isten tartson meg sokáig, erőben, egészségben, továbbra is az eddigihez hasonló lankadatlan munkakedvvel.

GEROLD László

Elhangzott 2004. október 21-én Újvidéken, a Magyar Tanszék napján

---

IRODALMI MÚZEUM

ZÁGON ISTVÁN: AZ ÖNGYILKOS

KÖZREADJA SZELI ISTVÁN

*1022 Budapest
Bimbó út 3.
X. 6. 1973.*

Kedves barátom, találkozásunk óta, sajnos, influenzát kaptam, és így csak késve tudom a mellékelt megbeszélt írást címedre elküldeni.

A beszélgetésünk alkalmával személyesen közölt adataim kiegészítésül közlöm, hogy gazdálkodó családból születtem, de kis földünket, falusi házunkat már hatéves koromban újra eladták, és semmink se maradt. Apám csak közel félésztendei, pesti „hónapos szobában” átvészelt tartózkodásunk után jutott álláshoz. Gazdasági ispánnak szerződötték Ráczalmásra. Itt kemény munka árán nagyon sokat tanult, elannyira, hogy néhány év múlva már mint jó hírű szakember kapott szerződést Lederer Arthur csókai birtokára. Intéző lett a macahunkai tanyán.

Itt édesanyám tanított betűvetésre, számolásra és elemi iskolai magánvizsgáim után Pesten végeztem a gimnázium első két osztályát, nem éppen könnyű körülmények között, de úgynevezett „tisza jeles” bizonyítvánnyal.

Annál kedvesebb, szinte ragyogó emlékeimet őrzöm még ma is a zentai gimnázium felső hat osztályáról, ahol Orbán Károly volt az osztályfőnököm, Veress Árpád, dr. Fülöp Adorján és dr. Teleky István a legkedvesebb tanáraink. Osztálytársaim jeles rendű létem ellenére se tartottak soha „strébernek”, mert mindig és mindenben kölcsönösen segítettünk egymáson, és vallási vagy nemzetiségi különbségnek még a gondolata se merült fel közöttünk.

Aztán jött a Műegyetem, az első világháború négy esztendeje, és már azt se tudom, hogyan váltogattam a mérnöki pályát az írogatással. Elég az hozzá, hogy ma nyugdíjas mérnök vagyok, de az Irodalmi Alap és a PEN Klub tagja

is és – ha ez nem szerénytelenség – elmondanám még, hogy a lexikonban olvasható darabjaim és filmjeim jó része bejárta fél Európát, és még ma sem öregedtek el annyira, mint jómagam, aki úgyszólván pillanatokon belül nyolcvanéves leszek, és ma már el se merem hinni, hogy a néhai Európa legelőkelőbb színházának: a bécsi Burgtheaternek művészei szerepelnek azon az egyetlen színházi plakáton, amelyet a sok közül eltettem, mint büszke, de egy kissé sóhajtós emléket.

És el szeretnék még mondani valamit, ami talán a legdöntőbb hatást gyakorolta az egész életemre. Az út mellett, amelyen nap mint nap bevitt bennünket, uradalmi gyerekeket, egy sárga homokfutó Csókáról Zentára, terült el egy legelő. Akkoriban úgy hívták, hogy: „a Baraalja”. Ősrégi, népvándorlási átvonuló- és temetkezőhely volt ez, ahol a szegedi múzeum megbízásából Móra Ferenc vezette a régészeti ásásokat. Itt ismerkedtem meg vele, mint kis gimnazista, és később, katonakoromban, a *Szegedi Napló* szerkesztőségében élvezhettem végig a közte és Juhász Gyula közötti vitákat és tréfálkozásokat.

Nem tudom, hogy a zentai gimnázium humánus légköre és a *Szegedi Napló* füstös levegője nélkül vállalkozni mertem volna-e a mérnöki körző mellett még az írói toll forgatására is. De most, amikor megindultan mosolygok arra a csoportképre, amelyet Sztudényi kántor úr kertjében készítettek a zentai gimnázium néhai hatodik osztályáról, és amelyen még él Bóbán Jóska, Vartus Feri, Burány Náci, Gere Kelemen meg a többi mind, mind, akiket annyira szerettem – ugyanakkor mélységes, hálás tisztelettel gondolok azokra, akik írói pályámon elindítottak: Móra Ferencre és Juhász Gyulára.

Téged pedig, lelkes és nagyon kedves barátom szeretettel üdvözl: Zágon István.

ELŐZETES ZÁGON ISTVÁN CENTENÁRIUMÁHOZ

Hetvenen túl az ember olyanformán észleli a körülötte fogyó világot, mint aki – háttal a menetiránynak – a vonatablakból szemléli a tovatűnő tájat, a tárgyak egyre zsugorodó körvonalait, amelyek aztán elmosódó szürke tónusban olvadva lassan kilépnek látóköréből, átválnak egy másik dimenzióba, az Emlékezésbe, s talán onnan is kilúgozódnának, ha olykor föl nem idézné őket valamilyen alkalom vagy banalitás, Proustnak az a bizonyos teasüteménye, amelynek az íze képesek megfordítani a leírt folyamatot: a szemhatárunkból tovatűnő táj egyszerre ismét közeledni látszik, tere kitágul, kontúrjai kiélesednek, reprodukálódik az egész emlékkép. Ekként vagyok most magam is jóemlékezetű Zágon Istvánnal, aki más tájakról vetődött ugyan a miénk, írásaival mégis nem csekély mértékben járult hozzá iparkodásainkhoz, hogy

irodalmilag is megfogalmazzuk életünket és világunkat. A prousti morzsa, az emléknym, az indíték, amely Zágon alakját ma felidézi bennem, egy majd húsz esztendeje kelt s most ismét kezembe került levelének az a mondata, hogy „úgyiszólván pillanatokon belül nyolcvanéves leszek”. Amiből aztán az is következik, hogy hónapokon belül már százéves lenne, ha rövidesen e levél után örökre el nem távozott volna irodalmunk emlékkertjébe. Nagyon valószínű, hogy levele mellékletével megküldött novellája volt az utolsó szépirodalmi megnyilatkozása. Az is kitűnik a fentiekből, hogy Zágon István születésének századik évfordulója csak 1993-ban lesz, de ma ismét olyannak látjuk korunkat, mint Radnóti a sajátját: „Oly korban éltem én e földön, mikor (. . .) az ország megvadult s egy rémes végzetten vigyorgott vértől és mocsoktól részegen.” Ki tudja hát, lesz-e még jövőre emlékező, s lesz-e hely s alkalom az emlékezésre?

Zágon irodalmi tevékenységéhez egyébként a Hungarológiai Intézetben egy húsz évvel ezelőtt vállalt projektum vezetett el, az ún. „regionális irodalom” változatainak a vizsgálata. Ám ez korántsem az első kapcsolatomból volt írásaim, hisz korai emlékeim még a távoli húszas évekre mennek vissza a rólunk, bácskai emberekről beszélő íróról. Ezeremester nagybátyám jóvoltából az első között voltunk Zentán, a Pipa utcában pedig bizonyosan az egyedüliek, akik rádiót hallgathattak, jóllehet csak recsegő, tölcséres, akkumulátoron működő készüléket, mégis esténként nemcsak a család ülte körül, hanem úgyiszólván az egész szomszédság. Különösen, ha Zágon beszélt a pesti rádióban, legtöbbször a Zentán töltött ifjú éveiről. Történeteiben benépesültek a városka ismert figuráival a genius loci meggyőző bizonyítékaként. Egyik írásában aztán, inkább csak sejtetésszerűen, a vele majdnem egyidős anyám alakja is felrémlített („a szikvízgyáros helyes lánykája”), aminek folytán afféle „családi” íróként kezeltük, népszerűsítve egyébként is szívesen hallgatott felolvasásait.

Abba a dolgozatba, amit az említett tervmunkában erről közzétettem, a mondottak csak per tangens kerülhettek bele, s novellájából is csak mondatokat ragadhattam ki, hisz a *Nyugat* Zágonról szóló cikkei, Schöpflin, Ignóty vagy Kárpáti Aurél méltatásai mellett saját – többé-kevésbé elméleti jellegű – fejtegetéseimhez sem illettek volna e nem teoretikus mozzanatok. Nem lesz talán fölösleges, ha kísérőlevelével együtt közreadjuk a teljes novellát, most már minden tartózkodás és feszélyezettség nélkül, abban a reményben, hogy ezzel hozzájárulhatunk literáris emlékeink gyarapításához.

AZ ÖNGYILKOS

Az öngyilkos e pillanatban még makkegészségesen sétált a Tisza-parton, egy hajszálvékonyra pödört cigarettával a szája szögletében. Igen, cigarettázott. Nyilvánosan és a cigarettázás dacának minden keserű tudatával. Mert igaz ugyan, hogy a bácsvárosi gimnázium tanulóinak tiltva volt a nyilvános cigarettázás, de ő már nem tartozott a gimnázium kötelékébe. Ő érettségizett. Neki joga van cigarettázni. Ámbár történelemből pótérettségire utasított, ezelőtt egy félórával hirdették ki előtte, délután fél hatkor, de ő ennek dacára megvette a Nagybazárban az érettség jelvényét: a botot, és viseli. És cigarettázik. És ha most jönne a Csiszlik – így hívják a bácsvárosi gimnázium hallgatói Vakura történelemtanár urat, nem tudni, mely okból – ő keményen a szemé közé hadonászna a bottal, és pofoncigarettázná. Neki mindegy. Ő már úgylis leszámolt mindennel. Ő úgylis öngyilkos lesz.

Ő, nem a szégyen bántotta. Ő nem tehetett róla. Ő tudta, és világosan érezte, amikor azt mondták neki, hogy köszönöm, elég, helyrement, és így szólt az immár érett, sőt jelesen érett Sinka Tónihoz:

– Te, mit mondtam én? Azt mondtam: aranybulla?

– Nem – felelte Sinka. – Azt mondtad: *pragmatica sanctio*.

– Pedig aranybulla, ugye biztosan tudják, hogy aranybulla, csak véletlenül mondtam *pragmaticát*.

– Hát persze hogy tudják – mondta megnyugtatólag Sinka.

És íme mégis. Pedig ahogy a Sinka Tóni tudta, hogy ő tudja, éppen úgy a Csiszlik is tudhatta. És mégis. De hiszen érezte ezt ő, tudta ő ezt előre! Hiába, a Csiszlik őt üldözi a hatodik osztály óta, pedig azt a kitömött egeret ő nem a Csiszlik télikabátja zsebébe akarta tenni akkor, ő csak szépen oda akarta tenni a katedrára, és akkor soha nem árulta volna őt be az osztály, mert az csak egy vicc lett volna. Másrészt ő nem is a saját jószántából tette, őt az osztály beszélte rá a kabátzsebre, és arról se ő tehet, hogy a Csiszlik az egeret nem vette észre az iskolában, és odahaza se ő vette észre, hanem a felesége, aki belenyúlt a kabátzsebbe, és aztán azonnal idegrohamot kapott. És amikor a nagy vallatás volt az osztályban, és ő hősiesen jelentkezett és bocsánatot kért, azt hitte, hogy úgy fog rá tekinteni a tanári kar, mint Mucius Scaevolára, a római hősré, aki tűzbe tette a kezét... miért is?... most nem jut az eszembe hirtelen, de ez a név... Mucius Scaevola... itt elmosolyodott. Eszébe jutott, hogy ezt úgy lehetne magyarrá fordítani, hogy Scaevola Muki.

Scaevola Muki... Muki, Muki, Muki – ismételte most már hangosan, és vidáman lóbálta a botját. Arra gondolt, hogy ezt a jó viccet holnap elmondja a cukrászdában a Gizikének. De aztán elkomorodott... Holnap délelőtt. Hol lesz ő már holnap délelőtt? Túl mindenén, Csiszlikén, Sinka Tónin, pótérett-

ségin... Csendesen fog úszkálni a Tisza habjain a teste, a Léthe vizén a lelke... Léthe... Biztos nincs is Léthe... Biztosan csak úgy kitalálták az egész görög mitológiát, hogy legyen miből élni a görögpótló tanároknak... Neki görögpótlóból jója volt, pedig csak elégségesre számított – ez nagyon jólesett neki, ez a jó... De viszont történelemből... Mindegy, egészen mindegy, ő úgysis öngyilkos lesz.

Ó, nem amiatt a pár ízé miatt, amit majd odahaza az apjától az arcára kap... Galileit is ártatlanul kínozták meg, és Kolombuszt is kigúnyolták. Sőt, ha jól emlékszik: Kolombusz pofonokat is kapott. Igen, határozottan: Kolombuszt is megpofozta az apja... Nem, igaz, persze, Gullivert pofozta meg... Gullivert... Vagy lehet, hogy nem is két l betűvel írják, Gulliver, csak egy l-lel, Guliver... És az se biztos, hogy Kolombusz. Nincs kizárva, hogy Kolombusz, u-val, majd odahaza megnézi a lexikonban... Ámbár úgysis mindegy, ő úgysis öngyilkos lesz.

Mert ha még arra lehetne számítani, hogy az apja, a zord adófelügyelő, félre fogja hívni a vendégszobába, és ott történik meg a dolog... az az elkerülhetetlen leszámolás... hát arról még lehetne esetleg csevegni. De nem fogja félrehívni. Ott fogja megtenni az ebédlőben, a nagy kredenc előtt, ahogy szokta, az egész család jelenlétében, a húga előtt, aki úgysis mindig vigyorog, és tisztára neki köszönhető, hogy ő nem részesül kellő méltánylásban az Erzsikénél...

Hiszen ez az Erzsike!... Az unokahúga, aki már negyedik hete lakik itt, náluk, aki elfogad cukrot, aki fagyalatozni jár vele a cukrászdába, akinek a neve napjára medaillont vett, aranyból, szívvel és bevéssett dátummal, és e célból eladta a Fekete-féle antikváriumban Arany János összes műveit díszkötésben, amit a papa egész biztosan megbocsátana neki, ha megtudná, ha ő átment volna történelemből... És ha nem járna a házhoz Jedlicska, a szép zongoratanár, akire Erzsike úgysis mindig akkorákat sóhajt... Pedig mi van azon a Jedlicskán? Az a pár vacak nyakkendő?... Azt ő is megkaphatná, ha átment volna... Ha odaállhatna Jedlicska elé, mint érett ember, férfi a férfi ellen, hát lássuk!... De így... Nyakkendőről szó se lehet, ellenben minden valószínűség szerint, ma este, a kredenc előtt, Erzsike jelenlétében... Igen, ez el van döntve. Öngyilkos lesz.

Már a búcsúleveleket is megfogalmazta magában. Eleinte a Csiszliknek is írni akart ilyesvalamit, hogy mondjuk: „Csiszlik, követni fogsz”, mint azt a francia forradalomban mondta valami ízé egy hogyhíjjáknak – de aztán meg gondolta. Csiszliket úgysis kísérteni fogja az ő véres árnya – ámbár az se biztos, hogy egy víz által megöngyilkolt ember árnya lehet-e véres, és nem akarta, hogy a Csiszlik még az ő halála után is gúnyosan vigyorogjon, ennél fogva az egész Csiszlik-féle levéltől elállt. Csak az apjának fog írni. Röviden, keményen.

Csak ennyit: „Atyám, mi soha nem értettük meg egymást. Arany összes műveit ne keresd. Isten veled.” Erzsikének pedig még kevesebbet fog írni. Csak egy verset:

*Keserű könny, egy édes virág . . .
Ennyi volt nékem a világ!*

Igaz, hogy ezt a verset Dér Kelemen, az önképzőkör elnöke írta, de ezt egyrészt Erzsike úgyse tudja, másrészt azért a vers némileg az ő sajátja is lenne, mert ő még a következőket is hozzáírná:

*Én itt tovább nem maradhatok,
Eldobom az életet, mint egy kődarabot!*

És ez nagyon költői ötlet. Ez a kődarab. Eldobni. Mint – mondjuk – ezt a kődarabot. Mármost kavicsot, amit most felvett a Tisza-partról, lehajolt, és úgynevezett „kacsázó-dobással” lódította vízbe. A kő ugrott egyet a vízben.

– Érdekes, csak egyet ugrott – gondolta. – Máskor, ha így, direkt kacsázva dobom, legalább kettőt szokott ugrani. Biztos a kavics nem volt jó.

Felvett egy másik, laposabb kavicsot, és gondosan, nagy műértéssel, újra dobott. A kő hármat ugrott.

– Megjárja – mondta most már hangosan, és újabb kavicsot vett fel. Beletette minden tudását és szakértelmét a következő dobásba. Kicsit még a száját is összeszorította, már amennyire a cigaretta engedte. A kő elrepült.

– Jé, ötöt ugrott! – szólalt meg a háta mögött egy női hang.

Meglepetten nézett oda. Szabóné volt, a szép Szabóné, az átmenetileg Bácsvárosban tartózkodó jogászok, átutazó fővárosiak, bácsvárosi állományú rendőrtisztek és egyéb nőhódítók közös sétapartnerre, a bácsvárosi gimnázium hatodik és nyolcadik osztályának állandó megbotránkozásai, de azért, titokban, érdeklődési központja. A bácsvárosi Asszony. Asszony, nagy A betűvel. Mert asszony minden vidéki kisvárosban sok van. De ilyen rejtélyes, botrányos és mindenekelőtt kíváncsú nagybetűs asszony csak egy.

– Hogy csinálja ezt, hogy ötöt ugrik? – kérdezte a nagybetűs.

– Így, kezicsókolom – mondta az öngyilkos izgatottan. – Az ember vesz egy jó, lapos követ, megcélozza a víz tetejét, de csak a tetejire szabad célozni, és akkor a kavicsnak muszáj egypárat ugrálni a vízben, mert a súrlódás, illetőleg a lejtő törvényei, vagyis . . . egyszóval a fizika törvényei miatt muszáj ugrani neki.

És ezzel eldobott egy újabb kavicsot. Ez a dobás életének mesterműve volt. Hetet ugrott. A nagybetűs asszony lelkesen számolta.

– Egy, kettő, három, négy, öt, hat hét! Hát ez remek, ez nagyszerű, ezt nekem is meg kell próbálni!

És már próbálta is. Igéző asszonyi ügyetlenséggel dobott el egy kavicsot. Az nagyot csobbant, és eltűnt a víz alatt. A negybetűsnek legörbült a szája.

– Hát nekem egyet se ugrott! Most mindjárt sírni fogok!

– Sírni? – hökkent meg az öngyilkos, de aztán mosolyogva és kissé fölényesen nézte a szépasszonyt – ezt nem tetszik komolyan mondani, hát ezért csak nem érdemes sírni? Mert először is kérem – folytatta – a nők nem tudnak dobni, másodszor ezt a férfiak se tudják mind, mert ez kérem az ügyességtől függ, és erőtől, keziccsókolom . . .

– Hát maga olyan erős és olyan ügyes, Gyurka?

– Én? . . . Hát istenem, az ember edzi magát a rendszeres sporttal, négyszer úszom én át a Tiszát, oda-vissza . . .

Keményre dagasztotta a karján a bicepszét, és eredetileg oda akarta nyújtani a most már ellenállhatatlannak tűnő szépasszonynak, hogy győződjön meg a saját tapasztalata árán, de aztán meggondolta. Nem! Ezt talán mégse illik. Kicsit topogott, mondani akart volna valamit, de nem igen jutott az eszébe semmi. Végre megszólalt.

– Tetszik akarni, hogy még egyet dobjak?

– Nem, köszönöm. Most elég. De . . . nincs kedve egy kicsit sétálgatni velem a korzón?

– A korzón? . . . (Az öngyilkos hátán most végigbizergett valami. Istenem, sétálni a korzón, cigarettával, bottal és ezzel a varázslatos asszonnyal . . .) – A korzón, kérem? – ismételte kipirultan – hát azt . . . azt lehet, hogyne, keziccsókolom!

És elindultak. Beszéltek. Főleg az asszony. Az öngyilkos csak itt-ott, egy-egy szót, egyre zavartabban, pirosabban, de egyre keményebb léptekkel és egyenesebb gerinccel. Jöjjön, aminek jönnie kell! Ha meglátja a Csiszlik, hát meglátja. És ha este, odahaza, az apja jön azzal a . . . nagyjelenettel, hát jöjjön! Nem ő lesz az első ifjú, aki elhagyja a szülői házat! . . . És először is ez az egész dolog nem is olyan biztos. Mert ő most nem a kredenc elé fog állni, hanem az üvegszekrény elé. És akkor a papa talán félni fog, hogy ő nekiesik, és összetöri a herendi porcelánokat, és ennél fogva talán nem . . . Vagy ha igen, akkor se biztos, hogy az Erzsike előtt . . . És ha igen, akkor annyi baj legyen! Mert ki az az Erzsike? Közönséges kis iskoláslány, akiből legjobb esetben mi lehet? Tanítónő valami isten háta mögötti faluban, míg viszont most itt halad mellette, az ő lépéseivel egybekoppanó léptekkel egy asszony, a legcsodálatosabb asszony, aki épp most mondta, hogy holnap ilyenkor is erre jön, és ha neki, az öngyilkosnak kedve van . . .

– Van, keziccsókolom – mondta boldogan és harsányan – van énnekem kedvem mindenhez ezen a világon!

Valami nagy, boldog melegség futott végig a mellén, a hátán, sőt egy kicsit, egész kicsit a gyomrában is érezte. És ment. Felemelt fővel, kemény léptekkel, hadonászott a bottal, új cigarettát sodort magának, és rágyújtott. Úgy érezte, hogy most nyílik meg előtte az élet, és hogy megmenekült valami nagy, szörnyű, sötét veszélytől, valami egész visszavonhatatlan szerencsétlenségtől. Esze ágában se volt már az öngyilkosság.

Pedig most, ebben a pillanatban lett öngyilkos.

Megölte magában a fiút, és felébresztette a férfit.

Zentai, gimnazista-élményei alapján írta: Zágon István

KRÓNIKA

GEROLD LÁSZLÓ AHÍD FŐSZERKESZTŐJE – A Forum Könyvkiadó igazgatóbizottsága 2004. október 18-án megtartott értekezletén egyhangúlag úgy döntött, hogy a Híd irodalmi folyóirat Bori Imre halálával megüresedett főszerkesztői tisztségére – több jelölt közül – 2005. január elsejével Gerold László egyetemi tanárt nevezi ki.

DÍJ

JUNG KÁROLY SZAKMAI KITÜNTETÉSE – A Györffy István Néprajzi Egyesület (Budapest–Debrecen) Jung Károly néprajzkutató egyetemi tanárt (UTE BTK Magyar Tanszék, Újvidék) tudományos munkássága elismeréseképpen, 60. születésnapja alkalmából *A magyar népi kultúra kutatásáért* emlékéremmel tüntette ki. Az emlékérem átadására 2004. november 19-én került sor a debreceni Déri Múzeumban. A kitüntetett munkásságáról szóló méltatást Bartha Elek egyetemi tanár olvasta fel. Ugyancsak november 19-én mutatták be a *Néprajzi Látóhatár* szakfolyóirat 2004. 3–4. számát, melyben Tiszteletadás – Jung Károly hatvanéves címmel, külön blokk keretében, Voigt Vilmos Kö-

szöntője mellett közlésre került az ünnepelelt önéletrajzi emlékezése, valamint Jung Károly folklorisztikai munkássága 1972–2004 címmel szakmai és tudományos munkáinak bibliográfiája.

FRAKNÓI-DÍJ HARMATH KÁROLYNAK – A Magyar Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma Fraknói Vilmos-díjjal tüntette ki Harmath Károly újvidéki ferencest, egyháztörténészi és kiadói munkásságáért. A 2000-ben alapított díjat évente azoknak adományozza a kulturális miniszter, akiknek a munkássága kiemelkedő a teológia, a filozófia vagy az egyháztörténelem területén, illetve akik tevékenységükkel előmozdították a magyar vallási élet megújulását és a teológia oktatásának fejlődését. Az elismerést minden évben Fraknói Vilmos halálának évfordulója táján adják át, a díj két magyar és egy magyar nemzetiségű, határon túl élő személynek adományozható. Harmath Károly Erdő Péter bíborossal és Tímár Anna ciszterci apátnővel együtt vette át a díjat.

SINKÓ ERVIN IRODALMI DÍJ – A 2004. évi Sinkó-díjat az illetékes bizottság (Utasi Csilla elnök, Bence Erika, Ispán-

vics Csapó Julianna) egyhangú döntés alapján Gyarmati Kata dramaturgnak ítélte oda. A díj átadására október 21-én, az újvidéki Magyar Tanszék tanszék napi ünnepségén került sor.

SZIRMAI KÁROLY IRODALMI DÍJ – A vajdasági magyar szerzők 2003/2004-ben megjelent novellásköteit értékelve a Bence Erika, Csorba Béla és Fekete J. József (elnök) összetételű bírálóbizottság az idei Szirmai Károly Irodalmi Díjat egyhangúlag Nagy Abonyi Árpádnak ítélte oda Tükörcelemek (zEt-na–Képes Ifjúság, 2003) című kötetéért. A díjat Verbászon adták át december 10-én.

VAJDASÁGI SZÉP MAGYAR KÖNYV – November 9-én került sor a zentai Alkotóházban a Vajdasági szép magyar könyv 2004 című pályázat ünnepélyes eredményhirdetésére. A Vajdasági Magyar Művelődési Szövetség tíz évvel ezelőtt alapította ezt a díjat. A szép magyar könyv pályázatra hét kiadó 35 kiadványát nevezte be. A zentai díjátadó ünnepségen Nemes Fekete Edit keramikusművész, az értékelést végző bizottság elnöke adta át az okleveleket. A 2004. évi szép magyar könyv díjat a bizottság a szabadkai Grafoprodukt könyvkiadónak ítélte oda Bogdán József A Kosztolányi család közelében című könyvéért. A legszebb gyermekkönyv díjat az újvidéki Forum kiadó kapta Juhász Erzsébet A régi ház című könyvéért, amit az újvidéki Ideal nyomda készített. Az értekező prózai szép magyar könyv díjat a szabadkai Grafoprodukt kiadó és nyomda kapta Hózsza Éva Idevonzott irodalom című könyvéért. A legszebb albumért járó díjat a zentai Thurzó Lajos Közművelődési Központ kapta a zentai Városi Múzeum állandó néprajzi kiállításának katalógusa című kiadványáért, ami ugyancsak a Grafoprodukt nyomdá-

ban készült. A bírálóbizottság idén különdíjat is kiosztott, amit a Thurzó Lajos Közművelődési Központ kapott meg Pejnin Attila Zentai városképeslapok című CD-jéért. Az Agapé kiadó szintén különdíjat kapott a Kis Zsolozsma című kiadványáért.

MEGJELENT

Göncz Lajos: A vajdasági magyarság kétnyelvűsége. Nyelvpszichológiai vonatkozások. MTT Könyvtár 8. Szabadka, 2004

Móra Ferenc: Írások Csókáról. Összeállította Olajos Laura. Bába Kiadó, Szeged, 2004

Szalma József: Európai Unió – emberi és kisebbségi jogok. Tanulmányok az állampolgári alap- és kisebbségi jogok köréből, különös tekintettel a határon túli magyar kisebbségi közösségekre. Atlantis, Újvidék, 2004

RENDEZVÉNY

TUDOMÁNYOS TANÁCSKOZÁS A MAGYAR TANSZÉKEN – November 24-én és 25-én tartották meg Újvidéken harmincadik alkalommal a tudományos tanácskozást az MTA Irodalomtudományi Intézete és az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Kara Magyar Nyelv és Irodalom Tanszékének a szervezésében. A tanácskozás témája az Utazás, kultúra, irodalom volt. A konferencia megnyitóját követően Bori Imrére emlékezett Bodnár György és Pomogáts Béla. A tanácskozás munkájában részt vett Bányai János, Gerold László, Utasi Csaba, Angyalos Gergely, Faragó Kornélia, Rákai Orsolya, Bence Erika, Kappanyos András, Harkai Vass Éva, Bircsák Anikó, Csányi Erzsébet és Horváth Futó Hargita. A harminc eddigi konferencia dokumentumait Csáky S. Piroška gyűjtötte össze.

SZARVAS GÁBOR NYELVMŰVELŐ NAPOK – Október 7-étől 9-éig tartották meg Adán a 34. Szarvas Gábor Nyelvművelő Napok rendezvénysorozatát. A rendezvénysorozat keretében beszédd-versenyt rendeztek a középiskolások számára. Nyolc vajdasági és egy magyarországi helységről tizenegy középiskola és két művelődési egyesület versenyzői jelentkeztek a vetélkedőre. A Vince Erzsébet, Molnár Csikós László, Hajnal Jenő és Raffai Ágnes összetételű zsűri a beszédd-verseny vándorserlegét Liszi Melindának ítélte, a szabadkai Svetozar Miletić Gimnázium diákjának. A nyelvészeti pályázat eredménye: a középiskolások kategóriájában a szabadkai Gazdag Olga és a csökei Matkó Bagi Béla dicséretben részesült. A felnőttek kategóriájában első díjat nem osztott a bírálóbizottság, második a zentai Szloboda János lett, a harmadik helyet a horgosi Fújkin Gábor érdemelte ki.

50 ÉVES AZ ÚJVIDEKI MŰVELŐDÉSI KÖZPONT – Október 15-e és 21-e között ünnepet ült az Újvidéki Művelődési Központ. Egy héten keresztül az utóbbi ötven év legjelentősebb filmjeiből vetítettek válogatást. Olyan filmeket láthatott a nagyérdemű, mint a Patyomkin páncélos, az Aranypolgár, Kurosawa: Rasomon, a Csoda Milánóban, Godart: Kifulladásig, az Andrej Rublyov, valamint az Antonio des Mortes. Október 17-én jam sessionnek lehetett szem- és fültanúja az érdeklődő az Art klubban, 18-án az új vajdasági irodalomról tartottak előadást. 20-án plakátkiállítás nyílt, mely válogatás az utóbbi fél évszázad jelentősebb műveiből. A jubileum alkalmából 21-én a Quintett Quartette lépett fel, majd az ötven év összegzéséről videovetítést láthattak az érdeklődők. Az ART klubban Aleksandar Bahun zongorista lépett fel.

A KÉTNYELVŰSÉGRŐL. – Göncz Lajos újvidéki egyetemi tanár már mintegy 30 éve kutatja a kétnyelvűséget és a rokon jelenségeket, valamint hatásukat az egyének, csoportok életére, lelkivilágára és viselkedésére. A vajdasági magyarság kétnyelvűség című, a Magyarságkutató Tudományos Társaság által nemrég megjelentetett kötetében e témakör tanulmányai egy része kapott helyet. Október 16-án mutatták be a könyvet Szabadkán.

SZENTELEKY-NAPOK SZIVÁCON – Október 16-án rendezték meg Szivácon a Szenteleky-napok rendezvénysorozatát. A rendezvény központi eseményeként megnyitották Maurits Ferenc festő tárlatát. A kiállítást Bányai János nyitotta meg. A Szenteleky tanács díszülésén Faragó Kornélia, a tanács elnöke köszöntötte az egybegyűlteket. Az irodalmi programot Virág Zoltán szegedi irodalomtörténész Szenteleky pályájáról szóló, sajátos szempontú előadása vezette be. Ezt követően az újvidéki Magyar Tanszék Beszédművészeti Műhelye mutatta be a legújabb műsorát. A Nyakig a couleur locale-ban című szövegkollázs kortárs vajdasági magyar írók (Böndör Pál, Jung Károly, Harkai Vass Éva, Géber László, Lovas Ildikó, Végel László, Németh István, Virág Gábor, Pressburger Csaba, Tolnai Ottó, Deák Ferenc, Bordás György, Bogdán József, Gulyás József, Kontra Ferenc, Fehér Kálmán és Pap József) műveinek összeolvasásával jött létre. A rendezvény keretében átadták a Szenteleky Kornél Irodalmi Díjat és a Bazsalikom Műfordítói Díjat. A díjakat odaítélő bizottság döntése értelmében a Szenteleky Kornél Irodalmi Díjat Jung Károly író, néprajztudós, egyetemi tanár vehette át több évtizedes magas színvonalú kutatói munkásságáért. Jung Károly munkásságát Gerold László méltatta. A Bazsalikom Műfordítói Díjat a bírálóbizottság

egyhangú döntésének értelmében Marko Čudić fiatal tehetséges fordító vehette át, aki alig húszéves fejjel a fordítói hivatás teljes tudatában vállalkozott a Pacsirta szerb tolmácsolására. A bírálóbizottság eddigi munkásságáért és további serkentésként ítélte Marko Čudićnak a díjat. A díjátadás után az egybegyűltek megkoszorúzták Szenteleky emléktábláját, és elhelyezték sírján a kegyelet virágait.

49. BELGRÁDI KÖNYVVÁSÁR – Október 19-én nyitotta meg kapuit és 26-áig tartott nyitva a 49. Belgrádi Könyvásár. Az eredetileg egyhetesre tervezett programot még egy nappal megtoldották. Az idei rendezvény díszvendége Franciaország volt. Ez alkalomból a francia standon megjelent Andrei Makine, az élő legenda-ként számon tartott Alain Robbe-Grillet, továbbá Jean-Christophe Rufin és Patrick Rimbaud. A Forum Könyvkiadó az utóbbi évek termésével mutatkozott be, mintegy 50 kötettel, ezek között a könyvvásár idejére megjelent Gobby Fehér Gyula Meglepnek más arcok című novelláskötettel. A magyarországi kiadókat az idén is a Forum látta vendégül, a hangsúlyt a Magyar Nagylexikonra helyezték. A 18. zárókötet megjelenésének a könyvvásáron is ünnepélyes formát kölcsönöztek. Külön standdal rendelkezett Kanada, az Egyesült Államok, Japán, Irán, Izrael, Spanyolország, Olaszország, Németország, Görögország, Svájc és Szlovákia. Az egy hét alatt mintegy ötven hivatalos rendezvényt tartottak, köztük beszélgetéseket, tribünöket. Kiemelendő például Alain Robbe-Grillet az „új regényről” tartott előadása, amely szó szerint első kézből származó információnak minősül, hisz annak idején ő adta ezt a nevet az irányzatnak, és alapeszméinek nagy részéért is ő felelős. Számos díjat ítéltek oda a zsűri a hivatalos program keretein belül. A fődíjat Slobodan Maldivi Az épitészet enciklopé-

diája című könyve nyerte el. Az év kiadványa a belgrádi RAD kiadó Reč i misao sorozata, amely az elmúlt és a régebbi évek világirodalmi művei közül egyaránt válogat. A legjobb gyerekkönyvnek idén a Duško háza, a legjobb idegen nyelvről fordított könyvnek pedig a Huszadik századi orosz elbeszélések antológiája bizonyult. A legszebb könyv díját ironikus módon szintén a RAD kapta, De Sade márki összegyűjtött műveinek kiadásáért. Különleges elismeréssel továbbá a zsűri különdíjat ítélte Alain Robbe-Grillet-nek.

45 ÉVES A MAGYAR TANSZÉK – Október 21-én tartották meg az újvidéki Bölcsészettudományi Karon a Magyar Tanszék napját, melyet Bányai János tanszékvezető nyitott meg. Bányai János méltán sorolta a tanszék jeles oktatói közé Csáky S. Piroskát, aki az elmúlt negyvenöt év egész történetének nemcsak közvetlen tanúja volt, de könyvtárának megalapítója és tanára is. Csáky S. Piroskát nyugdíjba vonulása alkalmával köszöntötték kollégái. Munkásságát Gerold László méltatta. Csáky S. Piroska a hamarosan megjelenő tanulmánykötetéből olvasott fel ízelítőt. Ezt követően a rendezvényen ünnepélyes keretek között átadták az idei Sinkó Ervin Irodalmi Díjat Gyarmati Kata dramaturgnak és drámaszerzőnek. A rendezvényen megemlékeztek a 450 évvel ezelőtt született Balassi Bálintról, akinek munkásságáról, érdemeiről és műveiről Utasi Csilla értekezett tanulmányában. A hagyományos tanszék napi kiállítás a tanszék állományában fellelhető Balassi-munkákból állt össze.

zETNA I. IRODALMI FESZTIVÁL – November 4-e és 6-a között tartották meg Zentna a zEtna – magazin a vulkán alatt internetes folyóirat által szervezett I. irodalmi fesztivált. Ennek keretében számos kiállítás mellett többek között sor került

mongol irodalmi és gasztronómiai bemutatóra. A filmrajongók válogatást nézhettek meg a Mediawave filmjeiből, de megtekinthették a szegedi Szuper8-as Mozgalmó filmválogatását is. Portréfilmet is láthattak Soltis I.ajos filmrendezőről. A zenekínálatból Verebes Ernő és Verebes György hangversenye, illetve a magyarországi Csókolom együttes koncertje emelhető ki, a záróesten pedig az Altero klubban renahagyó, multimediális RetroPartyn vehettek részt a hatvanas, hetvenes és a nyolcvanas évek zenéjét kedvelők. A zenét a szegedi DJ Don Leon és DJ Kő biztosította.

TÍZÉVES A VAJDASÁGI MAGYAR VERSMONDÓK EGYESÜLETE – November 14-én Bácsfeketehegyen ünnepi műsorral ünnepelte meg fennállásának tizedik évfordulóját a Vajdasági Magyar Versmondók Egyesülete. A helybeli művelődési egyesület nevében Pál Károly üdvözölte az érdeklődőket. Kiemelte, hogy ez az évforduló a kultúra ünnepe, és köszönetet mondott mindazoknak, akik hozzájárultak az egyesület sikeres munkájához, elsősorban Krekity Olgának, aki éveken át vezette az egyesületet és Szőke Annának, akivel közösen szervezték a vers- és prózamondók versenyeit. Az egyesület munkáját méltatta Hajnal Jenő is. A beszédeket követő alkalmi műsorban az egyesület tagjai Ékkő címmel Weöres Sándor verseiből adtak összeállítást, amelyet Iódi Andrea állított színpadra, majd Radnóti Miklós és Domonkos István megzenésített verseit adták elő.

IRODALOM

JUHÁSZ ERZSÉBETRE EMLÉKEZVE – A topolyai Aurora beszédművészeti műhely szervezésében november 6-án Juhász Erzsébet sírjának megkoszorúzásával emlékeztek meg a hat évvel

ezelőtt elhunyt írónőről, amit Csernik Attila Equiem című kiállításának megnyitója követett. A kiállított grafikákat Zsáki István festő ajánlotta a közönség figyelmébe. A megnyitó után bemutatták Juhász Erzsébet *A régi ház* című, két mesét tartalmazó, a Forum gondozásában nemrégiben megjelent könyvét, melyet ugyancsak Csernik Attila illusztrált.

FŐHAJTÁS RADNÓTI ELŐTT – A Szabad Líceum és a Csáth Kör szervezésében november 9-én Radnóti-emlékeket tartottak a költő halálának 60. évfordulója alkalmából a szabadkai Városi Könyvtár olvasótermében. Az emlékesten felszólalt Vajda Gábor irodalomtörténész, továbbá Hóza Éva, aki arról beszélt, hogyan jelenik meg Radnóti költészete az oktatásban ma. Radnóti versei – a legismertebbek és a kevésbé ismertek – Horváth Emma, Krekity Olga, Jónás Gabriella, Barabás Mónika, Némedi Imre, Liszi Melinda, Péter Angéla és Péter Izabella előadásában hangzottak el, zongorán közreműködött Görög Enikő és Görög Noémi. Az irodalmi est kísérőrendezvényeként a Városi Könyvtárban Radnóti és Szeged címmel könyv- és dokumentumkiállítást rendeztek. Az ünnepi tárlat anyagát a szabadkai Városi Könyvtár és a szegedi Somogyi Könyvtár anyagából állították össze. A költőnek a levelezése mellett egyéb, szegedi tartózkodásához fűződő írásai is láthatók voltak az alkalmi kiállításon.

BALASSI BÁLINTRÓL – Balassi Bálint születésének 450. évfordulóján az Újvidéki Egyetem Bölcsészettudományi Karának Magyar Nyelv és Irodalom Tanszéke tudományos tanácskozást szervezett november 11-én. Az összejövetelt Bányai János tanszékvezető nyitotta meg. Értekeztek: Horváth Iván (Budapest); Balassi, Bori; Vadai István (Szeged); A Balassa-kódex szerkezete; Voigt Vilmos (Budapest); Ba-

lassi Bálint rímei; Balázs Mihály (Szeged): Vitézek, mi lehet . . . (A katonának elemzéseinek mérlege); Szilasi László (Szeged): A retorika retorizálása (Argumentatív tropológia és tropologikus argumentáció Ballassinál: az Adj már csendességet . . . példája) – retorikai elemzés; Utasi Csilla: „Fénlík sok kövektől mint a verőfénytől erős vér tiszta gyégen”. A tanácskozást vita követte.

SZÍNHÁZ

DE MI LETT A NŐVEL? – Az Újvidéki Színház 2004/2005-ös évadjának első premierje az október 12-én bemutatott Kiss Csaba De mi lett a nővel? című darab volt. Az előadásban két síkon zajlanak az csemények: az egyik a múlt megidézése: a nő, Irina Bikulina, titokzatos kapcsolatainak rekonstruálása; a másik sík a pillanatnyi helyzet: a három férfi készülődése, indulása, várakozása. Az előadást Puskás Zoltán színművész rendezte. Szereplők: Balázs Áron, Kovács-Nemes Andor és Huszta Dániel. A Csehov-novellák alapján született Kiss Csaba-darab főhőse a nő, egyetlen pillanattal sem jelenik meg a színen.

ADÉLVIDÉKI MAGYAR SZÍNJÁT-SZÁS NAPJA – Október 29-én ünnepeltük meg a Délvidéki Magyar Színjátszás Napját. A délvidéki magyar színjátszás ünnepe nem egyetlen estére és nem egyetlen helyszínre korlátozódott. 26-án Szabadkán a Csirkefej című Spiró-dráma szerepelt műsoron a Jadran színpadon, a színház magyar társulatának előadásában. A Soltis Lajos Stúdióban felolvasószínházi produkciókat láthatott a közönség: 27-én J. Garai Béla Indiánok című színművét, 28-án pedig Brestyánszki Boros Rozália A révész satuja című művét. A felolvasószínházi produkciókat beszélgetések követték – Frányó Zsuzsanna dramaturg irányításával. 29-én a szabadkai Népszínház Jadran színpadán az

Újvidéki Színház a Fekete Péter című zenés produkcióval lépett fel, majd kihirdették a Pataki-gyűrű idei kitüntetettjét, aki ezúttal Balázs Áron volt. A zsűri tagjai: Hajnal Jenő, Karna Margit, Mirnics Zsuzsa, Verebes Ernő és Frányó Zsuzsanna (elnök) voltak.

EMLÉKTÁBLA ROMHÁNYI IBI SZÜLŐHÁZÁN – Október 29-én emléktáblát lepleztek le Törökkanizsán Romhányi Ibinek, a vajdasági színjátszás nagyjának szülőházán. Az Aracs Társadalmi Szervezetnek köszönhetően kerülhetett a tábla és a dombormű a ház falára. Kovács Frigyes, László Sándor, Vajda Tibor, Barácius Zoltán és Korica Miklós megemlékezése után Bogdán József plébános leplezte le és áldotta meg a Romhányi Ibi-emléktáblát. Az emléktábla leleplezése után a temetőben is elhelyezték az emlékezés virágait.

KIÁLLÍTÁS

KÉPZŐMŰVÉSZET

IVANYOS SÁNDOR KIÁLLÍTÁSA – A palicsi könyvtár képtárában október 21-én nyílt meg Ivanyos Sándor képeinek kiállítása. Ninkov K. Olga művészettörténész volt a kiállítás szervezője. A palicsi művész és pedagógus munkásságát Radomir Babin tanár, egykori munkatárs, valamint Boros György festőművész és volt tanítvány méltatták. Az est folyamán bemutatták a festőről szóló kisfilmet, melyet Bela Duranci művészettörténész és Tolnai Ottó ajánlása fémjelzett.

SZOBORPORTRÉK – A Topolyai Múzeumban október végén könyvbemutatót és kiállításmegnyitót tartottak, melynek keretében Almási Gábor szobrász alkotásaival ismerkedhettek a jelenlevők. A szabadkai Városi Múzeum szervezésében megtartott bemutatón jelen volt Hulló István igazgató, Bela Duranci, valamint Nin-

kov K. Olga, a bemutatásra kerülő Ember-közelben című, a szobrász életét és munkásságát feldolgozó könyv szerzője, Utasi Jenő atya, a tóthfalusi Logos Grafikai Műhely igazgatója, a könyv felelős kiadója, valamint az Almási család részéről Kósa Ferenc és Lajos. A rendezvényen fellépett még Karna Margit színművésznő, Urbán Gábor költő-műfordító, Varga Valentina kishegyesi mesemondó és felkészítő tanára, Linka Gabriella, valamint Pistyák István, aki gitárkísérettel megzenésített verseket adott elő. Az Almási Gábor szobraiból nyílt kiállításra a szobrász alkotásainak válogatása volt látható, melyet a szabadkai Városi Múzeum a művész hagyatékából állított össze.

KARIKATÚRAKIÁLLÍTÁS – Mintegy harminc színes karikatúrából álló kiállítás nyílt Szalai Attilának november közepén a topolyai művelődési otthonban. A karikaturistát Szabó József nyugalmazott újságíró mutatta be a közönségnek. Mint a kiállítóról kiemelte, tíz éve foglalkozik karikatúrarajzolással, itthon eddig hét önálló kiállítása volt, míg külföldön számos ilyen rendezvényen vett részt, elismeréseket, díjakat is kapott. Tavaly megjelent egy könyve, a Balkáni kaleidoszkóp.

FOTÓ

TERMÉSZETFOTÓ-KIÁLLÍTÁS – Október végén volt látható Topolyán a sorrendben 22. nemzetközi természetfotó-kiállítás, melyre a topolyai Bácska Hegymászó és Síegyesület szervezésében került sor. 79 alkotótól 399 fotó és 155 diapozitív érkezett a pályázatra, és a Stevan Lazukić, Lukács Sándor és Torok Melinda összetételű zsűri döntésének értelmében 103 fényképet mutattak be a közönségnek, köztük a díjazottakét is. A díjazott alkotások Szlovénia, valamint Szerbia és Montenegró hegyvidékeinek tájait örökítik meg.

HANGVERSENY

RITKÁN HALLOTT ZENEMŰ – A XVIII. századi zeneszerző, Johann Georg Lickl C-dúr miséje ritkán csendül fel. Ilyen különleges alkalom volt október 19-én a szabadkai Szent Teréz-székesegyházban a templom védőszentjének ünnepe, amikor a közönség Mozart e kortársának gyönyörű szerzeményét a Pro Musica kamarakórus és a székesegyház zenekara előadásában hallhatta. A szólisták Dulity Tímea, Guzvány Izabella, Dévity Zoltán és Cser Krisztián voltak. Paskó Csaba, a Pro Musica karnagya vezényelte az énekkart és a zenekart. A műsort még ünnepélyesebbé tette a királyhalmi gyermekkórus, Tolnay Iлона növendékeinek fellépése is.

ORGONAHANGVERSENY A SZENT TERÉZ-SZÉKESEGYHÁZBAN – November 10-én orgonahangversenyt tartottak a Szent Teréz-székesegyházban. A Szlovákiából érkezett művész, Katarina Zajackava, az idén szerzett oklevelet Grazban, az orgona és egyházi zene tanszéken. A koncerten J. S. Bach, Buxtehude és Mendelssohn művei csendültek föl a művésznő előadásában.

DALOK SZÁRNYÁN – Megyeri Lajos rendezésében hangversenyt tartottak november 14-én a szabadkai Városi Könyvtár olvasótermében. Két magyarországi – Shirley Dimaano, valamint Bereczky Szilvia – és két hazai – Miskolci Diána és Dér Henrietta – előadó örökzöld dallamokat adott elő, népszerű komoly- és könnyűzenei műveket. Edith Piaf, John Lennon és Koncz Zsuzsa műsorszámából, M. Oldfield, Aznavour, Zeffirelli, Irvin Berlin, F. Schubert, Tolcsvay és Wolf P. dalaiból hallhatott a közönség válogatást, továbbá felcsendültek a Cabaret és a New York című musicalek fülbemászó dallamai is.

KOVÁCS SMIT Edit összeállítása

HATVANÉVES A MAGYAR SZÓ

Fischer Jenő: Egy évtized krónikája 1577

Vukovics Géza: Találkozások 1591

Németh István: Üdvözet a börtönből 1600

Ács József rajza 1602

Csorba István: Ködben 1603

NEGYVENÖT ÉVES A MAGYAR TANSZÉK

Bányai János: Újabb évforduló 1610

Gerold László: Csáky S. Piroska munkássága 1614

IRODALMI MÚZEUM

Zágon István levele

Szeli István előzetese egy centenáriumhoz

Zágon István: Az öngyilkos 1618

KRÓNIKA

Kovács Smit Edit összeállítása 1626

NEMZETI KULTURÁLIS ÖRÖKSÉG
MINISZTERIUMA

A HATÁRON TÚLI MAGYARSÁGÉRT
ILLYÉS KÖZALAPÍTVÁNY

E számunk megjelenését a Tartományi Oktatási és Művelődési Titkárság, a Magyar Köztársaság Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumának Kulturális Alapprogramja, az Illyés Közalapítvány és Újvidék város önkormányzata támogatta

CIP – A készülő kiadvány katalogizálása
A Matica srpska Könyvtára, Novi Sad

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat / Fő- és felelős szerkesztő – 1. évf., 1 sz. (1934) – 7. évf., 15. sz. (1940) ; 9. évf., 1. sz. (1945)– . – Újvidék : Forum Könyvkiadó Közvéallalat, 1934–1940 ; 1945–. – 20 cm.

Havonta
ISSN 0350-9079

COBISS.SR-ID 8410114

ISSN 0350-9079

HÍD – irodalmi, művészeti és társadalomtudományi folyóirat. – 2004. november–december. Kiadja a Forum Könyvkiadó Közvéallalat. Szerkesztőség és kiadóhivatal: 21000 Novi Sad, Vojvoda Mišić u. 1., telefon: 021/457-216; www.forumliber.co.yu; e-mail: forumkk@eunet.yu – Szerkesztőségi fogadóóra csütörtökön 10-től 12 óráig. – Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. – Előfizethető a 160–15290–87-es zsrírszámlra (Delta Banka AD Beograd, Fil. u Novom Sadu); előfizetėskor kérjük feltüntetni a Híd nevét. – Előfizetési díj 2005-re belföldön 1200 dinár. Egyes szám ára 120, kettős szám ára 200 dinár. Külföldre és külföldön egy évre 60 EUR – Készült az Ideál Nyomdában Újvidéken.– YU ISSN 0350-9079